

E. A. Poe

Mellonta tauta

Science fiction elbeszélések

**Válogatta és szerkesztette
Hunyadi Csaba**

Fordította

Babits Mihály, Bartos Tibor, Göncz Árpád, Nemes Ernő, Pásztor Árpád

TARTALOM

Mellonta tauta (*Göncz Árpád*)
Palackban talált kézirat (*Bartos Tibor*)
A Maelström poklában (*Pásztor Árpád*)
Metzengerstein (*Babits Mihály*)
Von Kempelen és felfedezése (*Nemes Ernő*)
Hans Pfaall páratlan kalandja (*Nemes Ernő*)
Történet a Rongyos Hegyekből (*Babits Mihály*)
Seherezádé ezerkettedik meséje (*Nemes Ernő*)
Pár szó egy múmiával (*Babits Mihály*)
Monsieur Valdemar kóreseté tényszerű megvilágításban (*Bartos Tibor*)
Delejes látomás (*Nemes Ernő*)
Monos és Una beszélgetése (*Nemes Ernő*)
Eiros és Charmion párbeszéde (*Nemes Ernő*)
A szavak ereje (*Nemes Ernő*)

Mellonta tauta¹

A „Pacsirta” léggömb fedélzetén
2848. április 1.

Nos, drága barátom - nos, a büneiért kénytelen lesz elszenvedni egy hosszú, fecsegős levél keserveit. Én megmondtam, a szemtelenségéért azzal fogom büntetni, hogy olyan unalmas, olyan szószátyár, olyan zavaros és olyan nyomasztó leszek, amilyen csak lehetek. S ráadásul most még itt vagyok bezárva egy koszos léggömbbe vagy kétszáz főnyi *canaille*-jal,² aki erőnek erejével kéjutazni akar (fura elképzelése van némelyik embernek a kéjről!), s nekem egy hónapig legalább kilátásom sincs rá, hogy *terra firmá*-t³ érintsen a lábam. És nincs kivel szót váltanom. Nincs mit csinálnom. És ha az embernek nincs mit csinálnia, levelet ír a barátainak. Érti már, hogy miért írom ezt a levelet - tulajdonítsa az én *ennui*-mnek⁴ s az ön büneinek.

Készítse elő a szemüvegét, és készüljön fel rá, hogy bosszankodni fog. Mert én eltökéltem, hogy mindennap írok önnek ezen az undok utazáson.

Hejhó! hát mikor látogat már el egy ötlet az emberi agyba? Hát az örökkévalóságig a léggömb ezernyi kényelmetlenségére vagyunk kárhoztatva? Hát senki nem agyalja ki a helyváltoztatás alkalmasabb módját? Ez az egyhangú mozgás az én szememben nem sokkal jobb, mint ha megfontoltan gyötörnék az embert. Szavamra, mióta hazulról elindultunk, nem tettünk meg óránként száz mérföldnél többet! Még a madarak is lehangynak - legalábbis némelyik. Biztosíthatom róla, hogy csöppet sem túlzok. Utazósebességünk, nem kétséges, lassúbbnak tetszik, mint amilyen valójában - ez annak tulajdonítható, hogy nincs, amihez a sebességünket viszonyítani tudnánk, valamint annak, hogy együtt haladunk a széllal. Jóllehet ha másik léggömbbel találkozunk, érzéklni tudjuk a sebességünket, s ilyenkor, be kell vallanom, nem is érzem olyan keservesnek a dolgot. Bármennyire hozzászóltam is az utazásnak ehhez a módjához, egy kicsit mindig szédelgek, ha egy léggömb húz el közvetlenül fölöttünk a szélárammal. Ilyenkor mindig úgy érzem, hogy az hatalmas ragadozó madár, és mindjárt lecsap ránk, és a karma közé kerít. Ma reggel, közvetlenül napkelte után, olyan közel repült el egy léggömb a fejünk fölött, hogy vontatókötele a kötélhálót súrolta, amelyen a gondolánk csüng, s ez ugyancsak megijesztett minket. Kapitányunk azt mondta, hogy ha a ballon abból az ócska, fényes „selyemből” készült volna, amelyet ötszáz vagy ezer éve használtak, nem úsztuk volna meg simán. Ezt az úgynevezett selymet, magyarázta, bizonyos hernyófajta béltartalmából szőtték. A hernyót eperfán tartották - annak olyasféle gyümölcse van, mint a görögdinnye -, s ha már jól meghízott, malomban megőrölték. Az így nyert pépet elsődleges állapotában *papirusz*-nak hívták, ezt még több más eljárásnak vetették alá, míg végtermékül „selymet” nem nyertek. Bármilyen furcsa, ezt valamikor nagyon becsülték mint a női ruhák anyagát! Azonkívül a léggömböket is általában ebből készítették. De úgy látszik, ezt követőleg jobb anyagot találtak egy közönségesen *euphorbium*-nak - akkori tudományos nevén kutyatejnek -

¹ A jövő dolgai (görög).

² Csöcselék, söpredék (francia).

³ Szilárd talaj (latin).

⁴ Unalom (francia).

nevezett növény magházának molyhában. Ez utóbbi selymet, mely módfelett tartós volt, buckingham-selyemnek nevezték el, s általában úgynevezett ruggyantaoldattal kezelve alkalmazták - ez az oldat bizonyos vonatkozásokban a manapság széles körben használt *gutta perchá-hoz*⁵ hasonlított. E ruggyantát olykor „gumi” néven is emlegetik, és nem vitás, hogy a számos *fungi* - gombaféle - egyike volt. Csak azt ne mondja, hogy nem vagyok a szívem mélyén vérbeli régész.

A vontatókötélről szólva: a mienk, úgy látom, épp most sodort le valakit azon kis mágneses hajtású hajók egyikének fedélzetéről, amelyekről csak úgy nyüzsög az óceán alattunk. A hajó lehet vagy hatezer tonnás, s akárhogy nézem, gyalázatosan zsúfolt. Nem lenne szabad megengedni, hogy e csöpp bárkák egy meghatározott számúnál több utast szállítsanak. A vízbe esett utas természetesen nem szállhatott vissza a hajóra, s mentőövestül hamarosan elveszett szem elől. Nagyon örvendek, drága barátom, hogy olyan felvilágosult korban élünk, amikor olyasmi, hogy egyén, már feltehetőleg nem is létezik. A tömeg az igazi humanizmus tárgya. S ha már humanizmusról beszélünk, mit gondol, a mi halhatatlan Wigginsünk nézetei a társadalmi körülményekről igazán olyan eredetiek, mint amilyenek kortársai hitték? Mester azt mondja, ugyanezeket az eszméket egy évezrede majdnem ugyanígy írta le egy Furrier nevű ír filozófus,⁶ akit azért hívtak így - szücsnek -, mert macskabőrökkel és más irhakkal kereskedett. Mester pedig *tud*; abban semmi kétség. Mily csodálatos, hogy napról napra igazolódik a hindu Ariesz Tottle⁷ mélyenszántó megfigyelése (ezt is Mestertől tanultam): „Elmondhatjuk tehát, hogy ha nem egyszer-kétszer, nem is néhányszor hangoztatunk valamit, hanem számtalanszor, akkor az körbejár, és mindenki annak megfelelően fog vélekedni.”

Április 2. - Ma beszéltem azzal a mágneses őrhajóval, amely az úszó távíródrótok középső szakaszán van szolgálatban. Megtudtam, hogy amikor ezt a távíró munkába állították, teljesen lehetetlennek tartották, hogy a távíróvezeték a tengeren is átíveljen; most viszont már azt nem értjük, hol itt a nehézség! Imígyen változik a világ. *Tempora mutantur*⁸ - bocsásson meg, hogy etruszkból idézek. De hát mit kezdenénk atalantikus távíró nélkül? (Mester azt mondja, hogy ezt az ősidőkben atlantinak mondták.) Lehorgonyoztunk pár percre, hogy a hajótól kérdezzünk egy-mást, s a sok nagyszerű hír közt megtudtuk, hogy polgárháború dühög Afrikában, s hogy a ragály tisztességesen pusztít mind Yropában, mind Ázsuában. Hát nem figyelemreméltó, hogy mielőtt a humanizmus hatására oly csodálatosan megvilágosodott volna a filozófia, a világ a háborút és a ragályt általában szerencsétlenségnek tekintette? Azt tudja-e, hogy az ősi templomokban még imádkoztak is, hogy e két „rossz”(!) ne sújtsa az emberiséget? Csöppet sem könnyű megérteni, ugye, hogy ősatyáinkat miféle különös elvek vezérelték cselekedeteikben? Hát olyan vakok voltak, hogy még azt sem fogták föl: a számtalan egyén pusztulása a tömegnek csak hasznára válik?

Április 3. - Nagyszerű szórakozás a kötélletrán fölmászni a ballon tetejére, s onnét venni szemügyre a környező világot. Lentről, a gondolából, tudja, nem olyan tágas a kilátás - lefelé nemigen lát az ember. De ha kiül ide (ezt is itt írom), a pompásan párnázott nyílt piazzára⁹ a

⁵ Bizonyos forró égövi fák tejnedvéből előállított kaucsukszerű anyag (maláji-angol).

⁶ François Marie Charles Fourier (1772-1837) francia utópista szocialista filozófus.

⁷ Arisztotelész (i. e. 384-322) görög filozófus.

⁸ Változnak az idők (latin).

⁹ Tér, piac (olasz).

tetőn, akkor minden irányban mindent lát. Most is egész tömeg léggömb látható mindenfelé, nagyon eleven kép, s a levegő visszhangzik a millió meg millió emberi hang zümmögésétől. Hallom, azt mondják, hogy mikor Yellow vagy (mint Mester mindenáron nevezi) Violet, aki állítólag az első léghajós volt,¹⁰ makacsul állította, hogy igenis minden irányban át lehet szelni a légóceánt, kortársai még csak oda se hallgattak rá, hanem afféle élénk képzeletű bolondnak tartották, mert az akkori filozófusok(?) kijelentették, hogy az lehetetlen. Ami azt illeti, számomra manapság megmagyarázhatatlan, hogy azoknak az őskori tudósoknak hogyan haladhatta meg a tudományát ilyen nyilvánvalóan megvalósítható valami. Bár mióta a világ világ, mindig is az úgynevezett tudósok emeltek gátat a művészet haladása elé. Egy biztos, hogy a mi tudásaink nem olyan szűk látókörűek, mint azok a régiek voltak: mondok önnek valami furcsát erről. Azt tudja-e, alig ezer éve, hogy a metafizikusok¹¹ megszabadították az emberiséget attól a páratlan téveszmétől, miszerint az igazsághoz csak két út vezethet? Még elhinni is nehéz! Úgy rémlik, réges-régen, az Idő sötétjében élt egyszer egy török (de lehet, hogy hindu) filozófus, bizonyos Ariesz Tottle. Ez az ember találta ki, vagy legalábbis terjesztette, amit a kutatás deduktív¹² vagy *a priori*¹³ módszerének neveztek el. Abból indult ki, ami az ő állítása szerint axióma, vagyis magától értetődő igazság, és „logikailag” jutott el az eredményre. Legnagyobb tanítványa bizonyos Neuklidész¹⁴ és bizonyos Cant¹⁵ volt. Nos nem is volt semmi baj Ariesz Tottle-lal egészen addig, amíg föl nem tűnt egy bizonyos Sertés,¹⁶ aki egészen más rendszert prédikált, amit ő *a posteriori*,¹⁷ azaz induktív¹⁸ módszernek keresztelt el. Az ő elgondolása teljesen az érzékletre épült. A tények - *instantiae naturae*,¹⁹ ahogy nagy-képűen emlegette - megfigyelése, elemzése és osztályozása révén jutott el az általános érvényű törvényekig. Ariesz Tottle módszere egyszóval a *numená-n*,²⁰ Sertésé a *phainomená-n*²¹ alapult. Nos az utóbbi rendszer akkora bámulatot váltott ki, hogy mikor alkalmazni kezdték, Ariesz Tottle kegyvesztett lett; de végül mégiscsak teret nyert, s megoszthatta az igazság birodalmát maga és modernebb riválisa között. A tudósok immár azt állították, hogy a

¹⁰ Az első ember, aki léghajón utazott, bizonyos Jean François Pilatre de Rozier (1756-1785) nevű francia volt. De 1836. november 7-én az útvonaláról elnevezett „Nassan Léghajó”-n utazott egy bizonyos Charles Green (1785-1870), aki e léghajó tervezője s korának legünnepeltebb angol léghajósa volt. Minthogy a neve *zöld*-et jelent, és Poe *sárgá-t* (*yellow*), ill. *lilá-t* (*violet*) nevez meg első léghajósként, elképzelhető, hogy Greenre céloz.

¹¹ A dialektikával szembenálló, a természet jelenségeit mint különálló, változatlan jelenségeket szemlélő filozófiai módszer (görög).

¹² Az általános tételből az egyesre következtető (latin).

¹³ A tapasztalatot, a tényeket megelőző (latin).

¹⁴ Euklidész (i. e. 300 körül) alexandriai matematikus. *Elemek* című művének elején felsorolt alapfeltevéseiből kiindulva bizonyítja tételeit.

¹⁵ Immanuel Kant (1724-1804) német idealista filozófus. (*Can't* angolul annyit tesz, hogy „nem tud”.)

¹⁶ Francis Bacon (1561-1626) - angol író, államférfi, filozófus. Arisztotelésszel és Platónnal szemben a tapasztalaton alapuló empirizmus tételeit fekteti le. *Bacon* angolul *szalonná-t* jelent, innen Poe szójátéka.

¹⁷ Tapasztalaton alapuló, tapasztalati (latin).

¹⁸ Az egyes tényekből az általánosra következtető (latin).

¹⁹ A természet tényei (latin).

²⁰ Magánvaló dolgok; a jelenségek megismerhetetlen lényege Kant filozófiájában (görög).

²¹ Jelenség (görög).

megismeréshez mindössze két út vezet, az arisztotelészi és a baconi. Mint bizonyára tudja, a „baconi” a Sertésre utal, csak így etruszku jobban hangzik és méltóságtelesebb.

Nos, drága barátom, biztosíthatom róla a leghatározottabban, hogy amit elmondtam, az a legszavahihetőbb szaktekintélyek véleményén alapszik; s ebből könnyen megértheti, hogy egy ilyen első pillantásra is képtelen elképzelés mennyire hátráltathatta az igazi tudás kibontakozását - amely szinte teljes egészében intuitív alapon következett be. Az ősi elképzelés a kutatást arra kárhóztatta, hogy a földön kússzon; és évszázadokig annyira el voltak telve kiváltképp Sertéssel, hogy minden gondolkodásnak minősíthető tevékenységet lényegében berekesztettek. Senki nem mert kimondani egy igazságot, amelyért, úgy érezte, csak a lelkének tartozik köszönettel. Nem számíthatott, hogy egy igazság bizonyíthatóan az-e, mert a kor golyóbisfejú tudósai csak az odavezető utat vették figyelembe. A célra ügyet se vetettek. - Az eszközöket lássuk - kiáltották -, az eszközöket! - S ha az eszközöket szemügyre véve úgy találták, hogy nem férnek bele sem Aries (azaz a Kos), sem a Sertés kategóriáiba, akkor a tudósok nem is mentek tovább, hanem a „teoretikus” bolondnak kiáltották ki, és elhatárolták magukat tőle meg az igazságától.

Ezt persze nem lehetett örökké fenntartani, hisz ezzel az araszoló módszerrel az igazság maximumát csak időtlen idők alatt lehetett volna elérni, a képzelet elnyomása ugyanis olyan rossz, amiért az ősi kutatási módszerek nagyfokú biztonsága sem nyújt kárpótlást. Ezeknek a germeneknek, frinciáknak, ingoloknak és amrikkánusoknak (mellesleg ezek az utóbbiak a mi közvetlen őseink) tévedése nagyon rokon azoknak a „bölcseknek” a tévedésével, akik azt hiszik, hogy egy tárgyat eleve jobban látnak, ha a szemükhöz közel tartják. Ezeket az embereket elvakították a részletek. Ha Sertés módra indultak el, a „tényeik” korántsem voltak mindig tények - édeskeveset számított, ha ezek csak képzelt tények voltak, s tények is csak azért, mert annak látszottak. Ha viszont Kos ösvényén indultak el, ez az ösvény alig volt egyenesebb, mint a kos szarva, hiszen sosem voltak olyan axióma birtokában, ami valóban az lett volna. Úgy látszik, vakok voltak, hogy ezt nem vették észre; hiszen ezeknek a réges-régen bebizonyított axiómáknak egy részét már az ő idejükben is megcáfolták. Például: - *Ex nihilo nihil fit*,²² „egy test nem hathat ott, ahol nincsen”; „szöges ellentétek nem léteznek”; „fényből nem lesz sötétség” - ezeket s még tucatnyi mást korábban habozás nélkül axiómának fogadták el, noha már abban az időben is, amelyről beszélek, tarthatatlannak ítélték őket. Milyen képzelenség, hogy ezek az emberek akkoriban makacsul hitték, hogy az „axiómák” az igazság változhatatlan alapjai! De még legrendíthetlenebb híveiknek szavaiból is könnyű bebizonyítani hiábavalóságukat, az axiómák megfoghatatlanságát általában. De ki is a legrendíthetlenebb közülük? Lássuk csak! Megyek, és megkérdem Mestert, s egy perc múlva itt vagyok... Ó, már meg is van! Itt egy könyv, amit vagy ezer éve írtak, s nemrégiben fordították le ingolból - ami, mellesleg, mintha az amrikkánus kezdetlegesebb változata lenne. Mester azt mondja, hogy ez kifejezetten az említett témáról, a logikáról írott legokosabb őskori mű. Szerzője (akit a maga idején nagyon nagyra tartottak) valami Mill²³ vagy Miller, vagyis Molnár; följegyezték róla, ami korántsem érdektelen, hogy volt egy taposólova, egy bizonyos Bentham.²⁴ De lássuk csak a tanulmányt!

²² A semmiből nem lesz semmi (latin).

²³ James Mill (1773-1836) - angol történész, közgazdász, filozófus; Poe valószínűleg az *Analysis of the Human Mind* (Az emberi gondolkodás vizsgálata; 1829) című művére utal.

²⁴ *Jeremy Bentham* (1784-1832) - angol moralista, filozófus, politikai író, a „hasznosság” (utility) elvének híve. Mill és Bentham együtt alapították 1824-ben a *Westminster Review* című folyóiratot, a radikális filozófusok orgánumát.

Ó! „Az, hogy valami elképzelhető vagy elképzelhetetlen - mondja Mill úr, nagyon helyesen -, semmi esetre sem az axiomatikus igazság ismérve.” Hát van olyan józan modern filozófus, akinek eszébe jutna vitatni e közhelyet? Velünk együtt csak azon csodálkoznék, mi jutott eszébe Mill úrnak, hogy akár csak utaljon is ilyen nyilvánvaló dologra. Eddig rendben - de lapozzunk egyet. Mit látunk itt? „Ami egymásnak ellentmond, az nem lehet mindkettő igaz - azaz nem létezhet együtt a természetben.” Itt Mill úr, teszem azt, arra gondol, hogy egy fának vagy fának kell lennie, vagy nem-fának - azaz nem lehet egyidejűleg fa is meg nem-fa is. Helyes: de kérdem én, miért? A válasza ez - és nem is tesz úgy, mintha ez más lenne, mint ami: „Mert lehetetlen elképzelni, hogy két ellentmondás egyaránt igaz legyen.” - De ez egyáltalán nem magától értetődő válasz; hisz nem épp az imént szögezte le: „Az, hogy valami elképzelhető vagy elképzelhetetlen, semmi esetre sem az axiomatikus igazság ismérve”?

De én most nem azért panaszkodom ezekre az őskoriakra, mert, mint tulajdon példájuk bizonyítja, logikájuk alaptalan, értéktelen és képtelen, mint inkább azért a nagyképű és hülye állításukért, hogy az igazsághoz nem vezet semmi más út, csak az ő két csúf ösvényük, az egyik, amelyiken csúszni, a másik, amelyiken mászni lehet - a megismerésnek más eszköze nincsen, csak amelyikhez volt merszük hozzáláncolni a lelket, pedig az semmit sem szeret annyira, mint fennen szárnyalni.

Mellesleg, drága barátom, nem gondolja, hogy zavarba hozta volna ezeket az őskori dogmatikusokat, ha azt kellett volna megmondaniuk, hogy minden igazság legfontosabbikát és legnagyobbiságát a két útjuk közül melyiken közelítették meg? A gravitációra gondolok. Newton Keplernek köszönhetette.²⁵ Kepler bevallotta, hogy mindhárom törvényre véletlenül bukkant rá - minden törvények közül épp e háromra, amely a nagy ingol matematikust elvezette ehhez az elvhez, a fizika valamennyi elvének alapjához, amelyen túllépve már a metafizika birodalmába lépünk. Kepler véletlenül akadt rá, azaz a képzelete segítségével. Lényegében teoretikus volt - ez a manapság oly szent szó valamikor megvetést fejezett ki. Vajon nem jönnének-e zavarba ezek a vén vakondok akkor is, ha azt kéne megmagyarázniuk, hogy a két „út” közül melyiken juthat el egy rejtjelfejtő egy szokásosnál is titkosabb írás megfejtéséhez, vagy hogy Champollion²⁶ melyiken terelte az emberiséget ahhoz a szinte megszámlálhatatlan és időálló igazsághoz, amely mind abból eredt, hogy sikerült megfejtenie a hieroglifákat?

Még egy szó erről a témáról, és többé nem untatom vele. Vajon nem módfelett különös-e, hogy örökké az igazsághoz vezető két útról fecseggve ezek a vakbuzgó emberek szem elől tévesztették az igazán széles utat, amit manapság mi oly világosan látunk - az ellentmondásmentesség útját? Hát nem furcsa, hogy az Isten művéből nem sikerült visszakövetkeztetniük arra a létfontosságú tényre, hogy csak az ellentmondás teljes hiánya lehet az abszolút igazság? Milyen sima a mi utunk, mióta meghirdették ezt az elvet! A kutatást kivették a vakondok kezéből, és rábízták az igazi, egyedül igazi gondolkodókra, a tüzes képzeletű emberekre. Ezek képesek elméletet alkotni. El tudja képzelni, hogy őseink mily kitörő megvetéssel fogadnák e szavaimat, ha a vállam fölött beleláthatnának a levelembé? Ezek az emberek, mondom, elméletet alkotnak; s az elméleteiket addig csiszolják, tömörítik, rendszerezik, addig tisztogatják apródonként az ellentmondások minden salakjától, míg végül a teljes ellentmondás-

²⁵ *Isaac Newton* (1642-1727) - angol fizikus, matematikus, filozófus. - *Johann Kepler* (1571-1630) - német csillagász; a bolygók három mozgási törvénye, melyet ő fedezett fel, Newton művének alapjául szolgált.

²⁶ *Jean François Champollion* (1790-1832) - francia egyiptológus, elsőként fejtette meg az egyiptomi hieroglifákat.

mentességet még a legmakacsabbak is kénytelenek észrevenni, éppen mert az, tehát eleve abszolút és vitathatatlan igazság.

Április 4. - Ez az új gáz csodát művel, az új, tökéletesebb gutta perchával egyetemben. Milyen biztonságosak, tágasak, kezelhetők s minden szempontból kényelmesek ezek a mi modern léggömbjeink! Itt épp egy óriási közeledik felénk legalább óránként százötven mérföld sebességgel. Láthatólag zsúfolva van emberekkel - talán három-négyszáz utasa is van -, mégis mérföldnyi magasra száll föl, s egy uralkodó megvetésével tekint le szegény miránk. Ami azt illeti, nem olyan sok az az óránként száz vagy akár kétszáz mérföld sebesség sem. Emlékszik még, hogyan röpített át minket a vonat a kenedói kontinensen? Óránként háromszáz mérföld sebességgel - az volt ám az utazás! Látni ugyan nem lehetett semmit - mást se csinálhatott az ember, mint hogy csapta a szelet, lakomázott s táncolt a nagyszerű szalonokban. És arra emlékszik-e, milyen különös érzés volt, ha az ember véletlenül kinézett, és megpillantott valamit, amikor a kocsit teljes sebességgel haladt? Páratlan látvány volt - egynek látott az ember mindent. Én a magam részéről csak azt mondhatom, hogy szívesebben utaztam az óránként száz mérföldes lassú vonattal. Azon legalább üvegablakok voltak - s még kinyitni is szabad volt őket - s legalább valami képfélét kaptam a tájról... Mester azt mondja, hogy a Nagy Kenedói Vasút nyomvonalát részben már kilencszáz éve kitűzhatték! Sőt arra az állításra merészkedik, hogy még most is felismerhető a vágányok nyoma - s e nyomok ugyanarra az időszakra utalnak, amelyet az előbb említettem. Vágány akkoriban, úgy látszik, csak kettő volt; manapság, tudja, tizenkettő, s most építenek még hármát-négyet. Az ősi vágányok nagyon keskenyek voltak, a síneket olyan közel helyezték el egymáshoz, hogy az a mi fogalmaink szerint egyenesen komolytalan, nem is szólva róla, hogy milyen hallatlanul veszélyes. Ami azt illeti, még a jelenlegi - tizenöt yardos - nyomtávot sem tekintik kellően biztonságosnak. Magam sem kétlem, hogy azokban a régi időkben is létezett valamiféle vágány, ahogy Mester állítja; mi sem természetesebb, mint hogy valamikor - legkevesebb hétszáz évvel ezelőtt, az biztos - az Északi és a Déli Kenedó egyesült; s hogy a kenedóiak kénytelenek voltak egy nagy vasútvonalat építeni át a kontinensen.

Április 5. - Szinte elemészt az *ennui*. Mester az egyetlen ember a fedélzeten, akivel beszélgetni lehet; és ő - szegénykém! - képtelen másról beszélni, mint régiségekről. Mással se foglalkozott egész nap, mint hogy arról próbáljon meggyőzni: a régi amrikánusok maguk kormányozták magukat! - hát hallott már ilyen képtelenségeket? -, hogy afféle mindenki önmagának szövetségben éltek, a „prérikutyák” mintájára, amelyekről a mesében olvasunk. Azt mondja, a legeszeveszettebb elképzelésből indultak ki, nevezetesen abból, hogy „mindenki szabadnak és egyenlőnek születik” - mikor épp az egyenlőtlenség törvénye nyilvánul meg oly láthatóan mind az erkölcsi, mind az anyagi világmindenségben. Minden ember „szavazott”, mint mondták - azaz beleártotta magát a közügyekbe -, amíg nagy sokára föl nem fedezték, hogy ami mindenki ügye, az senkié sem, s hogy a „köztársaság”-ot (úgy hívták ezt a képtelenséget) voltaképpen senki sem kormányozza. De, mint mondják, a „köztársaságot” létrehozó filozófusok önelégültségét alaposan megtépázta az a döbbenetes felfedezés, hogy az általános választójog módot adott bizonyos csalárd mesterkedésekre, amelyek révén bármelyik párt, amely nem szégyellte a csalást, össze tudott szedni annyi szavazatot, amennyi kellett, és ezt senki meg nem akadályozhatta, sőt még csak észre sem vette. Elég egy kicsit is elgondolkozni ezen a fölfedezésen, hogy nyilvánvalók legyenek a következményei, azaz hogy ilyen körülmények közt a gasság törvényszerűen eluralkodik - más szóval, hogy egy köztársasági kormány nem is lehet más, mint gaz. Miközben a filozófusok az ostobaságukon szégyenkeztek, hogy az elkerülhetetlen rosszat nem látták előre, s valami elméletet igyekeztek kiagyalni, a kérdést egy

csapásra megoldotta egy Csőcselék nevű fickó, aki a kezébe ragadott mindent, s fölállította a zsarnokságot, amelyhez képest a mesebeli Zéró és Hellófagabalus²⁷ zsarnoksága illedelmes és élvezetes volt. Ez a Csőcselék (mellesleg: külföldi volt) állítólag a legundokabb lény volt, aki valaha a földet taposta. Termetre óriás - arcátlan, telhetetlen, mocskos; epéje egy ököré, szíve egy hiénáé, az agya egy páváé. Végül a saját ereje vitte a sírba azzal, hogy holtra fárasztotta. Ennek ellenére megvolt a haszna, mint ahogy mindennek megvan, akármilyen gonosz: olyasmire tanította meg az emberiséget, amit, nem kell félni, sose felejt el - hogy ne szegüljön szembe a természeti analógiákkal. Ami a republikanizmust illeti, a föld színén sehol sem találni rá analógiát - hacsak a „prérikutyák” esetét nem tekintjük annak, ami azt látszik bizonyítani, hogy a demokrácia csodálatra méltó kormányforma - kutyák számára.

Április 6. - Az éjszaka kitűnően látszott az Alpha Lyrae, amelynek tányérja a kapitány távcsövén félfoknyi szélességet betöltött, s olyasféle képet nyújtott, mint a mi napunk, ha az ember ködös időben szabad szemmel nézi. Az Alpha Lyrae, bár sokkal nagyobb, mint a mi napunk, nagyon hasonlít rá a foltjai, az atmoszférája és sok más részlete tekintetében. Mester azt mondja, hogy a két égitest közötti kapcsolatot már korábban megsejtették. A mi rendszerünk égi mozgása láthatólag (még kimondani is különös) egy bámulatos csillaghoz igazodik a galaktika közepében. Megállapították, hogy valamennyi égitest e csillag vagy legalábbis a Tejút valamennyi égitestjének közös gravitációs középpontja körül kering, amely valahol a Fiastyúk Alkühöné nevű csillaga tájékán helyezkedik el, s mi ezt a kört száztizenhétmillió év alatt írjuk le! Mi a jelenlegi fényforrásainkkal, csodálatosan tökéletes teleszkópjainkkal meg minden mással persze nehezen értjük meg az ilyen feltevések alapját. Első hirdetője bizonyos Mudler²⁸ volt. Kénytelenek vagyunk azt hinni, hogy őt e vad feltevésre mindenekelőtt a pusztán analógia vezette; ha azonban így volt, az elképzelés fejlődése során mindvégig ragaszkodnia kellett volna az analógiához. Igen, egy nagy középponti égitestet tételezett fel; ennyiben Mudler következetes volt. E központi égitestnek azonban, dinamikai értelemben, nagyobbak kellett volna lennie, mint a környező égitesteknek együttvéve. Ám föl kellett volna tennie a kérdést: - Miért nem látjuk? - kiváltképp mi, akik a halmaz közepe táján helyezkedünk el, legalábbis a szomszédságában ennek az elképzelhetetlen középponti napnak. A csillagász itt talán a feltételezett fénytelenységben talál menedéket; de az analógia itt egyszerre megbicsaklik. De még ha elfogadjuk is, hogy ez a középponti égitest fénytelen, arra hogyan találunk magyarázatot, hogy a körülötte ragyogó számtalan nap fénye sem teszi láthatóvá? Nem kétséges, hogy végül marad a föltevés: ez csupán az összes égitest közös gravitációs középpontja - de az analógia itt ismét csak megbicsaklik. A mi rendszerünk, az igaz, egy közös gravitációs középpont körül kering, de ez azzal a nagyon is anyagi természetű nappal van kapcsolatban, abból következik, amelynek a tömege jócskán ellensúlyozza a rendszer többi alkotóelemének tömegét. A matematikai kör olyan görbe, amelyet végtelen számú egyenes alkot; de a körnek ez az elképzelése - az az elképzelés, amelyet minden földi görbe vonatkozásában szintisztán matematikai s nem gyakorlati elképzelésnek vélünk - igenis gyakorlati, mert csak úgy képzelhetjük el azokat a titáni körpályákat, amelyekkel - legalábbis képzeletben - dolgozunk, ha fölteszük, hogy a mi naprendszerünk és a többi a galaktika valamiféle középpontja körül kering. Próbáljon csak meg akár a legélénkebb képzelet egy lépéssel is közelebb jutni e

²⁷ Nero, Claudius Caesar Germanicus (37-68) római császár, féktelen zsarnokságáról híres. Neki tulajdonítják Róma felgyújtását (64). A növekvő elégedetlenség elől elmenekült Rómából, s öngyilkos lett. - Heliogabalus (?201-222) római császár; tulajdonképpen Varius Avitus Bassianus. Uralkodása pazarlásáról nevezetes; erkölcstelen életmódja miatt katonái meggyilkolták.

²⁸ Feltehetőleg Kepler. Mud angolul annyi, mint sár.

kimondhatatlan körök megértéséhez! Aligha paradoxon tehát az az állítás, hogy a villámcsapás fénye, amely ennek az elképzeltetlen körnek a vonalát követi, egyenes vonalban halad. Az viszont, hogy napunk útvonala e kör mentén - azaz naprendszerünk keringésének nyomán - az emberi érzéklet számára akár millió meg millió év alatt is eltér az egyenestől, elfogadhatatlan feltevés; ám azok az ősi csillagászok, úgy látszik, mégis bedőltek annak a gyermektegy hitnek, hogy csillagászatuk történetének kurta ideje alatt - azaz semmi kis két-háromezer év alatt, ami épp csak egy pont a görbén - láthatóvá vált e görbület! Milyen érthetetlen, hogy ez sem ébresztette rá őket a valóságra - hogy a Nap és az Alpha Lyrae egyaránt egy közös gravitációs középpont körül kering!

Április 7. - Az éjszaka megint csillagászzal szórakoztam. Jól látszott a Neptunus öt aszteroidja,²⁹ s érdeklődéssel figyeltem, mint kerül fel egy hatalmas keresztgerenda két vállkőre Daphnisz³⁰ új templomában a Holdon. Mulatságos elgondolni, hogy olyan parányi lények, mint a holdlakók, akik csöppet sem hasonlítanak az emberre, mégis a mienket ennyire meghaladó műszaki hozzáértésről tesznek tanúbizonyságot. Az ember nehezen tudja elképzelni, hogy azok a hatalmas súlyok, amiket ezek a holdlakók láthatólag oly játszva kezelnek, valóban olyan könnyűek, mint amilyen könnyűnek az eszünk mondja őket.

Április 8. - Heuréka! Mester dicsősége teljében. Egy kenedói léghajó adott jelt nekünk ma, s dobott át a fedélzetünkre néhány friss újságot: volt bennük egy-két hallatlanul érdekes hír bizonyos kenedói vagy inkább amrikkánus régészeti leletről. Valószínűleg tudja, hogy hónapok óta dolgoznak már a Paradicsomban, az uralkodó fő mulatókertjében, hogy megalapozzák az új szökőkutat. A Paradicsom, úgy látszik, a szó szoros értelmében is sziget volt, emberemlékezet óta - azaz hogy északi határa mindig is (ameddig a feljegyzések visszanyúlnak) egy folyócska volt, vagyis inkább egy nagyon keskeny tengeröböl. Ez az öböl addig szélesedett, míg el nem érte jelenlegi szélességét - az egy mérföldet. A sziget teljes hossza kilenc mérföld; szélessége erősen változó. A terület - mint Mester állítja - vagy nyolcszáz évvel ezelőtt sűrűn be volt építve házakkal, ezek egyike-másika még a húsz emelet magasságot is elérte; a föld (valami érthetetlen oknál fogva) e környéken különösen értékes volt. A végzetes földrengés azonban 2050-ben úgy romba döntötte és elborította a városkát (ahhoz, hogy falunak mondjam, némileg nagy), hogy még legfáradhatatlanabb régészeinknek sem sikerült mind ez ideig elegendő adatot (pénzdarabok, érmek vagy feliratok formájában) felszínre hozniuk, hogy abból akár csak halavány árnyékát is föl lehessen építeni valamiféle elképzelésnek a bennszülött lakosság életformájára, szokásaira stb. stb. vonatkozólag. Eddig mindössze annyit sikerült megtudni róluk, hogy a vadak Knickerbocker³¹ törzséhez tartoztak, amely azután, hogy Recorder Riker, az Aranygyapjú Lovagja fölfedezte, elárasztotta az egész kontinenst. Arról szó sincs, hogy civilizálatlanok lettek volna, sőt sokféle művészetet, mi több: tudományt műveltek a maguk módján. Azt mondják, sok szempontból nagyon ügyesek voltak, s megszállottjai annak, hogy olyasféle épületeket emeljenek, amelyeket az ősamrikkánus nyelvben

²⁹ Kisbolygó (görög).

³⁰ Hermész és egy nimfa fia, pásztor a görög mitológiában.

³¹ Washington Irving (1783-1859) amerikai író 1809-ben könyvet jelentetett meg Knicker Bocker álneven *The History of New York* (New York története) címmel; a könyv a korabeli útikönyvek modorában ironikus képet rajzol a város holland korszakáról. A holland telepesek leszármazottaira később rátapadt a Knickerbocker név. Irving álnevét az 1830-as években egy írócsoport is kölcsönvette, tagjai Bryant, Halleck, Willis stb.

„templom”-nak hívtak - ez egy pagodaféle, amelyet két bálvány, az úgynevezett Vagyon és Divat imádatára szenteltek. Végül, mint mondják, a sziget kilenctized részét már ilyen templomokkal építették be. A nők alakja, úgy látszik, furcsán torz volt, a derekuk alatt hátul valami furcsa, természetes dudor nőtt, s e kidudorodást, megmagyarázhatatlan módon, szépnak tekintették. Csodával határos módon fönnmaradt egy-két kép az ily módon eltorzult nőkről. Furcsán festenek, nagyon furcsán - mintha átmenet lennének a pulykakakas és a púpos teve közt.

Nos ez a néhány apróság szinte minden, ami a régi Knickerbockerekről ránk szállt. Úgy látszik azonban, hogy miközben az uralkodó kertjének (amely, mint tudják, az egész szigetre kiterjed) közepén ástak, a munkások egyike egy kocka alakú és nyilvánvalóan faragott gránit-tömböt hozott felszínre, amely több száz fontot nyomott. Jó állapotban maradt meg, a földmozgás, amely eltemette, láthatólag nem sok kárt tett benne. Az egyik felületén márványlap van, amelyiken (képzeld csak!) felirat - olvasható felirat - áll! Mester ujjong a gyönyörűségtől. A márványlapot eltávolítva egy üreg bukkant elő, s benne egy ólomdoboz, ami különféle pénzdarabokat, egy nevekkel teleírt hosszú tekercest, több, újsághoz hasonlatos iratot és más holmit tartalmazott, mely mind hallatlanul érdekes a régész számára! Nem kérdéses, hogy ezek hiteles amrikkánus leletek, amelyek mind a Knickerbocker törzs tulajdonát képezték. A léggömbünk fedézetére átdobott újságokban benne van a pénzdarabok, a kéziratok, nyomtatványok hasonmás képe. Az ön szórakoztatására idemácsolom a márványlap Knickerbocker nyelvű feliratát:

*Hirdesse e szobor
GEORGE WASHINGTON
örök emlékezetét
Az emlékmű alapköve 1847. október 19-én tétetett le
ünnepélyesen, New York Városa Washington
Emlékbizottságának védnöksége alatt,
annak a napnak évfordulóján, amelyen
az Úr 1781. esztendejében, Yorktown városában
Lord Cornwallis³²
megadta magát
Washington tábornoknak*

Ez így Mester szó szerinti fordítása, itt tehát félreértés nincs. Ebből a néhány megmaradt szóból is több fontos dolgot tudunk meg, amelyek közül korántsem a legkevésbé fontos, hogy ezer évvel ezelőtt maguk az emlékművek már kimentek a divatból - ami nagyon helyes is -, és az emberek megelégedtek annyival, hogy szándékuk jeléül, miszerint valamikor majd emlékművet fognak emelni, szép csöndben letettek egy alapkövet, ami „magányában, egyedül” (elnézést, hogy Bentont,³³ az amrikkánus poétát idézem) a nagylelkű *szándék* zálogául szolgált. Ezenkívül pontosan megtudjuk, hol, hogyan került sor a szóban forgó nagy megadásra, s hogy ki adta meg magát. A „hol” kérdésre Yorktown a válasz (bárhol is légyen az), a kicsoda kérdésre pedig Cornwallis tábornok (aki az óamrikkánus „corn” szóból ítélve gazdag

³² *Lord Cornwallis* (1738-1805) - angol tábornok az amerikai függetlenségi háborúban. Yorktowni fegyverletétele 1781-ben a háború végét jelentette.

³³ *Thomas Hart Benton* (1782-1858) - Missouri állam demokrata párti szenátora, Andrew Jackson amerikai elnök híve.

kukoricakereskedő lehetett). A fölirat megemlékezik - hogy is? - „Lord Cornwallis” megadásáról. Most már csak egy a kérdés: miért akarták a vadak, hogy megadja magát? Ha arra gondolunk, hogy e vadak minden kétséget kizáróan kannibálok voltak, arra a következtetésre jutunk, hogy kolbásznak kívánták őt feldolgozni. Ami a megadás „hogyan”-ját illeti, kifejezőbb magyarázatot nem is kívánhatunk. Lord Cornwallis megadta magát (kolbásznak) „New York Városa Washington Emlékbizottságának védnöksége alatt” - ez utóbbi, nem kétséges, valami jótekonysági intézmény volt, amely alapkövek letételével foglalkozott. - Uramisten! Mi baj? Ó! Látom már - a léggömb kilyukadt, s mi belebukfencezünk a tengerbe. Csak annyi időm van hát, hogy hozzátegyem: az újságban talált írás sietős áttanulmányozása után arra a következtetésre jutottam, hogy a kor amrikkánus nagyembere bizonyos John volt, valami kovács, és Zachariás, valami szabó.³⁴

Isten önnel, a viszontlátásig. Hogy megkapja-e ezt a levelet vagy sem, az nem különösen érdekes, hisz úgylis a magam örömeire írtam. De mindenesetre palackba dugaszolom a kéziratot, és bedobom a tengerbe.

Sírig hű Mestrája

³⁴ *John... valami kovács, és Zachariás, valami szabó* - John Simth (= Kovács János) kb. olyan gyakori név, mint magyar megfelelője; Zachary Taylor (tailor = szabó) 1849-50-ben az Egyesült Államok elnöke.

Palackban talált kézirat

*Qui n'a plus qu'un moment à vivre
N'a plus rien à dissimuler³⁵
Quinault: Atys*

Hazámról és családomról sokat nem mondhatok. Hazám méltatlanul bánt velem, családomtól az évek sodortak el. Örökölt vagyonom révén előkelő tanintézeteket jártam meg, bölcselemre hajló elmém pedig módszeresen feldolgozta korai tanulmányaim szorgos igyekezetének kaptárát. Legfőbb örömet német erkölcsstanárok munkáiban találtam; nem szép szavakkal cicomás örületükben, mint neveltetésem kívánta volna, hanem ahogy fegyelmezett gondolkodásom hamisságaik útját becserkészte. Észjárásom száraz voltát sokan vetették szememre, sőt bűnömül rótták fel képzeletem szegénységét, de nézeteim végletes szkepszise éppenséggel hírhedtté tett. Vonzalmam a természetelvű bölcelet iránt nyilván elpalántálta bennem e kor legközönségesebb hibáját: a természeti világ jelenségeire való folytonos hivatkozást és hasonlítást a természeti tudományok törvényeihez. Mindent egybevetve, én lennék a legutolsó, akit az *ignes fatui*³⁶ babonás fényei az igazság egyenes útjáról letéríthetnének. Ennyit helyes lesz előrebocsátanom, nehogy valószínűtlen történetem a képzelet csapongásának minősüljön, hiszen tapasztalati érvekhez edzett elmémet soha meg nem környékezhették a fantázia délibábjai.

Sokéves külföldi utazások után, 18.-ban a gazdag és népes Jáva szigetének Batavia nevű kikötővárosából indultam útnak a Gyöngy-szigetek felé. Mint egyszerű utas szálltam hajóra - egyéb indítóokom nem lévén az ideges nyugtalanságnál, amely mint a kísértet, űzött.

Vitorlásunk mintegy négyszáz tonnás, rézzel eresztékelt, gyönyörű hajó volt, malabari tölgyfából építették Bombayben. Gyapot- és olaj rakományát a Laccadive-szigeteken vette fel, de vittünk ezenfelül kókuszrostot, pálmacukrot, bivalytejszint, kókuszdiót, valamint néhány láda ópiumot. A berakodás ügyetlenül történt, hajónk ennél fogva féloldalasan haladt előre.

Enyhe szellővel keltünk útra, s napokig nem jutottunk túl Jáva keleti partvidékén, és az eseménytelenséget csupán a kis kétárbocosokkal való találkozásaink enyhítették: a Gyöngy-szigetek felől érkeztek, amerre mi tartottunk.

Egyik este a hajófar korlátjának támaszkodva, északnyugati irányban egymagában álló, különös felhőre lettem figyelmes. Az első felhő volt, mióta Bataviából kifutottunk, de a színe is fölkelte érdeklődésemet. Napnyugtáig követtem tekintetemmel, mikor is egyszerre keletnyugati irányban kiterjeszkedett, és keskeny páracsíkjá partöv gyanánt ölelte körül a látóhatárt. Röviddel ezután a vörös udvarral kelő hold vont a magára figyelmemet, majd a tenger furcsa viselkedése, gyors elváltozása és a szokásosnál áttetszőbb volta. Jóllehet határozottan láttam a feneket, a mérőőn kéznél lévén, kiderült, hogy tizenöt ölnyi mélység fölött hajózunk. A levegő hirtelen elviselhetetlenül forró lett, és a tüzes vas sziszegésére emlékeztető hangokkal telt meg. Az éjszaka közeledtével az utolsó szélfuvalom is elült, és olyan nyugalom köszönt ránk, amelynél tökéletesebbet elképzelni is nehéz. A hajó farán égő gyertya lángja

³⁵ Kinek hátra egy perce van csak, / Nincs többé mit titkolnia. - Philippe Quinault (1635-1688) francia udvari dráma- és szövegkönyvíró.

³⁶ Lidércfény (latin).

meg sem rezdült, s ha az ember hajszálat vett hüvelyk- és mutatóujja közé, a legkisebb mozzanását sem tapasztalhatta. A kapitány mindezekben nem látta a veszély jelét, és minthogy a vízárrammal a part felé sodródtunk, a vitorlák felgöngyölésére és horgonyvetésre adott parancsot. Őrt nem állított, s a főként malájiakból toborzott legénység előbbre látó intézkedés híján a fedélzeten helyezkedett el. Én magam minden rosszra felkészülten lementem kabinomba. Körös-körül az egész természet a számumra figyelmeztetett. Közöltem balsejtelmeimet a kapitánnyal, ő azonban meg sem akart hallgatni, és a válasszal is adósom maradt. Nyugtalanágomban nem jött a szememre álom, és éjfél tájban felmentem a fedélzetre. Éppen amint a lépcső utolsó fokára tettem a lábam, hangos zümmögés hatolt a fülembe, olyanfajta zaj, amelyet a malomkerék sebes forgása okoz, s mielőtt még a jelentését tisztán megérthettem volna, a hajó teste a tőkegerendáig megrendült. A következő pillanatban egy hatalmas hullámrengeteg oldalt döntött minket, és orrtól farig hosszirányban lesöpörte a fedélzetet.

A hajó végeredményben éppen a szélroham rendkívüli erejének köszönhette fennmaradását. Jóllehet csaknem megtelt vízzel, és árbocai letöredeztek, mégis egy perc múltán visszafordult dőlteből, s a vihar iszonyú nyomásától rengve lassan felegyenesedett.

Hogy engem mily csoda mentett meg a pusztulástól, azt aligha lehetne megállapítani. Mikor a hullámzuhatag okozta kábulatomból eszméltem, kiderült, hogy a fartőke és a kormányrúd közé szorultam. Kábultan néztem szét, amint nagy nehezen talpra álltam, és mindenekelőtt az emeletnyi magas hullámok látványa döbrentett meg: a tajtékos óceán iszonyúbb volt a legforróbb képzelet csapongásánál. Egy idő múltán öreg svédünk hangját hallottam, aki kifutáskor, szinte az utolsó pillanatban került a hajóra. Torkomszakadtából ordítottam vissza neki, és jött máris, imbolyogva, hátra a hajó farába. Hamarosan kiderült, hogy csupán mi ketten éltük túl a vihar első rohamát. A hullám a többieket mind lesodorta a fedélzetről; a kapitányt s a tiszteket álmukban érthette a halál, mert kabinjuk megtelt vízzel. Ketten a puszta kezünkkel keveset tehattunk a hajó biztonsága érdekében, de erőfeszítéseinket bénította az a félelem is, hogy bármelyik pillanatban elmerülhetünk. Horgonyláncunkról természetesen leszakadtunk a szélvész első lökésével - nyakláncot sem szakíthatott volna el könnyebben -, különben el is nyel bizonyára a hullámsír. Így azonban veszett sietséggel rohantunk az ár hátán, mely egyszer-egyszer még átcsapott fölöttünk. Kormánytökénk erősen megsérült, s jóformán minden tekintetben veszedelmes károkat szenvedtünk, ezer szerencsénkre azonban épek maradtak a szivattyúk, és rakományunkban sem történt nagyobb súlyeltolódás. A vihar már kiadta mérgét, és a szél erejétől nem volt mit tartanunk - teljes elültétől inkább: a feltámadó ellenáramban, ezt jól tudtuk, roncsolt hajónkkal biztos pusztulásnak nézünk elébe. Igen indokolt félelmünk azonban nem talált hamaros igazolásra. A letörzselt roncs kiszámíthatatlan sebességgel száguldott öt nap, öt éjjel - ezenközben egyetlen táplálékunk a pálmacukor volt, amelyet az orrbókonyok közeiből szedtünk ki nem kis fáradsággal - a meg-megújuló szelek szárnyán. Ereje ezek közül egynek sem volt a számum első lökéséhez mérhető, s mégis iszonyúbb hullámokat támasztottak, mint amelyet életemben valaha láttam. Haladásunk az első négy napban kis kitérésekkel délkeleti és dél-délkeleti irányt mutatott, s föltételezhetően Új-Hollandia partvidéke mentén repültünk tova. Az ötödik napon elviselhetetlenül lehűlt a levegő, és a széltáj északibb irányba tolódott. A sárgalázás színű nap alig emelkedett néhány fokkal a látóhatár fölé, és nem bocsátott ki határozott fényt. Bár felhő nem volt látható, a szél mégis mindegyre erősödött, és egyenetlen, görcsös rohamokban zúdult ránk. Dél tájban történhetett, hogy ismét a nap felé fordult érdeklődésünk. Töretlen fényt nem adott, csupán a tányérja izzott komor tompasággal, mintha sugarai mind sarkítva volnának. Éppen mielőtt elnyelte volna a háborgó tenger, központi heve egyszerre elenyészett, mintha valami világ-

bomlasztó erő oltotta volna ki. Sápadt, ezüstös karika volt csak, amikor a mérhetetlen vízbe merült.

A hatodik napkeltét hiába vártuk - nekem még nem kelt fel, a svédnek pedig soha. Vaksötétben tapogatóztunk, s ha valami elénk kerül, húszlépésnyire meg nem láttuk volna. A ránk boruló végtelen éjszakát nem derítette fel a tenger villó fénye, amelyhez a forró égöv alatt már hozzászoktunk. Megfigyeltük azt is, hogy a szakadatlanul dühöngő vihar sem tajtékot, sem hullámtarajt nem hajtott többé felénk. Rémület lesett körös-körül a fullasztó ében sötétségből. Az öreg svéd lelkét babonás sejtelmek szállták meg, engem pedig néma ámulat kerített hatalmába. A hajó körüli tennivalókat elhanyagoltuk, mint ami ügyis haszontalanság, ehelyett a lehetőség szerint, magunkat igyekeztünk biztosítani, hozzákötöttük magunkat a farvitorla csonkjához, s úgy néztünk keserű sorsunk elébe. Sem az idő megállapításához, sem a tájékozódáshoz nem volt eszközünk. Jól tudtuk mindazonáltal, hogy délebbre járunk, mint bárki hajós mielőttünk, és nagy meglepetéssel tapasztaltuk, hogy jégakadály nem ütközik utunkba. Eközben a végveszélyt sejtettük minden pillanatban, amint a feltornyosuló hullámok már-már elborítottak. Az ellenáram hatalma felülmúlta legrosszabb sejtelmeimet is - a csoda az volt, hogy rögtön be nem nyelte hajónkat. Társam rakományunk könnyűségével biztatott, és emlékezetembe idézte hajónk kitűnő építését, én azonban a reményben is csupán a reménytelenséget tekintvén, sötétben készülődtem a halálra, mely ítéletem szerint egy óránál hosszabb ideig nem késhetett: minden megtett csomóval veszesebb hullámakadályok közt vergődünk a gonoszul dagadó tengerárban. Egy pillanatig viharmadarakat megszágyonító magaslaton kapkodtunk levegő után, másik percben szédítően siklottunk, le a víz méhébe, ahol a levegő egyszerre megállt, és a tengeri szörnyek álmát nem zavarta hang.

Éppen ilyen szakadék legmélyén jártunk, amikor társam hirtelen jajveszékeltése szaggatta fel a vízfalak csendjét. - Arra! Arra! - rivallt a fülembe. - Teremtő Isten! Ott! Nézd! - S amerre mutatott, tompa vörös fényzsárra lettem figyelmes, amely lefelé siklott mélységes vermünk oldalán, és szeszélyes ragyogással csillant a fedélzeten. Feljebb emelvén tekintetemet, olyan látványban volt részem, amitől a vérem megállt. Szédítő magasban a fejünk felett, fenn az iszonyú meredély legszélén, négyezer tonnásra becsülhető hajóóriás egyensúlyozott. Jóllehet fenn ült egy hullám hegyében, amely a hajó magasságának legalább százszorosa lehetett, így is látszott, hogy felülmúlja a rendszeres járatok és a Kelet-indiai Társaság hajóinak méretét. Hatalmas tömege egyhangú kátrányfekete volt, nem ékítették a szokásos faragványok. Nyitott lőrésain egyetlen sor rézágú meredt elő, és az árbocozaton lógáló számtalan csatalámpás visszfénye játszott fekete oldalain. Rémült csodálkozásra azonban főként az a megfigyelésem indított, hogy széloldalt lebeg e fékezhetetlen viharban, a hullámsír szélén. Mikor megpillantottuk, még csak az orra tűnt fel, úgy emelkedett lassan a hullámhegy tarajára. Végtelen rémületünkre megállt a peremén egy percig, mintegy tulajdon fenségében gyönyörködve, aztán megremegett, félrelódult, és - siklott lefelé.

Meg nem mondhatnám, hogy e pillanatban miféle hirtelen önuralom szállt meg. A far felé húzódtam, amennyire bírtam, és vártam rendületlenül a ránk támadó pusztulást. Hajónk végre föladta a küzdelmet, és orrával a vízbe túrva, süllyedni kezdett. A lesikló rengeteg test ennél fogva merülő felébe ütközött, és engem az összecsapás ellenállhatatlan erővel vágott az idegen hajó kötélzetének.

Vezérvitorlája zuhanásom pillanatában fordulhatott meg, mert a hajó megállt. A rá következő pillanatnyi zürzavarnak tulajdonítottam szerencsém, hogy a legénység figyelmét sikerült elkerülnöm. Észrevétlenül jutottam el a lejárati fölépcsőhöz, és minthogy rést fedeztem fel ajtónyílásán, különösebb nehézség nélkül elrejtőztem a hajóúrban. Indokolni viszont nehezebb volna rejtőzködésemet. Talán az a határozatlan és mégis lenyűgöző érzés vitt rá, amely az

idegen hajósok láttán nyomban elfogott. Nem akartam magamat olyan embereknek kiszolgáltatni, akik egyetlen futó pillantásra ennyi zavaros sejtelmet, kételyt, gyanút keltenek. Ennélfogva helyesnek véltem, ha a hajóúrbn célirányos búvóhelyet építek magamnak. Kis darabon fölfeszítettem ezért a bókonypallót, oly módon, hogy a hatalmas bordázat közé kényelmesen visszahúzódhassak.

Alig fejeztem be munkámat, máris hasznát láttam, mert a hajóúr csendjében léptek hangzottak. Ernyedt járású, botladozó ember haladt el búvóhelyem mellett. Arcát nem láttam, csupán külsejének általános megítélésére nyílt módom. Magas kora és a velejáró törődöttség nyilván látszott rajta. Térde megcsuklott az idő súlya alatt, és egész testét rogyadozva hordta. Halkan motyogott félszavakat, számomra idegen nyelven, és az egyik sarokban kezdett kotorni különös műszerek és avított tengeri térképek között. Viselkedésében a második gyermekkor nyugós kedve bámulatosan elegyedett a félisten zord tekintélyével. Nagy soká felment a fedélzetre, és azontúl nem láttam többé.

Lelkemben névtelen érzés vert gyökeret. Elemzést nem tűr, az elmúlt idők tanulságain nem mérhető, és attól tartok, a jövő sem szolgálhat hozzá kulccsal. Az én rendszeres gondolkodásom fényében pedig bűn az efféle beismerés, különösképpen a jövőre nézve. Soha - és most már tudom, hogy soha - nem lehetek elégedett az ilyen bizonytalan természetű észleletekkel. Bizonytalanságukban még sincs semmi csodálnivaló, hiszen eredetük is a merő újdonság. Új értékrenddel - új valósággal gazdagodtam.

Hosszú ideje már, hogy e szörnyű hajó fedélzetén a lábam megvettem, és végzetem szálai, úgy érzem, lassan egybeköttenek. Érthetetlen emberek! Számomra talányos töprengésbe burkolózva mennek el mellettem. Rejtőzködésem bolondság, mivel ezek *nem akarnak* meglátni. Szinte az imént mentem el a kormányos szeme előtt, sőt nemrég benn jártam magának a kapitánynak a fülkéjében, onnan hoztam magamnak írószerszámokat. Egy idő óta már vezetem, és feltett szándékom, hogy folytatni fogom ezt a naplót. Meglehet, hogy a világ elébe nem tárhatom, ámbár ezt nézve is megteszek minden lehetőt. Az utolsó pillanatban palackba zárom kéziratomat, s a tengerre bízom.

Egy eset új teret nyitott elmélkedéseimnek. Vajon a vak véletlen műve-e az ilyesmi? Felmerészkedtem a fedélzetre, és elvettem magam, hogy feltűnést ne keltsek, a farpadlóra rakott halom kötélcepűn és ócska vitorlán. Sorsom furcsaságán merengve a kezem ügyébe került kátrányecsettel pamacsolni kezdtem az egyik közeli hordón szépen összehajtogatott szárnyvitorla széleit. Azóta felvonták, én pedig, csodák csodája, téveteg ecsetvonásaim nyomán a FELFEDEZÉS szót olvasom a szélben.

Nemrégiben megvizsgáltam a hajó építését. Jól fegyverzett, s mégsem hinném, hogy csatahajó. Kötélzete, törzse, építése csupa hasonlóan nemleges feltételezésre indít. Hogy mi *nem*, azt könnyen megmondhatnám; hogy *mi*, az megfejthetetlen marad, attól tartok. Nem tudom, de amikor a hatalmas hajóderekat, furcsa árbocágait, temérdek bőre szabott vitorlázatát, szigorú orrát és kivénhedett tatját vizsgálom, ismerős látományok villannak fel agyamban, kósza emlékek, elmúlt korok-világok krónikás meséivel zagyván elegyesek...

Szemügyre vettem a hajó bordázatát is. Hogy milyen fából épült, meg nem foghatom. Van egy furcsa sajátsága, ami énelőttem mintha éppen azt bizonyítaná, mennyire nem alkalmas céljának betöltésére: mégpedig a *likacssága*. Az anyag természetét értem, nem pedig szuvas állapotát, ami lehet következménye a hosszasan hajózásnak a vizeken, sem korával járó korhadtságát. Szórszálhasogatásnak fog tetszeni talán, de megjegyzem, hogy a bordázat fája

minden tekintetben a spanyol tölgyre emlékeztetne, ha ugyan a spanyol tölgy valamely természetellenes *püffesztés* próbáját állná ki.

Amint a fenti mondatot átolvastam, egy viharvert, öreg holland hajós mondása ötlük az eszembe. „Ez olyan igaz - fogadkozott az öreg, ha valaki nem hitt neki -, olyan igaz, mint hogy van tenger, amelyiken felpüffed a hajó is meg a tengerész élő teste is.”

Talán egy órával ezelőtt összeszedtem a bátorságomat, és nyíltan megmutatkoztam a legénység egy csoportja előtt. Semminemű figyelmükben nem volt részem, és, ámbátor csoportjuk kellős közepén álltam, úgy tetszett, tudomásul sem veszik jelenlételemet. És mint az első közülük, akit a hajóúrbán láttam, agg csont volt valahány. Térdük görnyedten rezgett, válluk előregörbödött, csontjuk zörgött laza bőrszakjában. Beszédük halk volt, habogó, reszketeg, szemük sarkába a vénség csipája tapadt, és fehér hajuk iszonytatóan úszott a szélvészben. Körülöttük a fedélzeten mindenféle sokszorosan kimustrált, ritka mérőműszer.

Még előbb számot adtam a szárnyvitorla fordulataról. Attól az időtől fogva a hajó, kivéve széloldali irányából, délnek vette hajmeresztő útját. Minden tenyérnyi vitorlája szélnek feszült, viharokasától a hátsó törzsvitorláig, és főderékvitorlájával akkora vízhegyekbe szántott bele minduntalan, amekkorát rémálmában sem lát az ember. Éppen most hagytam ott a fedélzetet, ahol a lábamat sem tudnám jóformán megvetni, ámbár látnom kellett, hogy a legénység nem küszködik hasonló bajokkal. Első pillanattól fogva nem szabadulok az ámulattól, hogy a vész el nem nyeli ezt a tömkeleget. Úgy tetszik, már itt billegünk mindvégig az öröklét peremén, soha le nem zuhanván a mélybe. Nyaktörő hullámtornyok hegyéből sirályröptében siklunk le, majd felettünk ütik össze fejüket a csúcsok, de mint a föld gyomrának szörnyei, akik a merő rémisztésre kárhoztattak, pusztító kezük kötve: semmit nem tehetnek ellenünk. E gyakori menekvések egyetlen természetes okát abban látom, hogy hajónk valamely erős vízáram segítségét élvezzi.

Szemtől szemben álltam a kapitánnyal, mégpedig tulajdon fülkéjében, de, amint sejtettem, észre sem vett. Bár a felületes szemlélő nem látna külsejében semmit, ami arra int, hogy félistennel vagy félemlerrel áll szemközt, én mégis tagadhatatlan tisztelettel és az ámulat érzésével tekintettem reá. Testmagasságára nézve alig lehet alacsonyabb nálam, azaz mintegy öt láb, nyolc hüvelyk. Keménykötésű, izmos alkat, de sem nagydarabnak, sem egyébiránt jellegzetes természetnek nem mondhatnám. Az arc ellenben - az arcon uralkodó feltétlen agg fenség bámulatra készítetett. Bár ránc alig redőzi homlokát, mégis mintha milliárdnyi év bélyege ülne rajta. Szürke haja a múltak hírmondója, szürke szeme a jövő jelfejtője. Fülkéjének padlóján vasveretes föliánsok, rozsdálló műszerek, avított, fakó térképek hevernek szanaszét. Az asztal fölé hajolva tüzes, nyugtalan szemmel tanulmányozott valami okiratot, amit kinevezésnek néztem, mindenesetre királyi kézjegyet viselt. A kapitány - akár az első tengerész, akit a hajóúrbán megfigyeltem - magában mormolt, tört félszavakat, előttem idegen nyelven, és mintha mérföldnyi messziségből érkezett volna a hangja, ámbár kartávolságra álltunk egymástól.

A hajót és minden lakóját a tengerfenék rémei hatják át. A hajósok úgy suhannak ide-oda, mint elsüllyedt századok szellemei; szemük járása gyors és sejtelmes; valahányszor pedig utamat keresztezik a csatalámpások vigyori fényében, soha nem tapasztalt érzés jár át, holott egész életemben régiségekkel kereskedtem, és mohón szívtam magamba Baalbek, Tadmur, Perszepolisz ledőlt oszlopainak szellemét, mígnem rommá lett tulajdon lelkem is...

Ha most körülnézek, elszégyenkezem régebbi félelmeimen. Mert ha megremegtetett a szélvész, amely idáig sodort, nem inkább kövé kellene merednem most, a szélvész s az óceán harca láttán, hogy érzékeltessem, milyen semmitmondó szó a tornádó és a számum? Hajónkat az örök éjszaka és a hullámtalanul nyögő víz veszi körül, de jobbra s balra három angol mérföldről is idesejlenek, mint a világmindenség külső őrfalai, a puszta égbe törő iszonyú jégbástyák...

Ahogy képzeltem, a hajót csakugyan áram ragadja tova - ha tudniillik áram a neve az ilyen dörögve tóduló áradásnak, amely zuhatagos sietséggel délnek sodor, sikoltó jégtorlaszok mentén...

Úgy vélem, fölösleges is rettegésem megértésével próbálkoznom. A kétségbeesésen azonban mindeddig úr volt kíváncsiságom, olyannyira, hogy akár a legszörnyűbb halál gondolatával is megbarátkoztat, ha e rémvilág titkait kikutathatja. Nyilvánvaló, hogy valami izgató tapasztalás elébe sietünk - valami tovább nem adható titok elébe, amelynek befogadása: a pusztulás. Lehet, hogy ez az áram egyenesen a Déli-sarkra visz, sőt e vad feltételezést minden valószínűség megerősíti...

A legénység nyugtalan, reszketeg léptekkel rója a fedélzetet; arcukon azonban inkább a remény fényét látom, mint a kétség árnyát.

A szél közben a hátunkba kapaszkodik, s mivel vitorlának oly bővében vagyunk, időnként valósággal kiemel minket a vízből! És - iszonyok iszonyata! - a jég hirtelen megnyílik jobbra, majd balra, körkörösén, óriás amfiteátrummá, melynek lépcsőzetes ormai a messzi sötétbe tűnnek. Időm immár kevés, hogy sorsomon eltöprengjek! A körök mind gyorsabban szűkülnek - örvény kapott tébolyult csigájába! -, és a bögve zúgó tengervészben megrendül hajónk... Ó, Isten... Süllyedünk!

JEGYZET

A „Palackban talált kézirat” eredetileg 1831-ben jelent meg; nekem viszont jó néhány évvel később került kezembe a Mercator-féle „*Atlasz*”,³⁷ amely az óceánt négy torkolaton át ömlő víztömegként ábrázolja, amely a Sarki (északi) Áramba jutván, a Föld gomrába igyekszik, a Sarkot magát pedig esztelen magasságba törő fekete sziklaszirt gyanánt.

³⁷ Gerhardus Mercator (1512-1594) flamand térképész atlasza.

A Maelström poklában

Isten útjai a természetben, akár a gondviselés terén, nem a mi útjaink; nincs az az emberi modell, amely a legkevésbé is érzékeltetné művének, mely mélyebb, mint Démokritosz kútja, nagyságát, mélységét és kikutathatatlanságát.

Joseph Glanvill

Végre elértük a legmagasabb szikla csúcsát. Az öreg annyira kimerült, hogy percekig szólni sem tudott.

- Még nem is régen - mondta végre - olyan jól és gyorsan vezethettem volna uraságotat a hegytetőre, akárcsak legifjabb fiam. De három éve olyasmi történt velem, ami halandóval soha még nem esett meg - vagy legalábbis senki sem élte túl, hogy beszélhessen róla. A hat óráig tartó halálfélelem, amelyet átszenvedtem, összetörte lelkemet-testemet. Ön azt hiszi, hogy nagyon öreg vagyok? Pedig nem. Nem kellett egy egész nap sem ahhoz, hogy hollófekete hajam megfehéredjék, és minden izmom és idegem úgy elgyengüljön, hogy a legkisebb erőfeszítéstől is remegek, és még az árnyéktól is félek. Tudja, hogy még erről a kis szikláról sem nézhetek le, hogy el ne szédüljek?

A „kis szikla”, amelynek legfelső, csúszós peremén olyan könnyelműen nyújtózott el, hogy derékig szinte lelógott róla, és csak könyökével tartotta magát külső és síkos szegélyén - ez a „kis szikla” mintegy ezeröttszáz-ezerhatszáz láb magasan emelkedett ki meredeken, fekete fényben az ormok és szirttarajok rengetegéből. A viláért meg nem kíséreltem volna, hogy akár hat yardnyira is megközelítsem a szélét. Ami azt illeti, már útitársam veszélyes helyzete is annyira felizgatott, hogy a földre hasalva két kezemmel a bozótba kapaszkodtam, és még az égre sem mertem feltekinteni, sőt hiába küzdöttem a gondolat ellen: a rettenetes vihar megrázhatja még a hegyóriás alapjait is. Sokáig tartott, amíg annyira felbátorodtam, hogy fel mertem ülni, és lenéztem a mély messzeségbe.

Az öreg így szólott:

- Le kell győznie rémlátásait, hisz azért hoztam fel ide, hogy a legjobb helyről lássa annak az eseménynek színterét, amelyről az előbb beszéltem, és hogy, míg elmondom az egész történetet, szemünk előtt terüljön el a tájék.

És lassú, megfontolt hanghordozással folytatta:

- A 68. szélességi fok alatt vagyunk, egészen a norvég part szélén, Nordland tartományban, a komor Lofoden kerületben. A hegycsúcs, amelyen ülünk, a felhős Helseggen. Emelkedjék egy kicsit fel - ha szédül, kapaszkodjék meg a fűben -, úgy, és nézzen ki, túl a lenti ködgyűrűn, a messzi tengerre.

Szédülve néztem a mélységbe. Elöttem a mérhetetlen óceán, vize olyan tintafekete, hogy egyszerre felidézte emlékezetemben a núbiai földrajztudós leírását a *Mare Tenebrarum*-ról.³⁸

³⁸ Az árnyak tengere; az alvilág (latin). Poe *Eureka* (1848) című művében említi Ptolemaiosz Héphaisztiont, a núbiai földrajztudóst; az utalás azonban valószínűleg az arab Idrisire (?1090-?1154) vonatkozik, akit egy XVII. századi félreértés folytán tévesen núbiainak hívnak. Az Atlantikumot, a *Mare Tenebrarum*-ot leíró részeket áthatja a muzulmánok hagyományos iszonyata a sötét, viharos víztől.

Szomorúbb, vigasztalanabb képet el sem lehet képzelni. Ameddig a szem a távolban csak elláthatott, jobbra és balra kietlenül fekete, mezítelen hegyek zárták el a világot, és komorságukat még erőteljesebben kiemelte a hullámok kísérteties fehér taraja, amint üvöltve, zúgva, sisteregve nekik vágódott, és megtört rajtuk. Éppen szemben a kiugró hegyorommal, amelynek csúcsán elhelyezkedtünk, öt-hat mérföldnyi távolban egy kicsiny, lakatlannak látszó sziget emelkedett ki a tenger vizéből - jobban mondva kijelölte helyét a hullámok rohanó és robogó tömege, amely tajtékozva ölelte körül. A szárazföldhöz két mérfölddel közelebb egy másik, kisebb sziget látszott - csupa vad szikla, fekete kőkoszorú.

És közelebb és távolabb, a part és a szigetek közt egészen különös volt a tenger. A jeges szél olyan erősen fúj a part felől, hogy a nyílt tengeren egy brig alig tudott megküzdeni vele, és minduntalan el-eltűnt a hullámvölgyekben; a közelben a hullámszög rövid, hirtelen, dühös csapdosássá változott, nem tartott be sem irányt, sem széljárást, sőt ellene fordulva zúgott, s csak a sziklák közvetlen közelében vert tajtékot.

- Mi, norvégok - szólta az öreg - a messzibb szigetet Vurrgh-nak hívjuk, a közelebbit Moskoenak. Az ott északra, körülbelül egy mérföld távolságra az Ambaaren. Odébb, az a sziget-csoport az Islesen, Hotholm, Keildhelm, Suarven és Buckholm. Még messzebb - Moskoé és Vurrgh között - van az Otterholm, Flimen, Sandflesen és Stockholm. Így hívják ezeket a szigeteket, de hogy mért van nevük egyáltalában, azt csak a jó Isten tudja. Nem hall valamit? Nem látja, hogy változik a víz?

Körülbelül tíz perce voltunk már a Helseggen csúcsán, amelyre Lofoden belsejéből kapaszkodtunk fel, és amíg fel nem értünk, nem láttunk tengert. Mialatt az öreg beszélt, mind jobban és jobban tudatára ébredtem, hogy mint az amerikai préríken a rohanó bölénycsorda, fújtatva, hangosan és egyre növekvő zajjal zúg alattunk a tenger. Egyidejűleg észrevettem, hogy az óceán alattunk gyors áramlásnak indul, s az áram északra tart. Míg néztem, az áramlás sebessége ijesztővé vált. Minden pillanattal növekedett erőszakos vadsága. Öt perc alatt mintha az egész tenger Vurrgh szigetét támadta volna meg, de legvadabbul Moskoé és a part között viharzott és hánykolódott. Egymásra törő, egymással viaskodó áramlások százai keltek itt, vad vonaglással estek egymásnak, számtalan örvénytölcsér zúdult egymásba, sziszegés, sisteregés, forrás töltötte be a levegőt, és mindez a dörgés, dübörgés, hörgés rettenetes sebességgel észak felé tört; olyan sebességgel, amelyet csak nagy zuhatagoknál látni.

Néhány pillanat, és megint gyökeresen megváltozott a kép. A tenger felszíne valamivel csendesebb lett, egyik örvény a másik után tűnt el, de számtalan, eddig nem látott óriási habcsík támadt ott, ahol eddig nyoma sem volt. A habcsíkok nőttek, nőttek, egymás felé tartottak, keringeni kezdtek, mintha valamennyi korábbi örvény helyében most egyetlen új tölcser keletkeznék. És valóban: így is történt. Hirtelen, nagyon hirtelen óriási, rettenetes erejű, mérföldnél nagyobb átmérőjű örvény támadt. Határán széles, forgó haböv keringett, de egyetlen habfoszlány sem szállt le a mélységbe. A tölcser belseje, amennyire a szem beléje láthatott, csillogó, sima, feketéllő vízfal volt, mintegy negyvenöt fokos szögben hajolva a látóhatárra, szédítő körben forogva, dagadva és növekedőn - a hangja félig nyögés, félig ordítás, majd hörgés: hang, amelyet a hatalmas Niagara sem küld az ég felé.

A hegy alapjáig megremegett, a sziklák mintha leváltak volna. Arcra borultam, és szörnyű idegizgalmamban görcsösen kapaszkodtam a gyér fűszálakba.

- Ez - mondtam bátortalanul az öregnek -, ez nem lehet más, mint a Maelström óriási örvénye.

- Néha így is mondják - felelte -, de mi, norvégok Moskoé-strömnek hívjuk, mert ez a sziget van félúton.

A leírások, amelyeket a tüneményről eddig olvastam, egyáltalán nem készítettek elő a szemem elé táruló látványra. Jonas Ramus³⁹ - bár ő írja le a legkimerítőbben nagyságát, kápráztatóan borzalmas voltát, örjítő szépségét - még csak érzékeltetni sem tudja. Nem tudom, mikor, milyen helyről és milyen körülmények között szemlélte a Moskoe-áramot Ramus, de annyi bizonyos, hogy nem a Helseggen csúcsáról, és nem viharban. Mégis érdemesnek tartom, hogy leírásából idézzek néhány mondatot, bár nagyon is erőtlenek, s a látvány hatását sehogyan sem képesek közvetíteni.

„Lofoden és Moskoe között - írja Ramus - a tenger mélysége 35 és 40 fonal között változik. De a másik oldalon, Ver (Vurrgh) irányában annyira elsekélyesedik, hogy közönséges hajó még nyugodt időben sem közlekedhet rajta úgy, hogy ki ne tenné magát a zátonyra futás veszélyének. Dagály idején az áramlás viharos zajjal tör Lofoden és Moskoe között a szárazföld felé, de ha beáll az apály, a tenger irtózatos hangja felülmúlja a legrémesebb vízesés zuhogását is. Mérföldekre hallatszik el a rettenetes hang, és amikor az áramlás a legvadabb, és dühe viharra fokozódik, az örvény roppant szélességben olyan mélységeket nyit meg, hogy magával ragadja a közelében lévő hajót, levonja a mélybe, összemorzsolja a sziklakon, aztán, amikor az áramlás csendesedik, kidobja roncsait. De ilyen elcsendesedés csak apály és dagály közt észlelhető, nyugodt időben, s nem tart tovább egy negyedóránál; aztán újra erősödik az áramlás, veszedelmes akár egy norvég mérföld távolságra is megközelíteni. Bárkák, jachtok, hajók tűntek el az örvényben, mert nem voltak elég óvatosak, hogy távol tartsák magukat tőle. Megecsik az is, hogy bálnák kerülnek a közelébe, és az irtózatos erő magával ragadja őket. Lehetetlen csak megközelítően is leírni céltalan és elkeseredett küzdelmükben hallatott ordító és vonító hangjukat. Egyszer egy medve, amely Lofodenből Moskoe-ba úszott, került az örvénybe; halálordítása még a partra is kihallatszott. Nagy tömeg fenyőfa, amelyet elnyelt az örvény, összetörve, megtépve került megint felszínre, úgy összehasogatva, mintha serte nőtt volna a törzseken. Ez világosan mutatja, hogy az örvény mélye éles sziklafogakat rejt, azok között hányódtak a fatörzsek. Az áramot a tenger apálya és dagálya szabályozza, amely hatóránként váltakozik. 1645-ben, hatvanadvasárnapján, olyan erővel és zajjal tombolt, hogy a parti házak kövei is leomlottak.”

Ami a mélységét illeti, sejtelmem sincs róla, hogyan állapíthatták meg az örvény közvetlen közelében. A „40 fonal” mélység valószínűleg a Lofoden és Moskoe közötti részekre vonatkozik, de csak a part közelében, mert a közepén mérhetetlenül mélyebb lehet; ennek legjobb bizonyítéka az, hogy még innen a Helseggenről is, ahonnan pedig csak oldalpillantást lehet vetni a mélységbe, sokkal mélyebbnek látszik. És a hegycsúcsról a vízi pokolba letekintve kénytelen voltam mosolyogni azon az együgyűségen, hogy a derék Jonas Ramus mint nehezen hihető tényeket jegyzi föl a bálnák és a medve történetét, mert most, hogy láttam, nyilvánvalónak tűnt: ha a halálos áramlás vonzaskörébe kerül, a legnagyobb hajót is úgy ragadja magával és húzza le tüstént a mélységbe az örvény, mint pihét a forgószél.

Minden magyarázat, minden leírás, amit eddig hallottam és olvastam - s amelyek közül egypárat nagyon valóságúnak tartottam -, hamisnak és elégtelennek tűnt. Az általános vélemény az, hogy mind ez, mind a három kisebb örvény a Ferroe szigetek közt, úgy keletkezik, „hogy az apály és dagály emelkedő és süllyedő víztömegei a tenger alatti szirtvonulatok

³⁹ Jonas Ramus (1649-1718) - norvég krónikás. Az idézet a *The Natural History of Norway, translated from the Danish original of the R. Rev. Erich Pontoppidan* (1755, Norvégia természetrajza, dán eredetiből fordította főtisztelendő Erich Pontoppidan) című műből ered. Az idézet azonban az *Encyclopaedia Britannicából* való, csakúgy, mint *Athansius Kirchen* (1602-1680) német természettudós említése (33. old.).

és sziklák között összeszorulva vízesést képeznek: minél magasabb a dagály, annál mélyebbre zuhannak a víztömegek, és ennek természetes következménye az örvény, amelynek szívóerejét elég kísérlet bizonyítja.” Ez az idézet az *Encyclopaedia Britannica*-ból való. Kirchen és mások szerint a Moskoe-ström közepe táján gigászi szakadék van, amely csatornaszerűen átvágja a földgolyót, és valahol távoli részeken jut felszínre - egy helyütt nagyon határozottan említik ezzel kapcsolatban a bothniai öblöt. Ez a kissé gyermekes vélemény felelt meg nekem a legjobban, mert ez vágott össze leginkább azzal, amit magam előtt láttam. Elmondtam vezetőmnek, aki legnagyobb csodálatomra azt felelte, hogy bár Norvégiában általánosságban elfogadják ezt a feltevést, ő nem hisz benne. Az *Encyclopaedia* magyarázatát nem képes megérteni - ebben egyetérték velem. Ha papíron igaznak hat is, teljesen érthetetlen, sőt képtelenség itt, a mélység mennydörgése közepette.

- Azt hiszem, kigyönyörködötte magát az örvényben! - mondta az öreg. - Ha úgy tetszik, kapaszkodjék körül a sziklán, hogy szélvédett helyre jussunk, ahová a víz ordítása sem hallatszik fel. Ott elmesélek egy történetet, ami bizonyára meggyőzi majd, hogy valami keveset én is csak tudok a Moskoe-strömről.

Szót fogadtam, és ő mesélni kezdett.

- Két bátyámmal együtt volt egyszer egy vitorlásunk, úgy hetventonnás lehetett. Közel Vurggh-hoz, Moskoe-n túl, a szigetek közt szoktunk halászgatni rajta. Erre, ahol nagy és vad a hullámverés, alkalomadtán mindenütt jó fogás esik, ha valakiben van annyi bátorság, hogy megpróbálja, de a Loföden-parti halásznép közül csak mi hárman tartottunk rendes halászcipót a szigetek között. A többiek inkább lejjebb, délre próbáltak szerencsét. Ott minden órában lehet halászni, nagyobb veszély nélkül, ezért kedvelik jobban azt a helyet. Mi azért választottuk ezt, mert itt, a sziklák közt nemcsak a legtöbb fajta, de a legtöbb hal tanyázik, s így megesett, hogy egy nap alatt többet fogtunk, mint más félénkebb csapat egy álló hét alatt. Mindenesetre kockázatos vállalkozás volt - munka helyett életünket kínáltuk, tőke helyett pedig bátorságunkat.

Kétárbocosunk állomáshelye innen vagy ötmérföldnyire volt egy védett öbölben. Rendes szokásunk az volt, hogy szép időben kihasználtuk az áramlat tizenöt perces „szünetét”, átvágtunk a Moskoe-ström főcsatornáján, jó messze az örvény szájától, és valahol Otterholm és Sandflesen közelében vetettünk horgonyt, ahol a hullámverés nem olyan vad. Itt rendszerint megvártuk az újabb szünetet, és annak oltalmában hazairamodtunk. De csak akkor vállalkoztunk erre a vakmerő útra, ha ide-oda menet kedvező oldalszélre számíthattunk, ha biztosak lehettünk benne, hogy a szél nem áll el visszatérésünk előtt, és számításunkban nagyon ritkán csalódtunk. Hat év alatt csak kétszer kényszerített a szélcsend arra, hogy egész éjszaka lehorgonyozva vesztegeljünk. De az ilyesmi nagyon ritkán történik meg errefelé! Egyszer pedig egy teljes hétig kellett vesztegelnünk. Olyan vihar tört ki rövidesen megérkezésünk után, hogy nem mertük megkockáztatni a visszatérést. Majd éhen vesztünk! Akárhogy igyekeztünk megakadályozni, a vihar csaknem kisodort a nyílt tengerre. (Az örvénylés körbe-körbe kergetett, annyira, hogy horgonyunkat is fel kellett áldoznunk.) Szerencsére ellenáramlatba kerültünk, amilyenek ma itt, holnap ott születnek és elmúlnak. Ez a flimeni öbölbe sodort, ahol biztonságba kerültünk.

Még a huszadrészt sem beszéltem el azoknak az élményeknek, amelyekben ezen a helyen részünk volt. Jó időben sem gyerekjáték ott a halászat, de mindig baj nélkül sikerült a Moskoe-strömen áthajóznunk, bár néha torkomban vert a szívem, annyira percre kiszámítottan történt az átkelés. Némelykor a szél nem volt olyan erős, mint amilyenre számítottunk, hajónk lassabban haladt, s a sodrás miatt kormányozhatatlanná vált. Bátyám tizennyolc éves fia és az én két markos kamasz fiam nagy segítségünkre lehetett volna

olyankor a kötelek és vitorlák körül, vagy éppen a halászatnál is, de valahogy úgy van vele az ember, hogy a maga életét csak kockára teszi, de nincs szíve veszedelembé dönteni a gyerekeket! Mert szörnyű veszedelem volt, ez az igazság!

Néhány nap múlva pontosan három éve lesz annak, amit el akarok mesélni. 18. július tizedik napján történt. Az idevaló népnek örökké emlékezetes marad ez a nap, mert sem azelőtt, sem azután olyan orkán nem szakadt le az égből. Egész délelőtt, de még késő délután is ragyogott a nap, állandó, enyhe délnyugati szellő fújdogált, úgyhogy a legöregebb tengerészek sem sejtették, mi készül.

Két bátyámmal délután két óra tájt vitorláztunk halászhelyünkre, és rövid idő alatt nagyszerű fogásunk akadt. Fel is tűnt nekünk, hogy aznap milyen óriási tömegben rajzik a hal. Hetet mutatott az óra, az én órám, amikor felszedtük horgonyunkat, hogy hazainduljunk, és nyolckor csendes vízen haladjunk át a legveszedelmesebb ponton.

Élénk, gyors szellő hajtotta hajónkat, amikor útra keltünk, és rövid idő alatt elég nagy távolságot hagytunk magunk mögött. Ki is álmodhatott veszedelemről? A legkisebb jel sem vallott erre. De egyszerre a Helseggen felől hevesebb szél kerekedett, és visszadobott minket. Ez annyira szokatlan, eddig nem tapasztalt jelenség volt, hogy egy pillanatra - magam sem tudom, miért - elszorult a szívem. A szél irányába tereltük hajónkat, de az ellenáram nem engedett előre. Már-már azt ajánlottam, hogy térjünk vissza horgonyhelyünkre, amikor a hajó fara irányában az egész látóhatárt beborító, rézsínű felhőt vettünk észre, amely egyre sebesebben, meglepő gyorsasággal növekedett.

Időközben a szél, amely visszakergetett, elállott, és a szélcsendben az áramlatok ide-oda sodortak. De ez az állapot annyi ideig sem tartott, hogy meggondolhattuk volna a teendőket. Egy pillanat sem múlt el, és már le is csapott ránk a vihar. Két pillanat sem, és az ég teljesen beborult - a rohanó víz felcsapott, minden hirtelen annyira elsötétedett, hogy egymást sem láthattuk.

Ezt a vihart leírni lehetetlen. A legöregebb norvég tengerész sem élt át még csak megközelítőt sem! Hogy magával ne ragadjon, bevontuk vitorláinkat, de hiába minden! Az első szélrohammal két árbocunk, mintha elfűrészelték volna, a fedélzetre zuhant, a főárbc magával sodorta bátyámat, aki, hogy biztonságban legyen, hozzákötötte magát.

Hajócskánk könnyű volt, mint a pehely, könnyebb hajó nem siklott még a vizeken. Fedélzete zárt, csak az orra közelében volt egyetlen nyílás, de ezt szokásunk szerint szorosan elzártuk, amikor csak a Moskoe-ström közelébe értünk, hogy a fölcsapó víz ellen védve legyünk. Enélkül most már biztosan elvesztünk volna, mert néhány pillanatig teljesen elborítottak a hullámok. Hogy mi úton-módon maradt a fedélzeten a bátyám, az örök titok marad előttem. Ami engem illet, amikor eleresztettem a lezuhanó árboc kötelét, hasra vágtam magam, lábamat nekivettem a hajóorr keskeny peremének, és görcsösen belekapaszkodtam egy leerősített vasgyűrűbe az előárbc tövében. Gondolkodás nélkül, ösztönösen tettem - kétségtelenül ez volt a legjobb, amit tettem -, hisz nagyon is zavart voltam ahhoz, hogy gondolkozzam.

Amint mondtam, néhány pillanatra elborított a víz, és én lélegzetemet visszafojtva lógtam a gyűrűn. Amikor már nem bírtam így tovább, föltérdeltem, de a gyűrűt nem eresztettem el. A fejem így valamelyest felszabadult. Ekkor kis hajónk megrázkódott, mint a kutya, amikor kijön a vízből, és kiemelkedett a hullámokból. Nehéz kábulatom elmúlt, és igyekeztem gondolataimat rendbe szedni. Mit is kellene most tenni? Egyszerre csak érzem, hogy valaki a karomba csimpszakodik. A bátyám volt! Szívem megdobbant az örömtől, mert biztosra

vettem, hogy a víz elsodorta. De a következő pillanatban örömöm rémületté változott. - Száját a fülemhez szorította, és egyetlen szót ordított: - Moskoe-ström!

Senki sem érezheti azt, amit én ebben a pillanatban. Mintha vad lázroham gyötörne, egész testemben megrázkódtam. Tudtam... nagyon is jól tudtam, hogy mit jelent ez az egyetlen szó - hogy mit akart vele mondani. A szél, amely most elkapott, egyenesen az örvény felé ragad, és nincs hatalom, amely megszabadíthat!

Érti, mit mondom?... Amikor csak áthaladtunk ezen az áramlaton, még csendesebb időben is, volt rá gondunk, hogy jó messzire kerüljünk az örvénytől, és mindig bevártuk a szünetet. De most egyenesen az örvény torkába röpít a szél... És micsoda szél!

Még van remény... Van! A szünettel együtt érünk oda - de a következő pillanatban már átkoztam magamat botor hiszékenységemért. Nagyon jól tudtam, mi várna ránk, még ha tízszer kilencvenágyús volna is a hajónk.

Ekkor a vihar első dühe kissé alábbhagyott, vagy talán azért nem éreztük olyan erősnek, mert maga előtt hajtott. Így felszabadultak a tenger hullámai, amelyeket a szél eddig elnyomott, és hegyekké növekedtek. Az égbolton is különös változás történt. Körös-körül éjfekete felhők lepték el, de közvetlenül a fejünk felett kihaladt, magányos, kerek kör támadt, oly tiszta és ragyogóan mélykék, amilyennek csak ritkán láttuk; a nyíláson át lenézett a telihold, és úgy ragyogott, mint még soha. Felettünk és körülöttünk minden fényben fürdött - mindent tisztán láttunk -, de isten! Nagy isten! Micsoda látvány volt ez!

Néhányszor megkísértem, hogy szóljak a bátyámhoz, de valahogy, nem értettem, miért, a zaj úgy felerősödött, hogy egyetlen szót sem hallott, bár torkomszakadtából ordítottam. Egyszerre megrázta a fejét, sápadt volt, mint a halál, és mutatóját feltartotta, mintha azt mondaná: - Figyelj!

Hirtelenében nem értettem, mire gondol, mit akar mondani, de aztán szörnyű gondolat villant belém. Elővettem órámat. Állt. A holdvilágnál megnéztem mutatóját, könnyekre fakadtam, és messze behajítottam a tengerbe. Hét órakor megállt! Elmulasztottuk a szünetet, s a ström örvénylése teljes erejével tombolt!

Ha egy hajó jól épült, rendszeren kiegyensúlyozott, és rakománya nem túlságosan nagy, a hullámok még vihar idején is könnyedén, szinte segítve viszik - akármilyen különös is ez a szárazföldi patkányoknak. Tengerésznyelven ezt úgy hívják, hogy a hajó *nyargal*. Idáig a hullámok hátán pompásan nyargalt a mi hajónk is, de most hirtelen egy óriási hullám kelt fel alattunk, és emelt fel, fel, mintha az égbe akart volna dobni. Sohase hittem volna, hogy egy hullám ilyen magas lehet. Azután zuhanva, csúszva, mintha ugrott volna a hajó, buktunk lefelé, mélyen... mélyen! A gyomrom felfordult, szédültem, mintha álmomban egy magas hegycsúcsról zuhannék le. De amikor fent voltunk, volt annyi időm, hogy egy pillantással széttekintsek, és ez a pillantás eleget mondott. Rögtön tisztába jöttem helyzetünkkel. A Moskoe-ström örvénye alig egy negyedmértföldre volt tőlünk, de éppoly kevésbé volt hasonlatos ahhoz a Moskoe-strömhöz, amelyet mindennap látunk, mint az az örvény, amelyet most lát, egy malompatakhöz. Ha nem tudtam volna, hol vagyunk, és mi vár ránk, soha meg nem ismerem a helyet. Szememet akaratlanul is lezárta a borzalom. Szempillám görcsösen összecsucskódott.

Még két perc sem múlt el, és máris csendesülni éreztük alattunk a hullámokat, hab sistergett körülöttünk. A hajócska éles fordulatot tett balra, és mint a villám, rohant az új irányba. Ugyanakkor a víz bömbölése éles sivításba fulladt, mintha sok ezer gőzhajó egyszerre nyitná ki szelepeit. Az örvény tajtékgyűrűjében voltunk, amely mindig is körülvette a tölcseért. Már elkészültem rá, hogy a következő pillanatban a mélységbe ragad, a feneketlen örvénylésbe,

ahová csak nagyon ködösen láttunk le, oly irtóztató sebességgel rohantunk. A hajó alig érintette a vizet, s mint a szappanbuborék, lebegett felszínén. Jobb felől volt az örvény, balról mint óriási, megmászhatatlan fal emelkedett köztünk és a látóhatár között az óceán.

Ha mindjárt furcsának tetszik is, de higgye el, amikor már a tölcsér szájában voltunk, sokkal nyugodtabbnak éreztem magam, mint előtte. Tudtam, hogy semmit sem remélhetünk, és ez a tudat megszabadított a rémület jó részétől, ami kezdetben elvette erőmet. Azt hiszem, a kétségbeesés megerősítette idegeimet.

Talán hencegésnek hiszi, de minden szó igaz, amit mondok - az járt az eszemben, hogy milyen nagyszerű halál ez, és hogy milyen ostoba voltam, amikor az én semmi kis életemre gondoltam Isten hatalmának ilyen csodálatos megnyilatkozása mellett. Azt hiszem, szegye-nemben el is pirultam, amikor ez eszembe jutott. Kisvártatva elfogott a kíváncsiság, hogy tulajdonképpen milyen is a híres örvény. Tudni akartam, milyen a mélység, ha mindjárt az életem árán is; és nagyon sajnáltam, hogy tengerész bajtársaimnak sohasem mesélhetem el a titkot, amely most feltárul előttem. Tudom, hogy a halálos veszedelem pillanataiban ezek furcsa gondolatok, és azóta sokszor gondoltam arra, hogy a hajó körbeszáguldása az örvényben bizonyára megzavarta kissé a fejemet.

Valami más is közrejátszott abban, hogy visszanyertem önuralmam; elállt a szél, nem érhető el bennünket jelen helyzetünkben. Az örvény öve jóval mélyebben van az óceán szint-jénél, és ez utóbbi most mint magas, fekete hegytaraj tornyosult felettünk. Ha nem járt még szélviharban kinn a tengeren, aligha tudja elképzelni, hogy a szél és a záporozó víz hogy megzavarja az embert. Vakká, süketté teszi, fojtogatja, képtelen tőle cselekedni, gondolkozni. De most nagymértékben felszabadultunk, akár a halálraítélt a siralomházban, akit kivégzése előtt még kisebb kedvezményekben részesítenek, amelyektől el volt tiltva, míg sorsa el nem dőlt.

Hányszor keringtünk körbe a habgyűrűben, lehetetlen megmondani. Vagy egy óra hosszát forogtunk, inkább szálltunk, mind beljebb és beljebb az örvény közepéhez, mind közelebb-közelebb szörnyű belső pereméhez. Egy pillanatra sem engedtem el a vasgyűrűt. Bátyám a hajó farán egy erősen lekötött, üres kis vizeshordóba kapaszkodott. Ez az egyetlen darab maradt meg a fedélzeten, amikor a vihar ránk tört, és mindent lesodort. Amint forgásában hajónk a mélység széle felé közeledett, elengedte a hordót, nekiesett a gyűrűnek, és mert az nem volt elég nagy, hogy mindketten belekapaszkodhassunk, eszeveszett félelmében kezdte róla lefejteti ujjaimat. Mélységes fájdalom fogott el, amikor láttam, mit tesz, bár tudtam, hogy örületében teszi - dühöngő örült a félelemtől. Nem harcoltam a gyűrűért. Mindegy, melyikünk mibe kapaszkodik - foga ő a gyűrűt, én meg hátul a hordócskát. Könnyen értem el új helyem-re, mert a hajó elég nyugodtan forgott körbe, és csak olykor-olykor rándult meg a tölcsér roppant lendületében az örvénylő víztömegetől. De alighogy elfoglaltam új helyemet, vad zuhanással elkapott a mélység. Gyors imát mormoltam, arra gondoltam, hogy mindennek vége.

Amikor éreztem a szédítő zuhanást, ösztönszerűen erősebben karoltam át a hordót, és behunytam a szememet. Néhány másodpercig ki se mertem nyitni, mert elkészültem már a végre, és csodálkoztam, hogy még nem kezdődött meg halálküzdelmem a vízzel. De perc perc után múlt, és még mindig éltem. A zuhanás érzete megszűnt; a hajó járása hasonlatos volt ahhoz, amelyet a habgyűrűben éreztünk, csak hogy most jobban oldalt dőlt. Összeszedtem minden bátorságomat, és kinyitottam a szememet.

Sohasem felejttem el azt a borzalmat, ámulatot és félelmet, amely akkor támadt bennem, amikor körülnéztem. Mintha varázslat tartotta volna, tapadt a hajó egy hatalmas, szörnyű mély tölcsér belső falához fele mélységben: az a fal oly sima és fényes volt, hogy ébenfának látszott, de a valóságról meggyőzőtt a vad forgás és az a kísértetiesen csillogó fény, amely

visszaverődött róla, amint a telihold sugarai a felhők közül kiszakadt kerek nyíláson át ezüsthény zománcával vonták be a fekete falat és a tölcser legmélyebb mélyét.

Első pillanatban túlságosan zavart voltam, hogy mindent pontosan megfigyelhessek. Az egésznek szörnyű nagyszerűsége kerített hatalmába. Amint azonban kissé magamhoz tértem, pillantásom ösztönszerűen lefelé irányult. Hajónk helyzete megengedte, hogy zavartalanul lenézhessek. Hajónk egyenletesen futott, úgy, hogy a fedélzet síkja párhuzamos volt a tölcser oldalfalával, amely 45 fokos szögben lejtett alá - mintha féloldalra dőlve feküdtünk volna. És mégsem volt nehezebb, hogy ebben a helyzetben megvessem a lábam és jól megkapaszkodjam, mint ha vízszintes helyzetben lettünk volna: ennek az oka valószínűleg a gyors forgás volt.

A hold sugarai a mélység legmélyéig hatoltak, de semmit tisztán megkülönböztetni nem tudtam, mert odalent mindent sűrű köd borított, és a köd fölött nagyszerű szivárvány csillogott, mint az a keskeny és ragyogó híd, amely a muzulmánok hite szerint átvezet az időből az örökkévalóságba. Ez a habköd biztosan abból támadt, hogy a hatalmas víztömegek ott lenn a mélységben folytonosan egymásra zúdultak; az ordító hangot, amely a ködfüggöny mögül az ég felé harsogott, meg se kíséreltem jellemezni.

Az első csusszanás, ahogy a felső habgyűrűből a tölcserbe siklottunk, elég nagy távolságra röpített a lejtőn lefelé, de ettől a perctől kezdve egyenletesebb volt utunk. Körbe-körbe sodródtunk - ha nem is egyenletes sebességgel -, néha szédítő ugrásokkal és lökésekkel, néha csak pár száz yardnyira dobott, néha majdnem egy teljes örvénykört tettünk meg. Minden egyes körrel lassan, de észrevehetően lejjebb-lejjebb jutottunk.

Körülnéztem a szédítő, folyékony ébenfa falon, amelyhez hozzátapadtunk, és észrevettem, hogy nem a mi hajónk az egyetlen tárgy, amelyet magához ölel az örvény. Alattunk és felettünk hajóroncsok forogtak, fatörzsek, gerendafák, mindenféle apró tárgyak keringtek, bútordarabok, törött ládák, hordók és dongák. Már említettem, hogy szinte természetellenes kíváncsiság támadt bennem az első félelem és borzalom helyett. Ez a kíváncsiság csak növekedett, amikor mind közelebb jutottam az elkerülhetetlen véghez. Minden figyelmem a velünk körbeforgó tárgyakra irányult. Hagymázás lehettem, mert különben nem tudnám megmagyarázni, miért: még mulattatott is a tárgyak viszonylagos gyorsasága, amellyel lefelé forogtak a tölcser gyomra felé. Egyszerre csak azon vettem észre magam, hogy ezeket a szavakat mormolom: - Ezt a fenyőfát kapja be a következő percben a tölcser mélysége... egy ugrás, és eltűnik! - és szinte csalódást éreztem, amikor egy hollandi kereskedőhajó roncsa átugrotta a fát, és előtte zuhant a mélységbe. Többször ért hasonló csalódás, és ez, hogy újra meg újra tévedtem, olyan gondolatsort indított meg bennem, hogy minden tagom megremegett, és a szívem megdobbant tőle.

Nem valami új félelem okozta ezt, hanem sokkal izgalmasabb: a derengő remény. Ezt a reményt részint az emlékezet, részint a megfigyelés ébresztette. Eszembe jutott az a sok mindenféle tárgy, amelyet a Moskoe-störm elnyelt, és újra kidobott Lofoden partjain. Túlnyomó részben nagyon csúnyán bánt el velük az örvény: szilánkokra hasogatva, összevissza horzsolva kerültek felszínre, de akadt néhány olyan is - és erre jól emlékeztem -, amely minden baj és sérülés nélkül ért újra napvilágra. Csak azzal magyarázhattam meg ezt a jelenséget, hogy a ronccsá tépett törmelékeket *teljesen elnyelte* a tölcser - a többi az örvénylés beállta után később került beléje, vagy miután belekerült, egy s más okból oly lassan fordult, hogy nem ért feneket, mert a dagály (vagy apály? ahogy sorra került) előbb állt be. Lehetségesnek tartottam, hogy azért kerültek sértetlenül újra az óceán felszínére, mert lassúbb keringésük megmentette őket azoknak a tárgyaknak a sorsától, amelyeket hamarabb vagy nagyobb erővel nyelt el az örvény. Három igen fontos megfigyelést is tettem. Az első az az általánosan tudott tény volt, hogy mennél nagyobb egy tárgy, annál gyorsabban ragadja

magával az örvény - a második, hogy két egyenlő nagyságú tárgy között a gömb alakú hamarabb vész a mélységbe, mint *bármilyen más alakú* - a harmadik, hogy két egyenlő térfogatú tárgy közül a henger alakú áll legtovább ellen az örvény húzóerejének! Megmenekülésem óta sokat beszélgettem ezekről a dolgokról falunk öreg tanítójával, és tőle tanultam meg ezeket a kifejezéseket. Meg is magyarázta nekem - igaz, a magyarázatait már elfelejtettem -, hogy amit megfigyeltem, az az úszó törmelékek alakjának természetes következménye volt, és meg is mutatta, hogy egy örvénybe került henger a tölcser sodrával szemben nagyobb ellenállást tanúsít, és nehezebben bukik alá, mint a vele egyenlő térfogatú, de más alakú tárgy.⁴⁰

És még egy meglepő körülmény erősítette meg ezt a véleményemet, és ösztönzött arra, hogy hasznát is vegyem. És ez az volt, hogy minden egyes körforgásunkban elhaladtunk egy hordó vagy árbocfa vagy más henger alakú tárgy mellett, amely velünk egy vonalban volt, amikor kinyitottam a szemem, és néztem csodálkozva az örvény titkait, most pedig mind magasan felettünk úszik, szinte alig mozdul el eredeti helyzetéből.

Egy pillanatig sem haboztam, tudtam, mitévő legyek. Elhatároztam, hogy leoldom a hordót, amelybe kapaszkodtam, hozzákötöm magam, és a vízbe ugrom. Fel akartam hívni a bátyám figyelmét, integettem neki, a felénk úszó hordókra mutattam, és minden tőlem telhetőt elkövettem, hogy megértessem vele, mire készülök. Azt hittem, hogy megértett végre, de az is lehet, hogy nem, mert kétségbeesetten nemet intett, és nem volt hajlandó a gyűrűt elereszteni. Nem tudtam elérni őt, nem volt vesztegetni való időm, és súlyos belső harc árán sorsára hagytam. Leoldottam a hordó kötelékét, magamat a hordóra kötöttem, és habozás nélkül a vízbe ugrottam.

Az eredmény valóra váltotta minden reményemet. Itt vagyok, személyesen mesélem el a történetet, láthatja hát, hogy megmenekültem. Azt is tudja, hogyan, így hát a többit kitalálhatja, én meg gyorsan befejezhetem. Körülbelül egy óra telt el attól az időtől számítva, hogy elhagytam a hajót, amikor megpillantottam mélyen magam alatt. Három vagy négy vad fordulatot tett gyors egymásutánban, s drága bátyámat magával ragadva, nagyot ugrott, és hirtelen örökre eltűnt az alattam lebegő habköd zavarában. A hordó, amelyhez odakötöttem magam, alig egy kevéssel süllyedt mélyebbre, mint annak a távolságnak a fele, mely az örvény mélypontja és ama hely közt volt, ahonnan a vízbe vettem magam. Ekkor nagy változás történt. Az örvény mind kevésbé lejtett, a szédítő körforgás alábbhagyott, veszített erőszakos erejéből. A ködös hab és szivárvány fokozatosan eltűnt, és az örvény mélye lassan felemelkedett. Az ég kitisztult, a szél elült, a ragyogó hold nyugat felé lement - az óceán felszínén éreztem magam. Elöttem a lofodeni partok, alattam a hely, ahol az imént még a Moskoe-ström örvénye volt! Eljött a „szünet”, bár a vihar következtében a tenger még akkor is hegymagas hullámokat vert. Az ár vad erővel sodort magával a ström csatornájába, és néhány perc alatt elértem a part mentén a halászok gyülekezőhelyét. Teljesen kimerülve, és (miután a veszedelem már elmúlt) a kiállott borzalmak emlékéitől némán, hajóra emeltek. Jó barátaim, mindennapi cimboráim mentettek ki, de nem ismertek meg. Azt hitték, hogy a szellemek országából tért meg valaki. Hajam, ami huszonnégy órával azelőtt hollófekete volt, fehér lett, amilyennek most látja. Azt mondják, hogy arckifejezésem is teljesen megváltozott. Elmeséltem történetemet - nem hitték el! Most magának mondtam el, de nemigen bízom abban, hogy hiszékenyebb, mint a vidám lofodeni halászok.

⁴⁰ Lásd „Arkhimédész: »De Incidentibus in Fluido« Lib. 2.” (*Poe jegyzete*) - A vízbe mártott testekről (latin).

Metzengerstein

*Pestis eram vivus - moriens tua mors ero*⁴¹

Luther Márton

Borzalom és végzet minden korokban leelkedtek ránk. Miért adjak hát dátumot ennek a történetnek? Hadd mondjak csak annyit, hogy abban az időben, amelyről beszélek, még élt Magyarország belsőbb részeiben valami erős, noha titkolt hite a lélekvándorlás tanainak. Magáról a dogmáról - hogy hamis-e vagy valószínű? - nem szólok. Csak annyit jegyzek meg, hogy hitetlenségünk nagy része - mint La Bruyère mondja boldogtalanságukról - *vient de ne pouvoir être seuls*.⁴²

De a magyarországi babonának van néhány pontja, ami a képtelenséggel határos. Ezek a magyarok lényegesen eltérnek keleti mintáiktól. Például: „A lélek - mondják az előbbiek, egy éles eszű és művelt párizsi író szavai szerint - *ne demeure qu'une seule fois dans un corps sensible: au reste - un cheval, un chien, un homme même, n'est que la ressemblance peu tangible de ces animaux*.⁴³

A Berlifitzing és Metzengerstein familiák századok óta viszályban éltek. Ily halálos ellenségeskedés sose keserített még egymás ellen két ily előkelő házat. S a gyűlölködés okát, úgy látszik, egy régi jóslat szavaiban lehet megtalálni:

„Egy nagy névre félelmes bukás vár, ha, miként a lovas úrrá lesz lován, a halandó Metzengerstein diadalmaskodik a halhatatlan Berlifitzing fölött!”

Bizonyos, hogy e szavaknak magukban nem sok értelmük van. De együgyűbb okok is jártak már - nem is olyan régen - ugyanilyen eseményterhes következménnyel. S ráadásul a két birtok - a kettő közvetlenül határos - régóta versengő befolyással volt a kormányzat tetteire. Meg aztán közeli szomszédok ritkán jó barátok; s a berlifitzingi kastély lakói várak magas párkányairól valószínűleg beláthatták a Metzengerstein-palota ablakain. S a főúrnál is nagyobb pompa, amit ott megfigyelhettek, egyáltalán nem volt alkalmas arra, hogy a fiatalabb és nem olyan gazdag Berlifitzing család ingerlékeny érzelmeit csillapítsa. Csoda-e hát, hogy ennek a jóslatnak a szavai, akármilyen ostobák voltak is, sikeresen egymásra haragítottak s haragban tartottak két családot, amelyet az örökölt féltékenységek minden ösztönzése amúgy is viszályra predesztinált? A jóslat - ha egyáltalán jelentett valamit - annak a háznak végső diadalát látszott jelenteni, amely máris hatalmasabb volt; s természetes, hogy emléke a gyengébb és kevésbé befolyásos félben annál keserűbb indulatot költött.

Vilmos, Berlifitzing grófja elbeszélésünk idején bármilyen magas származású, mégis beteges és gyerekes öregember volt, s nem nevezetes semmi egyébről, csak a határtalan és megrögzött személyes ellenszenvéről vetélytársának famíliája iránt, s a lovaknak és a vadászatnak oly szenvedélyes szeretetéről, hogy sem testi gyengesége, hajlott kora, sem szellemi tehetetlensége nem akadályozhatta a vadúzás veszélyeiben való mindennapos részvételét.

⁴¹ Míg éltem, rontásod voltam - ha meghalok, halálod leszek (latin).

⁴² Abból ered, hogy nem tudunk egyedül lenni (francia). Jean de La Bruyère (1645-1696) francia moralista író.

⁴³ Csak egyszer lakozik értelmes testben: különben - egy ló, egy kutya, még egy ember is csupán kevésbé kézzelfogható hasonmása ezeknek az állatoknak (francia).

Báró Metzengerstein Frederik viszont még nem volt nagykorú. Atyja, G. miniszter fiatalon halt meg. Anyja, Mária bárónő nemsokára követte. Frederik ekkor tizennyolcadik évében volt. Tizennyolc év városban nem nagy idő; de pusztaságban - ilyen nagyszabású pusztaságban, mint ez a régi uradalom - az órainga lengésének mélyebb a jelentése.

Egy és más különös körülmény folytán, amely atyjának a vagyonra vonatkozó intézkedéseiből következett, a fiatal báró atyja halála után azonnal átvette a hatalmas birtokot. Ekkora birtok ritkán volt azelőtt magyar úr kezében. Kastélya számtalan. A legkülönb, fényét, nagyságát tekintve, mind között a Metzengerstein-palota. Uradalmainak határvonalát sohasem húzták meg pontosan; de fő-fő parkjának kerülete ötven mérföldet ölelt körül.

Most, hogy ezt a páratlan vagyont ilyen fiatal és hírhedt jellem örökölte, majd mindenki egyetértett abban, hogy milyen lesz várható viselkedése. S csakugyan: a három első napon át az örökös Heródesnél is Heródesebbnek mutatta magát, s cselekedetei felülmúlták leg-rajongóbb bámulóinak várakozását. Gyalázatos kicsapongások, nyilvánvaló szöszegések, hallatlan kegyetlenségek hamar megértették remegő jobbágyaival, hogy sem szolgálalkú meghunyászkodás, sem lelkiismeretes kötelességteljesítés nem biztosítja őket ezentúl e törpe Caligula⁴⁴ skrupulust nem ismerő karmai ellen. A negyedik nap éjjelén észrevették, hogy a berlifitzingi kastély istállóiban lángban állnak; s a szomszédság egyhangúlag a báró bűneinek és szertelenségének máris szörnyű hosszú rovására írta a gyújtogatás vádját.

Ám a zavar és futkosás közt, amelyet ez az esemény okozott, a fiatal főúr maga látszólag elmélkedésbe merülve ült a Metzengersteinnek családi palotájának egy nagy és üres termében. A dús, bár megfakult kárpitok, amelyek melán lengtek a falakon, előkelő ösök százainak árnyszerű, fenséges alakját idézték. Itt hermelinpalástos papok és egyházi méltóságok, otthonosan elterpeszkedve a kényúr és király oldalán, emelnek vétót valamely világi uralkodó kívánsága ellen, vagy a pápai főhatalom *fiat*-jával⁴⁵ fékezik az ősellenség lázadó szeptumát.⁴⁶ Amott sötét tekintetű, szálas Metzengerstein-fejedelmek - izmos csataménjük lába mélyen az elhunyt ellenség hullái közt -, életteljes arckifejezésük még a leghiggadtabb idegeket is meghökkentti; itt-ott tűnt napok dámáinak kéjes és hattyú teste lengett valami sosem volt táncban, képzelt melódiák dallamára.

De míg a báró figyelt, vagy úgy tett, mintha figyelne a berlifitzingi istállóban támadt, fokozatosan növekvő lármára - vagy talán valami újabb, elszántabb, vakmerőbb merényleten törte fejét -, szeme öntudatlanul is egy óriás és természetellenesen színezett lovat, a rivális család egy szaracén ösének paripáját követte, amelyet a faliszőnyeg mintája ábrázolt. A ló maga a rajz előterében mozdulatlanul, szoborszerűen állt - míg hátrább legyőzött lovasa egy Metzengerstein tőrétől pusztult el.

Frederik ajkán ördögi kifejezés ébredt, amint ráeszmélt, hogy pillantása tudtán kívül hova irányult. De mégsem fordította másfelé. Ellenkezőleg: mintha lenyűgöző és aggódó feszültség ereszkedett volna érzékeire fátyolként, hogy miért, sehogy sem tudta okát adni. Csak nehezen bírta összeegyeztetni álmatag és összefüggéstelen érzéseit avval a bizonyossággal, hogy ébren van. Mennél tovább nézte a képet, annál ellenállhatatlanabb lett a varázs, annál lehetetlenebbnek tűnt előtte, hogy valaha is kivonhatja tekintetét e szőnyeg igézete alól. De amint ott künn a zaj hirtelen erősebb lett, figyelme kényszerű erővel fordult a különösen villogó fény felé, amelyet az istálló lángja vetett egyenesen a szoba ablakaiba.

⁴⁴ Zsarnoki önkényéről hírhedt római császár (37-től 41-ig uralkodott).

⁴⁵ Engedély, beleegyezés (latin).

⁴⁶ *sceptrum* - jogar, királyi pálca (latin).

Ám ez csak egy pillanatig tartott; tekintete gépiesen visszatért a faliképre. S óriási meglepetésére és borzalmára a gigászi ló feje időközben helyet változtatott. Az állat nyaka, amely előbb, mintegy részvétből, urának elterült teste fölé ívelt, most teljes hosszában kinyúlt a báró felé. Szemei, mindaddig láthatatlanok, most valami erélyes és emberi kifejezést öltöttek, vörös és szokatlan lángban villogtak; s szétfeszült ajkai teljesen szembetárták a láthatólag földühödött paripa undorító, síri fogsorát.

Megdermedve a rémülettől, a fiatal főúr az ajtó felé imbolygott. Amint fölszakította, a vörös fénynek egy sugára, messze belövellve a szobába, árnyékát éles körvonallal a reszkető szőnyegre vetette; s ő borzadva figyelte meg, hogy - amint egy pillanatra megtántorult a küszöbön - ez az árnyék a szaracén Berlifitzing kegyetlen és diadalmas gyilkosának pontos helyzetét vette föl, s tökéletesen kitöltötte annak körvonalait.

Hogy könnyítsen nyomott hangulatán, a báró kirohant a szabad ég alá. A palota főkapujánál három lovással találkozott. Üggyel-bajjal s szinte életük közvetlen veszélyével próbálták megfékezni egy markos, lángvörös, megbokrosodott ló ágaskodását.

- Kinek a lova az? Hol szereztétek? - kérdezte az ifjú gyanakvó és rekedt hangon, mert rögtön észrevette, hogy a rejtelmes paripa a szőnyegszobában tökéletes mása a szeme előtt toporzékoló dühös állatnak.

- Magaé a báró úré - felelte az egyik lovas -, legalábbis más nem tart rá igényt. Futtában fogtuk el, szinte gőzölgött és tajtékzott a dühtől, úgy menekült a berlifitzingi égő istállóból. Azt hittük, az öreg gróf ménésébe való, az idegen lovak ménésébe, s visszavittük, hogy eltévedt. De az ottani lovászgyerekek tudni se akarnak róla; ami elég különös, mert hisz világos jeleit látni rajta annak, hogy alig menekült ki a lángokból.

- A billog is be van sütvé a homlokába: W. V B. - szólt közbe egy másik lovas -, azt hittem hát, hogy Berlifitzing betűi; Wilhelm von Berlifitzing - de az egész kastély kereken tagadja, hogy ismerné.

- Roppant különös! - szólt a fiatal báró eltűnődő arccal, s szemmel láthatólag nem is gondolt szavainak jelentésére. - Jól mondod, különös ló - csodálatos egy ló! Ámbátor, jól mondod, jól mondod, gyanús karakter, fékezhetetlen karakter; de csak hadd legyen enyém - tette hozzá némi szünet után -, talán van olyan lovas Metzengerstein Frederik, hogy magát az ördögöt is megfékezi, ha az Berlifitzing istállójából jön!

- A báró úr téved; a ló, gondolom, mondtuk is, nem a grófi istállókból való. Ha így lenne, jobban ismerjük a kötelességünket, hogysem ebbe a házba mertük volna hozni.

- Igaz! - jegyezte meg a báró szárazon; s ebben a pillanatban egy teremapród jött a palotából égő arccal, szapora léptekkel. Gazdája fülébe suttogta jelentését, s ez a jelentés a faliszőnyeg egy kisebb darabjának hirtelen eltűnéséről szólt; megjelölte a termet, ahol történt; s rögtön aprólékos és körülményes részletekbe bocsátkozott; s noha mindent halk hangon mondott, egy szó sem került ki a lovások fölzaklatott kíváncsiságát.

Az ifjú Frederiket e párbeszéd alatt szemmel láthatólag vegyes érzések raja izgatta. De nemsokára visszanyerte önuralmát, és határozott malícia kifejezése ült arcára, amint kiadta az ellentmondást nem tűrő rendelkezést, hogy a szóban forgó szobát azonnal zárják le, és a kulcsot adják neki.

- Méltóztatott hallani a vén vadász Berlifitzing szerencsétlen halálát? - szólt a báróhoz egyik jobbágya, míg az apród távozása után a markos paripa, amelyet a főúr már magáénak elfogadott, kettőzött dühvel táncolt és rúgkapált a hosszú fasor mentén, ami a palotától a metzengersteini istállóig nyúlott.

- Nem! - felelte a báró hirtelen a beszélő felé fordulva. - Meghalt! Jól hallottam?
- Bizony így igaz, báró úr! Nem rossz hír, gondolom, senki fülében, aki a báró úr nevét viseli. Futó mosoly villant föl a hallgató arcán.
- Hogy halt meg?
- Meggondolatlan igyekezetében, hogy kimentse vadászménesének valamelyik tagját, maga is nyomorultan a lángok közt veszett.
- I-ga-zán! - tagolta a báró, mintha lassan és megfontoltan engedné hatni magára valamely izgató gondolat igazságát.
- Igazán - ismételte a jobbágy.
- Rémes! - szólt az ifjú hidegen, és nyugodtan bement a palotába.

Ettől a naptól kezdve határozott változás állt be a feslett ifjú báró Frederik von Metzengerstein életmódjában. Valóban, viselkedése minden várakozást megcsalt, és nemigen volt összhangban a számító lányos anyák szempontjaival; szokásai és modora még kevésbé mutattak rokonságot a szomszédságbeli arisztokrácia szokásaival és modorával, mint azelőtt. Sose látták birtokának határain kívül, s ebben a tág és társas világban teljesen társtalan volt - hacsak talán annak a természetfölötti, féktelen és lángszínű paripának, amelyet mostantól kezdve folyton lovagolt, nem volt valami rejtelmes joga a baráti címre.

Mégis még jó darabig újra meg újra számtalan meghívás érkezett a szomszédság részéről. „Nem tisztelné meg báró úr ünnepélyeinket jelenlétével?” „Nem csatlakozik hozzánk a báró egy medvevadászatra?” - „Metzengerstein nem vadászik”; „Metzengerstein nem óhajt megjelenni” - volt a gögös és lakonikus válasz.

Ilyen ismételt sértéseket nem tűrhetett a büszke nemesség. A meghívások vesztettek szívélyességükből, ritkultak, s idővel egészen elmaradtak. Sőt a szerencsétlen gróf Berlifitzing özvegye sokak hallatára azt a kívánságot fejezte ki, hogy „üljön hát otthon a báró, mikor legkevésbé kívánna otthon ülni, ha már megveti a magához való társaságot; s lovagoljon, mikor csöpp kedve se lesz lovagolni, ha már jobban érzi magát egy ló társaságában”. Ez persze az öröklött neheztelésnek meglehetősen együgyű kirobbanása volt; s csak azt bizonyítja, mennyire értelmetlenné válnak a szavaink, ha szeretnénk nagyon határozottak lenni.

A könnyörületesebb szívűek azonban a fiatal mágnás viselkedésének megváltozását a fiú természetes fájdalomának rovására írták szüleinek korai elvesztén; ugyanezek megfeledkeztek arról, mily istentelen és bűnös módon élt éppen abban a rövid periódusban, ami közvetlen erre a kettős halálesetre következett. Sőt akadtak, akik szerint „talán túlságosan is rátarti következetességére és méltóságára”. Mások megint - akik közt megemlíthetjük a család orvosát - nem haboztak beteges melankóliáról és idegeinek terheltségéről beszélni; míg a tömeg között még kétértelműbb, homályosabb célzások is keringtek.

Tudniillik a báró perverz ragaszkodása legutóbb szerzett ménjéhez - amely ragaszkodás csak újabb erőt látszott nyerni az állat vad és szinte démoni karakterének minden új példájából - végre is minden józan ember szemében természetellenesen forró és visszataszító szenvedéllyé vált. A dél ragyogásában - az éjszaka halálos óráján - betegen vagy makkegészségesen - szélcsöndben s viharban - az ifjú Metzengerstein mintha odanőtt volna a roppant ló nyergébe; hisz alig fékezhető szilajsága oly tökéletes összhangban volt tulajdon lelkével.

Egynémely más körülmény, a legutóbbi eseményekhez ráadásul, valósággal földöntúli és csodás jelleget adott a lovas mániájának és a ló képességeinek. Pontosan fölmérték azt a teret, amit egyetlen ugrással átugratott; s úgy találták, hogy az meghökkentő differenciával múlja

felül a legmerészebb képzelet várakozásait. Aztán: a báró nem adott külön nevet az állatnak, pedig ménésének összes többi lovát jellemző névvel illette. Az új ló istállóját is a többitől bizonyos távolságban jelölte ki; s ami a csutakolását s egyéb körülötte szükséges műveleteket illette, senki sem merhetett vállalkozni rájuk, csak a tulajdonos személyesen; sőt még csak be se léphetett senki más ennek a lónak az elkülönített istállaiba. Azt is meg kell jegyezni, hogy ámbár a három lovasznak, akik a berlifitzingi istállóegészből menekülő lovat elfogták, sikerült futását láncfékkel és hurokkal megállítania, mégsem merete egyikük sem teljes biztonsággal állítani, hogy e veszélyes küzdelem folyamán vagy akár később kézzel illette volna az állat testét. Nemes és jó ösztönű paripák magatartásában talán nem is olyan ritkák a magasabb rendű értelem példái, hogy különös figyelmet keltenének: de voltak bizonyos körülmények, amelyek még a legtamásabb és legjózanabb ember érdeklődését is szinte lenyűgözték; s azt mondják, megtörtént, hogy a körülálló tömeg borzadva hőkölt vissza az állat sokatmondó, értelmet tükröző dobbantásától; megtörtént, hogy az ifjú Metzengerstein is elsápadt és megtántorodott a ló emberi pillantású szeme előtt.

A báró környezetében mégsem kételkedett senki, hogy a fiatal mágnás meleg szeretettel szereti tüzes természetű paripáját; szinte senki, egy jelentéktelen és idétlen kis apródot kivéve, aki torz külsejével mindenkinek útjában volt, s akinek véleménye semmit sem nyomott a latban. Ő - ha ugyan az ő gondolatait egyáltalán érdemes említeni - elég arcátlan volt azt állítani, hogy gazdája mindig valami érthetetlen s alig észrevehető borzadással ugrik az új ló nyergébe; és hogy szokásos hosszú lovassétáiból hazatérve, mindannyiszor valami diadalmas gonoszság kifejezése torzítja el arcának minden vonását.

Egy viharos éjen Metzengerstein, nehéz álomból riadva, mániákus módjára rohant le szobájából, vad sietséggel pattant nyeregbe, nagyokat szökkenve tűnt el az erdő útvesztőjében. Ily megszokott esemény nem kelthetett különös feltűnést; de szolgálai ezúttal aggodalmas feszültséggel várták visszatértét, mert néhány órával távozása után azt vették észre, hogy a Metzengerstein-palota bámulatos mívű és pompázó oromfalai recsegnek és ropognak, és alapjukig meginganak valami féktelen tűz sűrű és élénk lángtömegében.

A tűz, alighogy észrevették, máris szörnyű pusztítást végzett, így láthatólag reménytelen volt minden erőfeszítés, hogy megmentsek az épületnek bármely részét is. A megriadt szomszédság állt hát tétlenül körös-körül, és némán, szinte megrendülten bámészkodott. De nem-sokára új rettenet kötötte le a tömeg figyelmét, s mutatta meg, mennyivel erősebb izgalmat kelt az emberi sokaság érzelmeiben az emberi szenvedés szemlélése, mint az élettelen anyag legrémesebb látványa.

A vén tölgyfasor mentén, amely az erdőségből a Metzengerstein-palota főbejáratához vezet, egy ló tűnt fel, amint födetlen fejű, zilált ruhájú lovasával nyergében, oly vad szökkenésekkel közeledett, hogy megszegyenítette a Zivatar Démonát.

Látszott, hogy a vágta irányát nem a lovas szabja meg. Eltorzult arca, görcsösen összeránduló teste emberfölötti erőfeszítésről tanúskodott; de hang, egy árva sikolyt kivéve, nem röppent el kisebesedett ajkáról, amelyet a rémület kínjában véresre harapott. Egy pillanat, s a paták csattogása élesen, fülsértően verődött vissza lángok bömbölése és szelek sívítása fölött - még egy pillanat, s a mén egyetlen nekiiramodással átszökkent a kapun, és a várárok fölött fölrohant a palota rengő lépcsőin, s lovasával együtt eltűnt a kavargó tűz örvényében.

A zivatar dühe hirtelen alábbhagyott, és halotti, baljós csönd állt be. Az épületet még fehér láng borította, mint egy síri lepel, s messze kilövellve a nyugodt légkörbe, valami természetfölötti fény villant; míg a palota ormai fölé egy súlyos füstfelhő telepedett, kolosszális, és alakot öltött - egy loét.

Von Kempelen és felfedezése

Arago mélyreható feljegyzéseit olvasva - hogy a *Silliman's Journal* összegzéséről, amiben Maury hadnagy részletezi állításait, ne is szóljak - természetesen még nem fordult meg a fejemben, hogy a Von Kempelen felfedezésére vonatkozó utalások hatására *tudományos* szempontból összefoglaljam e témát. Céloom egyszerű: első helyen pár szót szeretnék szólni magáról Von Kempelenről (akivel néhány esztendeje volt szerencsém személyes ismeretséget kötni), mivel minden, ami rá vonatkozik, e pillanatban fontos lehet; második helyen általánosságban és spekulatív egy pillantást kívánok vetni felfedezésének *következményeire*.

Első megfigyeléseim merőben ellenkeznek azzal az általános véleménnyel (ami ilyen esetekben rendszerint kiolvasható az újságokból), ti. hogy ez a felfedezés teljességgel meglepő módon, *váratlanul* érkezett.

„Sir Humphrey Davy naplójá”-ra (Cottle and Munroe) hivatkozva, annak 53. és 82. oldalán olvasható, hogy ez a nagy híré kémikus bár kieszelte a szóban forgó dolgot, *semmilyen kísérletet* nem végzett azzal kapcsolatban, amit ma már Von Kempelennek tulajdonítanak, aki bár a leghalványabb utalást sem tette rá, de az alapötletet *kétségtelenül* (ezt tétovázás nélkül állíthatom, s ha kell, bizonyítani is tudom) mindenképpen e „Napló”-nak köszönheti. Habár egy kissé tudományos, úgy érzem, mindenképpen idéznem kell két passzust a „Napló”-ból Sir Humphrey egyenleteivel együtt. [Mivel a szükséges algebrai szimbólumokkal nem rendelkezünk, s a „Napló”-! sem leltük fel az Athenaeum Könyvtárban, Mr. Poe kéziratának e kis szakaszát kihagyjuk. *A szerkesztő.*]

A *Courier and Enquirer* cikkei, amik azóta más újságokat is megjártak, s amik a találmányt a Maine államba, Brunswickba való Mr. Kissamnak tulajdonítják, bevallom, számomra több szempontból is apokrifnek tűnnek, bár sem lehetetlen, sem nagyon valószínűtlen dolgot nem állítanak. A részletekbe nem kell belemennem. A véleményemet elsősorban a cikk *hangnemére* alapozom. Nem *tűnik* igaznak. Akik *tényekről* beszélnek, azok sosem ügyelnek oly kínosan a dátumra és a helyre, mint azt Mr. Kissam teszi. Azonkívül, ha Mr. Kissam valóban az általa megjelölt időpontban - közel nyolc éve - jutott a felfedezésre, lehetséges-e, hogy egyáltalán nem tett *azonnali* lépéseket, hogy learassa a babérokat, amikor még a legeggyűbb fajankó is tudja, micsoda előnyökhöz juthatott volna általa nemcsak ő, de az egész emberiség? Teljességgel hihetetlen előttem, hogy ha bármely közönséges ember jut e felfedezés birtokába, oly gyerekes módon viselkedik, ahogyan Mr. Kissam *bevallottan* tette. Egyáltalán, ki ez a Mr. Kissam? És a *Courier and Enquirer* cikkének a célja vajon nem egy mesterséges vita keltése volt-e? Be kell vallani, ennek az egésznek amolyan beugratás-íze van. Szerény véleményem szerint igen kevés hihető van benne, és ha tapasztalataim alapján nem tudnám, hogy a tudósok még a saját érdeklődési körükön belül is mennyire *rászedhetők*, alaposan meglepődtem volna azon, hogy egy olyan kitűnő kémikus, mint Draper professzor, ilyen komoly hangnemben száll vitába Mr. Kissam (vagy talán Mr. Quizzem?) állításaival.

De térjünk vissza Sir Humphrey Davy „Naplójá”-hoz. Ez a pamflet *nem* a nagyközönség számára íródott, mert akinek valaha is volt köze az írómesterséghez, az szívesen veszi a legkisebb stílusbeli javító szándékot is. A 13. oldal közepe táján például, a nitrogén monoxiddal végzett kísérleteiről szólva ezt írja: „Alig fél perc múltán a légzés fokozatosan megszűnt, s azt azzal analóg izomrángások követték.” Hogy az a *légzés* nem „szűnt meg”, az nem csupán a további szövegrészekből derül ki, hanem a „követték” többes számú igealakból is. A mondat kétségkívül így volna helyes: „Alig fél perc múltán a légzés folytatódott, de a fájdalom[érzés] fokozatosan megszűnt, s azt azzal analóg izomrángások [érzetei] követték.”

Száz hasonló példa bizonyítja, hogy a kéziratot nemtörődöm módon publikálták, s az valószínűleg a szerző saját használatra szánt *jegyzetfüzete* lehetett; a pamflet alapos tanulmányozása pedig minden gondolkodó embert meggyőzhet állításaim igazáról. Tény, hogy Sir Humphrey Davy volt a földön az utolsó ember, aki tudományos témában kompromittálta magát. Nemcsak hogy gyűlölte a sarlatanizmust, de morbid módon tartott mindentől, ami akár csak *látszatra* is empirikus, így aztán jóllehet teljesen tisztában volt azzal, hogy a szóban forgó kérdésben a helyes utat járja, azt sosem *mondta ki*, mert minden pillanatban készen állt a gyakorlati bizonyításra. Hiszem, hogy utolsó perceiben ezt szánalmasnak ítélte, de azt is sejtette, hogy óhaja, miszerint ezt a „Napló”-t (ami tele volt téves elméletekkel) égensék el, teljesítetlen marad, mint ahogyan úgy is lett. Azt mondtam, „óhaja”, mert a naplót is azon iratok közé sorolta, amiknek elrendelte az elégetését, efelől nincsenek kétségeim. Habár a jó vagy a rossz szerencse folytán elkerülte a lángokat, ma már csak töredékeiben van meg. Mert az idézett passzusok és az azokhoz hasonlóak adták Von Kempelennek a *tippet*, ezt a legkisebb mértékben sem kétlem, de ismétlem, azt még fontolóra kell venni, hogy ez a jelentős (minden körülmények között *jelentős*) felfedezés szolgálja-e vagy sem az emberiséget. Azt, hogy Von Kempelennek és közvetlen barátainak mily gazdagságot hozhat mindez, ostobaság volna egy percig is kétségbe vonni. Ők aligha olyan gyengék, hogy ne *realizálják* időben a *belső* értékeit.

A *The Home Journal*-ban Von Kempelenről megjelent rövid beszámolóban, amelyet azóta más újságok is lemásoltak, az eredeti német szöveghez képest számos félreértelmezés található, ami minden bizonnyal a fordító hibájaként róható fel, aki a cikket valószínűleg a presburgi *Schnellpost*-ból vehetett át. A „viele” szót nyilván félreértette (mint az gyakorta megesik), és a „lieden”-t is valószínűleg „bánat”-nak fordította, holott a „szenvedés” volna a helyénvaló, de ez csak az én feltételezésem.

Von Kempelen mindazonáltal semmi esetre sem „mizantróp”, legalábbis megjelenését tekintve nem lehet az. Bár vele való ismeretségem véletlenszerű volt, azt sem állíthatom, hogy egyáltalán nem ismertem azelőtt; de hogy láthattam és beszélhettem egy ilyen rendkívül *népszerű* emberrel, aki nemsokára még népszerűbb lesz, az nem csekélység.

A *The Literary World* határozottan állítja, hogy presburgi illetőségű (a *The Home Journal* szerint ez téves), én pedig örömmel jelenthetem, mivel az ő saját szájából hallottam, hogy Uticában, New York Államban született, bár a szülei valóban Presburgból származnak, úgy hiszem. A családnak valamilyen módon kapcsolata van az önműködő sakkjátékos atyjának, M^ezelnek a családjával. [Ha nem tévedünk, a sakkozógép *feltalálójának* is Kempelen, Von Kempelen vagy valami hasonló a neve. *A szerkesztő.*] Von Kempelen külsőre alacsony, testes ember, hatalmas kék szeme, szőke haja és szakálla, széles, de kellemes ívű szája, hibátlan fogsora, és azt hiszem, római orra van. Az egyik lába valamilyen módon sérült. Őszinte tekintetű, kellemes modorú, s ebben nincs semmi *mesterkélttség*. Mindent összevetve a külseje, a beszéde, a mozdulatai olyanok, mint bármely mizantrópé, akivel valaha találkoztam. Úgy hat évvel ezelőtt egy héten át vendég-társak voltunk az Earl's Hotelben, Providence-ben, Rhode Islanden; és ha jól emlékszem, néhányszor beszélgettünk, összesen talán három vagy négy óra hosszat. Mindennapos dolgokról csevegtünk, és semmi olyasmi nem hangzott el, amiből következtetni tudtam volna tudományos tehetségére. Előbb hagyta el a szállodát, mint én, New Yorkba igyekezett, onnan Bremenbe. Ez utóbbi város volt az, ahol nyilvánosságra hozták a nagy felfedezést; pontosabban e helyütt feltételezték először, hogy ő a felfedező. Ez minden, amit a ma már a halhatatlan Von Kempelenről személyesen tudok, mégis úgy vélem, ezek a csekély részletek is érdeklődésre tarthatnak számot.

Nem kérdéses, mennyi csodálatos pletyka kel szárnyra egy-egy találmány nyomán, aminek annyi hitele van, mint az Aladdin lámpájáról szóló mesének; és mégis, ilyen esetben, mint például a kaliforniai felfedezések esetében is, nyilvánvaló, hogy az igazság olykor különösebb lehet, mint a fikció. A következő anekdota olyannyira hiteles, hogy el kell fogadnunk igaznak.

Von Kempelen nem élt túlságosan jól bremeni tartózkodása idején, s mint ismeretes, gyakran jelentéktelen összegekért vállalt többletmunkát. Amikor a Gutmuth & Co.-nál történt hamisítás tartotta lázban a várost, a gyanú Von Kempelenre terelődött, mert éppen akkor vásárolt egy kis házat a Gasperitch Lane-en, és amikor kihallgatták, nem árulta el, honnan van a pénze. Végül letartóztatták, de nem tudtak rábizonyítani semmit, és szabadon engedték. A rendőrség mindazonáltal megfigyelés alatt tartotta, s így derült fény arra, hogy rendszeresen elhagyja az otthonát, mindig ugyanazon az útvonalon távozik, és mindegyik őt követő rendőrt a „Dondergat” néven ismert sikátor-labirintus közelében rázza le. Végül a kitartásnak köszönhetően követni tudták egészen a Flatzplatz nevű utca egyik régi, hétemeletes házának padlásszobájáig, ahol rajtaütöttek, mert azt remélték, hamisítás közben érhetik tetten. A nagyfokú zavarodottságból, amit a rendőrök előtt tanúsított, nem maradt kétség a bűnössége felől. Miután megbilincseltek, átkutatták a szobáját meg a többi szobát is, mert azt hitték, az egész *manzárdot* bérlí. Belépve a szobába, ahol elkapták, egy tízszer nyolc lábnyi kamrát találtak, ahol valamilyen kémiai apparátus volt felállítva, de aminek a rendeltetését nem ismerték. A helyiség sarkában egy apró kályhában tűz égett, felette két olvasztótégely, ami csővel volt összekötve. Az egyikben olvadt *ólom*, aminek a szintje azonban nem érte el a cső nyílását, de közel volt az edény pereméhez. A másik tégelyben valamilyen folyadék volt, ami a nyomozók beléptekor sűrű párát bocsátott ki. Elmondták, hogy Von Kempelen éppen két kézzel szorongatta az egyik tégelyt, (mint később kiderült, olyan kesztyű segítségével, amelyet azbesztből készítettek), s a tartalmát a fapadlóra öntötte. Ekkor bilincseltek meg, s mielőtt átkutatták volna a helyiséget, megmotozták, de nem találtak mást, mint a felöltője zsebében egy papírdobozt, ami a későbbi vizsgálatok tanúsága szerint antimont és valamilyen *ismeretlen anyagot* tartalmazott közel, de nem egészen egyenlő mennyiségben. Az ismeretlen anyag elemzésére tett minden kísérlet kudarcot vallott, de kétségtelen, hogy előbb-utóbb analizálni tudják majd.

A szobácskát a foglyukkal együtt elhagyva a rendőrök egy sor előszobán haladtak át, amiben nem volt semmi, azután a kémikus hálósobájába jutottak. Itt felforgatták az összes fiókot és minden dobozt, de nem találtak semmit, csak néhány jelentéktelen papirost, meg pár érmét ezüstből, aranyból. Végül belestek az ágy alá, és ott *egy hatalmas, szőrös bőrből készült koffert találtak, amin se pánt, se heveder, se zárszerkezet nem volt*, s aminek a teteje hanyagul keresztben feküdt a lánán. Amikor megpróbálták kihúzni az ágy alól, együttes erővel (hárman voltak, mind megtermett, erős férfiak) sem tudták egy hüvelyknyire sem megmozdítani. Még jobban meglepődtek, amikor az egyikük bemászott az ágy alá, és a kofferbe lesve azt mondta:

- Nem csoda, ha nem mozdul - színültig van rézhulladékkal.

Lábát a falnak támasztva, vállát a koffernak vetve minden erejével tolni kezdte, miközben a társai kintről húzták, így kicsúszott az ágy alól, és végre megvizsgálhatták a tartalmát. A benne talált réz apró, sima darabkákból állt, nagyságukra nézve a borsótól a pénzérméig, de a formájuk szabálytalan volt, jóllehet többnyire lapos, mindent összevetve „igen hasonló az ólomhoz, amit olvadt állapotban a földre cseppentenek, s az ott megdermed.” A rendőrök közül senki nem gondolt arra, hogy ez az anyag más is lehet, mint réz. Az, hogy *arany* is lehetett, persze meg sem fordult az agyukban; ugyan kinek is támadna ilyen vad ötlete? Annál nagyobb volt a meglepetésük, amikor másnap egész Bremenben elterjedt, hogy a „rengeteg réz”, amit becsületesen elszállítottak a rendőrségre, és még egy apró darabkát sem vágtak

zsebre belőle, nemcsak hogy arany - igazi arany -, de messze finomabb, mint amit pénzveréshez használnak, abszolút tiszta, szűz, a legkevesebb szennyezőanyagtól is mentes arany!

Nem szükséges részleteznem Von Kempelen vallomását, mert annak minden részlete ismeretes a nyilvánosság előtt. Hogy valójában arra jött rá, hogy a bölcsek kövének illúzióját elméletben és gyakorlatban, ha nem is szó szerint, épelméjű ember nem vonhatja kétségbe. Arago természetesen alapos megfontolás után mondta ki véleményét, de ő sem csalhatatlan; és amit az akadémiai jelentésében a *bizmut*-ról mond, az csak *cum grano salis* igaz.

Az a szimpla igazság, hogy mindeddig az *elemzés* hibás volt, és amíg Von Kempelen nem döntött úgy, hogy nyilvánosságra hozza a rejtély megfejtését, több mint nyilvánvaló volt, hogy az anyag évekig megőrzi a status quo-ját. De mégis őszintén ki kell jelentenünk: tiszta arany tetszés szerint előállítható, mégpedig ólomból, bizonyos más anyagok segítségével, természetes állapotban és bármilyen mennyiségben, de ismeretlen folyamatok révén.

A felfedezés következményeként természetesen azonnal megindultak a vizsgálódások, bár néhány gondolkodó egyéniség vonakodott különösebb érdeklődést mutatni általában az arany iránt, mégpedig a kaliforniai kísérletek miatt. Ebből mi csupán egyetlen következtetést vonhatunk le: Von Kempelen módszerének elemzése nem időszerű. Bár sokakat távol tartott a kaliforniai kalandtól az a feltételezés, hogy az arany hamarosan el fogja veszíteni az értékét, mégpedig az ottani bányák bősége miatt, mások addig ügyeskedtek, hogy még a kétes értékű lelőhelyeket is felkutatták, de most Von Kempelen felfedezésének közzététele után vajon milyen spekulációkba fognak az emigránsok, vagy azok, akik már a bányavidéken vannak? Mert Kempelen felfedezése azt jelenti, hogy a feldolgozáson túl az arany előbb-utóbb (mert Von Kempelen nyilván nem tudja *sokáig* titokban tartani a titkát) nem fog többet érni az ólomnál, de mindenképpen olcsóbb lesz az ezüsthöz. Valóban nagyon nehéz megjósolni a felfedezés összes következményét, de egy dolgot bizton állíthatunk: a felfedezés hat hónappal ezelőtt történt bejelentése máris érezteti az anyagi hatásait Kalifornia településeiben.

Európában mostanáig annyi történt, hogy az ólom ára kétszáz, az ezüsté pedig mintegy huszonöt százalékkal szökkent fel.

Hans Pfaall páratlan kalandja

*Szívemben vad indulat hevít,
Tőle kapom parancsom,
Míg tüzes lándzsámmal, szálló lovon
A pusztaságba távozom.*

Tom O'Bedlam dala

Rotterdamból érkezett újabb beszámolók szerint a város láthatóan a szellemi felindulás állapotában van.

Csakugyan, oly teljességgel meglepő természetű jelenség esett meg és annyira újszerű, oly teljesen ellentétes a kialakult nézetekkel, hogy nem hagy bennem kétséget afelől: hamarosan egész Európát lázba hozza majd, felpezsdíti a fizikát, s vele együtt a csillagászatot is.

Történt, hogy... (nem vagyok biztos az időpontban) egy napon, nem tudni mi célból, hatalmas tömeg gyűlt össze Rotterdam takaros városának piacterén. Az évszakhoz képest meleg nap volt, egy szellő sem rezdült; a tömeget az sem hangolta le, hogy az égbolt kékjén sűrűn elszórt hatalmas fehér felhőkből bőséges zápor zúdult alá. Mindazonáltal délután enyhe, de érezhető izgalom futott végig a gyülekezeten; tízezer nyelv kezdett el csevegni, s rögtön azután tízezer arc fordult az ég felé, tízezer pipa bújt ki tízezer száj sarkából, majd egy olyan kiáltás zúgott végig hosszan, hangosan és fékevesztetten Rotterdam városán és környékén, ami nem hasonlítható máshoz, csak a Niagara robajához.

A hangzavar oka hamarosan szemmel láthatóvá vált. A korábban már említett hatalmas felhőtömegek egyike mögül lassan a nyílt égboltra kúszott egy különös, heterogén, de nyilvánvalóan szilárd szerkezet, ami oly bizarr formájú volt, s oly szeszélyes felépítésű, hogy nem lehetett tudni, mi is az, s az alatta szájukat tátó életerős polgáremlékek sem tudták kellőképpen csodálni. Mi lehetett az? Rotterdam valamennyi ördöge nevében, minek az árnyékát veti előre? Senki nem tudta, senki nem bírta elképzelni; senkinek, még Mynheer Superbus Von Underduk polgármesternek sem volt a leghalványabb elképzelése sem, amivel megoldhatta volna a rejtélyt; így aztán jobb híján mindenki egy emberként óvatosan visszadugta a pipáját a szája sarkába, miközben szemét továbbra is a jelenségen tartotta, amely pöffent egyet, majd megállt, megbillent, jelentőségteljesen felmordulva visszabillent, morgott, megállt, és végül megint pöffent.

Időközben a tárgy egyre lejjebb és lejjebb ereszkedett a takaros kis város fölé, egyre különösebbnek tűnt, s ráadásul füstöt is eregetett. Pár perc elteltével elég közel volt már ahhoz, hogy a részleteit is pontosan látni lehessen. Úgy tűnt, hogy - igen! kétségtelenül egy ballon volt, de nem olyasféle, amelyet Rotterdamban azelőtt valaha is láttak. Mert legyen szabad megkérdezni, ki hallott már teljes egészében piszkos újságpapírból készített ballonról? Bizonyára egész Hollandiában nem él ilyen ember. Most mégis ott lebegett az emberek orra előtt, vagyis inkább *fölött* ez a kérdéses tárgy, ami - ezt a legszavahihetőbb forrásból tudom - pontosan abból az anyagból készült, amiről senki nem hitte volna, hogy ilyen célra is felhasználható. Ez példátlan módon sértette a rotterdami polgárok józan ítélőképességét. Ami pedig a jelenség formáját illeti, az még ennél is kifogásolhatóbbnak tűnt, lévén hogy egy felfordított bohócsipkára emlékeztetett valamelyest. Ez a hasonlatosság még akkor sem csökkent, amikor alaposabb szemlélődés után a tömeg megpillantotta a csúcán díszelgő bojtot, s a felső peremét, vagyis a kúp alapját szegélyező, birkakolompok soraira emlékeztető

szerkezetet, aminek látványára mindenki azt gondolhatta: „Ezt akkor sem hiszem el, ha látom!” De volt még ennél is rosszabb. Kék szalagokkal e szerkezethez erősítve amolyan gondolaként egy széles karimájú, szürkésbarna szőrmekalap lógott, s egy félgömb alakú korona, amit ezüst csatos fekete szalag tartott. Mindenesetre rendkívül figyelemreméltó, hogy számos rotterdami polgár megesküdt rá: ezt a kalapot azelőtt többször látta már; mire az egész gyülekezet nagyobb bizalommal kezdte szemlélni, Grettel Pfaall asszony pedig örömteli meglepetéssel felkiáltott, és kijelentette, hogy ez nem más, mint az ő férjének a kalapja. Ez újabb körülmény volt, ami alaposabb szemrevételezésre adott okot, lévén hogy Pfaall három társával együtt úgy öt éve igen hirtelen és felderíthetetlen okból eltűnt Rotterdamból, s egészen a mostani beszámolóig hollétükről semmiféle hír nem volt. Meg kell hagyni, eltűnésük után nem sokkal a várostól keletre, egy eldugott helyen egy halom gyanús eredetű szemét között találtak bizonyos csontokat, s azt emberinek vélték. Ettől az emberek képzelete oly messzire merészkedett, hogy szerintük a csontok Pfaallé és társaié voltak, akiket valami örült gyilkos mészárolt le. De térjünk vissza történetünkhöz.

A ballon (mert kétségtelenül az volt) most úgy százlábnyira lebegett a város felett, így a lenti tömeg elég közelről láthatta az utasát. Igazából igen különös valaki volt. Nem lehetett több, mint két láb magas; de apró termete elegendő lett volna ahhoz, hogy elveszítse *equilibriumát*, s átbillenjen az apró gondola peremén, csak hogy a széles karima, ami a melléig ért, s ami a kötélezetnek volt erősítve, megóvta ettől. A kis emberke teste az arányosnál jóval szélesebb volt, s ez egész alakjának abszurd kerekéget kölcsönzött. A lába természetesen egyáltalán nem látszott. A keze borzasztóan nagy volt. Szürke haját hátul *varkocsba* fogta össze. Rendkívülien hosszú, görbe orra gyulladáshoz tűnt. Nagy, csillogó szeme átható tekintetű, a kortól ráncos arca és álla széles és duzzadt volt; ám fülnek semmi nyoma nem látszott a fején. Ez a kis úriember égszínkék szaténból készült bő köpenyt viselt, amihez szűk bricsesz társult, ezt a térdénél ezüst csat fogta össze. Mellénye valamilyen világossárga szövetből készült, fején hetykén oldalra vetve fehér tafota sapkát hordott; eme öltözékét egy vérvörös sál egészítette ki, mely a nyakát körbeölelve, egy precízen megkötött hurokcsomó alatt omlott a mellére.

Mint mondtam, úgy százlábnyira ereszkedett a föld színe fölé, s ott a kis öreg hirtelen idegesen megragadta a kötélezetet, láthatóan nem akarta jobban megközelíteni a *terra firmát*. Ezért egy vászonzsákból, aminek megemelése elég nagy gondot okozott neki, kiszórt egy kevés homokot, aminek köszönhetően a ballon rövid ideig lebegni kezdett. Azután sietős, izgatott mozdulatokkal köpenyének oldalzsebéből előhúzott egy szattyánbőrbe kötött zsebkönyvet. Gyanakvó pillantással méregetni, szemlélni kezdte, nyilván meglepődött a súlyától. Végül kinyitotta, és elővett belőle egy vaskos levelet, amit vörös pecsétviasszal zártak le, és széles szalaggal kötöttek át. A levelet pontosan Superbus Von Underduk polgármester lába elé ejtette. Óexcellenciája lehajolt, hogy felvegye. Az aeronauta még mindig rendkívül nyugtalannak mutatkozott, s mert nyilván nem akadt más dolga, ami Rotterdamban tartotta volna, serényen nekifogott a távozás előkészületeinek; de hogy újra felemelkedhessen, meg kellett szabadulnia a többi ballaszttól, a fél tucat homokzsáktól. Sorra kihajította hát mindet, egyiket a másik után, nem vesződött azzal, hogy kiöntögesse a tartalmukat. Szerencsétlenségére a zsákok a polgármester hátára hullottak, aki Rotterdam valamennyi polgárának szeme láttára több mint tucatszor meghemperedett a földön. Mindazonáltal senki nem gondolta, hogy a nagy Underduk büntetlenül hagyja a kis öreg arcátlanságát. Ellenkezőleg, azt tartják róla, hogy féltucatnyi újraválasztása időszakában nem kevesebb mint fél tucat határozottan dühös füstfelhőt eregetett a pipájából, márpedig a nap minden percében pipázott, s azt szándéka (és isten akarata) szerint élete végéig folytatni kívánta.

Időközben a ballon mint a pacsirta felszökött, és messzire vitorlázott a várostól, végül elbújt egy hasonló felhő mögött, mint amelyikből oly furcsa módon előbukkant, s mindörökre eltűnt Rotterdam polgárainak csodálkozó szeme elől. Most minden figyelem a levél felé fordult, aminek földet érése, s annak következménye oly végzetesen megrendítette Őexcellenciája Von Underduk személyét és személyes büszkeségét. Mindazonáltal e közhivatalnoknak az episztola megmentése érdekében végzett hempergőzése nem történt hiába, lévén hogy alaposabb szemlélődés után látható volt: a megfelelő kezekbe hullott, mert azt egyenesen neki és Rubadub professzornak, vagyis a Rotterdami Asztronómusok Testülete elnökének és alelnökének kezeihez címezték. Ennek megfelelően ott a helyszínen, a hatalmasságok előtt nyitották ki, s benne a következő, igen különös és valóban nagyon komoly üzenetet lelték:

„Von Underduk és Rubadub Őexcellenciáinak, az Állami Asztronómiai Testület elnökének és alelnökének, Rotterdam városában.

Őexcellenciáik bizonyára emlékeznek még egy jámbor mesteremberre, név szerint Hans Pfaallra, aki foglalkozását tekintve fűjtató-foldozó volt, s aki három társával úgy öt esztendeje tűnt el Rotterdamból, mégpedig megmagyarázhatatlannak tekinthető körülmények között. Amennyiben ez örömet szerez Excellenciáiknak, én, ezen értesítőnek az írója, azonos vagyok Hans Pfaallal. A legtöbb polgártársam előtt jól ismert, hogy negyven éven át a Sauerkraut nevű utcácska sarkán, egy téglából épült házban éltem, s eltűnésemkor is ott laktam. Az őseim is időtlen idők óta mind ott éltek, akárcsak jómagam, aki a fűjtató-foldozás tiszteletre méltó és jól jövedelmező mesterségét folytattam; és az igazat megvallva, az utóbbi évekig, amikor az emberek fejét már összezavarta a politika, Rotterdam tiszteletre méltó polgárai nem is kívánhattak volna maguknak jobb elfoglaltságot. Jók voltak a hitelek, a munkának sem volt híja, pénz és jó szándék is akadt bőséggel. De, amint azt akkoriban is megmondtam, hamarosan érezni kezdtük a szabadságnak, a hosszú beszédeknek, a radikalizmusnak meg az ilyesféléknek a következményeit. Azok az emberek, akik korábban a világ legjobb ügyfelei voltak, ma már nem törődnek velünk. Csak annyit tehetnek, hogy elolvassák a forradalmakról szóló híreket, és megpróbálnak lépést tartani a kor intellektuális és szellemi színvonalával. Ha fel kell szítani a tüzet, ahhoz elegendő egy újságpapír is; és ahogy a kormány is meggyengült, a bőr és a vas is veszített ellenállóképességéből, így rövid időn belül nem akadt egész Rotterdamban oly fűjtató, aminek tűszúrásra vagy kalapácsütésre lett volna szüksége. A dolgok ilyen állapotát nem lehetett elviselni. Hamarosan olyan szegény lettem, mint a templom egere. Feleségemet és a gyerekeimet el kellett tartanom, de a terhek végül elviselhetetlenné váltak, s már minden órában arra gondoltam, hogy a legkényelmesebb megoldást választom: véget vetek az életemnek. A hitelezőim nem sok időt hagytak az elmélkedésre. Szó szerint reggeltől estig ostromolták a házat. Különösen három fickó zaklatott az elviselhetetlenségig. Folyvást az ajtóm előtt lebzseltek, és a törvénnyel fenyegetőztek. Hármójuk ellen a legelkeseredettebb bosszút forraltam, már amennyiben oly szerencsés leszek, hogy a karmaim közé kerülnek; az égvilágon semmiben sem hiszek úgy, mint abban, hogy a bosszúvágy volt az, ami meggátolt öngyilkos tervem végrehajtásában, hogy egy flintával szétlőjem az agyamat. Okosabbnak tartottam eltitkolni haragomat, és ígéretekkel, szép szavakkal áztatni őket, amíg a sorsom jobbra nem fordul, és a bosszú lehetősége meg nem adatik számomra.

Egy napon, amikor sikerült elillannom előlük, és a szokásosnál is jobban el voltam csüggedve, a legelhagyatottabb utcákon kóboroltam, mígnem véletlenül belebotlottam egy sarki könyvárus bódéba. Megpillantva a vevők számára kitett széket, mogorván leroskadtam rá, és nem tudom, miért, de belelapoztam az első, kezem ügyébe kerülő könyvbe. Mint kiderült, egy rövid tanulmány volt, az elméleti csillagászatról írta vagy a berlini Encke professzor, vagy valami hasonló nevű francia. Az ilyen természetű dolgokról már rendelkeztem némi tudással,

így egyre jobban és jobban belemerültem a könyv tanulmányozásába - valójában kétszer is elolvastam, mielőtt körülnéztem volna, hogy mi is történik körülöttem. Addigra már sötétedni kezdett, így azután elindultam hazafelé. De a tanulmány (összefüggésben a pneumatikával, amiről Nantzban élő kuzinom később kijelentette, hogy fontos felfedezés) már kitörölhetetlen nyomot hagyott bennem, és miközben hazafelé ballagtam, alaposan átgondoltam magamban az író vad és olykor értelmetlen okfejtését. Volt benne néhány passzus, ami különösen izgatta a fantáziámat. Minél tovább elmélkedtem rajtuk, annál inkább nőtt az érdeklődésem és az izgalmam. Általános műveltségem korlátai, nem kevésbé természetfilozófiai ismereteim hiánya bizonytalanná tettek az olvasottak megértésében, vagy legalábbis kétséget ébresztettek bennem a konzekvenciáit illetően, s csupán kis mértékben stimulálták a képzeletemet. Ám meglehetősen hiú, legalábbis elég hiú voltam ahhoz, hogy elismerjem: egy csapongó elme kimunkálatlan gondolataiban megjelenhet, s olykor jelen is van az ösztön és a megérzés ereje.

Késő volt már, mire hazaértem, ezért azonnal lefeküdtem. De az olvasottak nem hagytak nyugodni, így egész éjjel a gondolataimba merülve feküdtem. Reggel korán felkeltem, és türelmetlenül visszasiettem a könyvtár standjához, ahol kiraktam a zsebemből az összes pénzeimet, hogy megvásároljam a Mechanika és Gyakorlati Asztrológia néhány példányát. Biztonságban hazaérve minden szabad percemet alapos áttanulmányozásukra szenteltem, s nemsokára oly mérvű jártasságra tettem szert e témában, hogy azt gondoltam, tudásom már elegendő tervem megvalósításához, amire vagy az Ördög maga, vagy a saját géniuszom inspirált. Olykor megszakítva elmélkedésemet, arra törekedtem, hogy kiengeszteljem három hitelezőmet, akik elég sok bosszúságot okoztak nekem. E téren végül eredményre jutottam; részben azáltal, hogy sorban eladogattam a bútoraimat, hogy követelésük nagyobbik részét kielégíthessem, részben pedig annak ígéretével, hogy a többit kiegyenlítem, amint befejeztem a tervemet, amit nagy vonalakban felvázoltam előttük, s amihez a közreműködésüket is kértem. Ily módon (lévén tudatlan emberek) csupán kis erőfeszitésembe került, hogy megnyerjem őket a tervemnek.

A dolgokat illetéknéppen elrendezve, a feleségem segítségével a legnagyobb titoktartás és elővigyázatosság mellett kigondoltam a módját, hogy maradék bútoraim feláldozásával és kisebb összegek kölcsönkérésével hogyan tudnék jelentősebb tőkére szert tenni. Mindeközben (szégyellem bevallani) mit sem törődtem azzal, hogyan fogom adósságaimat visszafizetni. Az imígyen összegyűjtött javakból apránként igen finom, cambrai muszlint vásároltam húsz lábnyi rőfökben, valamint zsinetet, rengeteg kaucsuk-firniszt, egy nagyméretű és mély, vesszőfonatú kosarat, amit rendelésre készítettem, meg számos más dolgot, ami egy rendkívüli méretű ballon megépítéséhez szükséges. Feleségem az irányításom mellett elkészítette a ballont, s én minden szükséges információt megadtam neki, ami a munka menetére vonatkozott. Ezalatt zsinórból megfelelő méretű hálót készítettem, elláttam keresztfonatokkal és kötélzettel; beszereztem számos készüléket meg anyagot az atmoszféra felsőbb rétegeiben végzendő kísérleteimhez. Azután megkerestem annak a lehetőségét, hogy az éjszaka leple alatt egy Rotterdamtól keletre eső elhagyatott helyre elszállítsak öt, egyenként ötven gallonos vasalt hordót, meg egy nagyobb méretűt, továbbá hat darab, három hüvelyk átmérőjű, tíz láb hosszú, megfelelően kialakított bádogcsövet, nagyobb mennyiségű *különleges, fémese vagy inkább fél-fémese anyagot*, amit nem nevezek meg, és egy tucat demizson *igen közönséges savat*. Ezen utóbbi anyagokból olyan gáz fejleszthető, amelyet rajtam kívül még senki nem állított elő, legalábbis nem alkalmazott ilyen egyszerű célra. Annyit bátran elárulhatok, hogy *fontos alkotóeleme az azót*, amit sokáig összesűrítetlennek tartottak, és aminek a sűrűsége úgy 37,4-szer *kisebb, mint a hidrogénéé*. Íztelen, de nem szagtalan, tisztán, jól ég, zöld lángja van; az élőlényekre azonnali, végzetes hatást gyakorol. Az összetételét nem volna nehéz felfednem, de ennek joga (amint azt már említettem) egy franciaországi, nantzi polgáré, aki

nekem is csak szigorú feltételek mellett árulta el. Ugyanez a személy anélkül, hogy szándékom ismerte volna, elárulta, mi módon lehet ballont készíteni egy bizonyos állat hártájából, amin keresztül a gáz elillanása szinte lehetetlen. Ezt azonban túlságosan költségesnek tartottam, és mindent egybevetve, nem voltam biztos benne, hogy vajon a kaucsukgumival bevont cambrai muszlin nem ugyanolyan jó-e. Azért említem meg ezt a körülményt, mert a későbbiek során az emberekben felmerülhet a gondolat, hogy az új gázzal történő ballon-felszállással megfosztom ezen egyszerű találmány tulajdonosát a dicsőségtől.

Azon a helyen, ahol felfújni szándékoztam a ballont, a saját kezemmel egy huszonöt láb átmérőjű kör mentén lyukakat ástam a kis hordók számára. A kör közepén, ahol a nagy hordót kívántam elhelyezni, egy mélyebb gödröt ástam. Az öt kisebb lyukban elhelyeztem az ötven fontos kanisztereket, a nagyban pedig egy százötven font lőport tartalmazó hordót. Ezeket - a kanisztereket meg a hordót - vonalban kiszórt lőporral kötöttem össze, az egyik kaniszterhez pedig egy négy láb hosszú gyújtózsínort erősítettem. Befedtem a lyukat, és ráhelyeztem a hordót úgy, hogy a zsinór egy hüvelyknyire kilógjon alóla: így szinte látni sem lehetett. Azután feltöltöttem a többi lyukat is, és azok fölé is elhelyeztem a hordókat.

A fentebb felsorolt tárgyak közelében kialakítottam egy *dépot*-t, ahová M. Grimm egyik találmányát, egy, az atmoszférikus levegő összesűrítésére szolgáló készüléket rejtettem. Ezen a gépezeten némi átalakítást tartottam szükségesnek, mielőtt a saját céljaimra használnám. A kitaró munkának és állhatatosságomnak hála, végül befejeztem az előkészületeket. A ballonom elkészült. Több mint negyvenezer köbláb gáz fér el benne. Úgy kalkuláltam, könnyedén fel fog emelni összes felszerelésemmel együtt, s ha ügyesen rendezem el, száz és hetvenöt fontos ballasztot is vihetek magammal. Három réteg firmiszt vittem fel rá, miután úgy találtam, hogy a muszlin megfelel a célnak; a selyem ugyanis túlságosan költséges lett volna.

Minden készen állt, én pedig megeskettem a feleségemet, hogy kezdve a könyvárusnál tett első látogatásommal, minden cselekedetemet tartsa titokban; a magam részéről pedig megígértem, hogy visszatérek, mihelyt a körülmények megengedik. Azután nekiadtam azt a kevés pénzemet, ami megmaradt, majd istenhozzádot intettem. Miatta nem kellett aggódnom. Ő az a fajta, akire azt mondják, hogy figyelemre méltó asszony. El tudja rendezni a dolgokat az én segítségem nélkül is. Az igazat megvallva, mindig azt hittem, hogy úgy tekint rám, mint lusta kölyökre - amolyan koloncra -, aki másra nem jó, csak hogy légvárat építsen, és még örül is, hogy megszabadulhat tőlem. Sötét éjszaka volt, amikor búcsút intettem neki, és amolyan *aides-de-camp* gyanánt magammal vittem három hitelezőmet, akik oly sok bajt okoztak nekem. Kerülő úton elvittük a ballont a gondolával meg a felszereléssel együtt arra a helyre, ahol a többi dolgot felhalmoztam. Ott mindent háborítatlanul megtaláltunk, én pedig neki-láttam a munkának.

Április elsején történt. Az éjszaka, mint mondtam, sötét volt; egyetlen csillag sem látszott, s időnként szemerkélni kezdett az eső, ami megnehezítette a dolgunkat, de nekem a legfőbb gondom a ballon volt, hiszen a védő firmiszréteg ellenére egyre súlyosabb lett a sok víztől; a lőpor úgyszintén ki volt téve károsodásnak. Ezért három hitelezőmet szorgos munkára nógattam. Leveregették a jeget a központi hordóról, a kisebbekben pedig megkeverték a savat. Szüntelenül dolgoztak, de folyton olyan kérdésekkel zaklattak, mint hogy mi a szándékom a szerkezettel, és elégedetlenségüket is kifejezésre juttatták, amiért ennyi munkát végeztetek velük. Nem tudták megérteni (úgy mondták), mi értelme van annak, hogy bőrig ázzanak, csupáncsak azért, hogy részt vehessenek egy ilyen varázslatban. Kezdtém nyugtalanná válni, és belemerültem a munkába, mert komolyan hittem, hogy az idioták azt hiszik, szövetséget kötöttem az ördöggel, és hogy amit csinálok, abból semmi jó nem származhat. Ezért nagyon tartottam attól, hogy mind a hárman otthagynak. Azzal az ígérettel igyekeztem megbékíteni

őket, hogy mihelyt befejezzük a munkát, teljes egészében megkapják a fizetségüket. Ezt persze a saját gondolkodásmódjuk szerint fogadták; bizonyára abban a hiszemben voltak, hogy nagy mennyiségű készpénz van a birtokomban, és megfizetem nekik minden tartozásomat, meg a szolgálataikra tekintettel még meg is háromszorozom az összeget. Kétségkívül nem sokat törődtek azzal, hogy az én lelkeimmel vagy a testemmel mi lesz.

Úgy négy és fél óra múltán a ballon már kellőképpen megduzzadt. Hozzáillesztettem a gondolát, és elhelyeztem a műszereimet: a teleszkópot, a barométert, amin néhány fontos módosítást hajtottam végre, a termométert, egy elektrométert, egy iránytűt, egy mágnestűt, egy második órát, egy csengettyűt, egy szócsövet, stb. stb. stb.; továbbá egy üveggömböt, amiből kiszivattyúztam a levegőt, majd beletéve egy másik órát, gondosan bedugaszoltam. Nem feledkeztem el a légsűrítő apparátusról, némi oltatlan mészről, egy rúd tömítőviaszról, bőséges mennyiségű ivóvízről sem, valamint szárított élelmiszerről, többek között pemmikánról, ami bőségesen tartalmaz tápanyagot, mégis kis helyet foglal el. A gondolában elhelyeztem még egy galambpárt és egy macskát is.

Már majdnem hajnalodott, így elérkezettnek éreztem az időt a felszálláshoz. Egy égő szivart mintegy véletlenül a földre ejtettem, majd lehajoltam, mintha fel akarnám venni, de ahelyett meggyújtottam a kanócot, amiről már beszéltem, s ami egy kissé kilógott az egyik kisebb hordó pereme alól. Ez a manőver teljesen váratlanul érte a három hitelezőt. Gyorsan beugrottam a gondolába, és elmetszettem az egyetlen tartózsínort, ami a földhöz kötött. Elégedetten tapasztaltam, hogy a százhetvenöt fontnyi ballasztal meg még sok mással egyetemben hihetetlen sebességgel és könnyedén szökkenek a magasba. Amikor elhagytam a földet, a barométer harminc hüvelyknél állt, a termométer pedig 19 fokot mutatott.

Alig értem el az ötven láb magasságot, amikor dübörögve-dörögve, borzalmas láрма közepette tűzvihar, törmelék, égő fa, izzó fém és letépett végtagok zúdultak fel utánam. A szívem majd megállt, a gondola fenekére zuhantam, s közben reszkettem a félelemtől. Azonnal megértettem, hogy egy kissé eltúloztam a dolgot, s hogy a fontosabb következményt majd csak ezután fogom megtapasztalni. Alig egy másodperc elmúltával a testemben fellelhető összes vért a homlokomban éreztem lüktetni, s rögtön azután oly mérvű rázkódás, amit sosem fogok elfelejteni, futott végig az éjszakán, hogy azt hittem, darabokra szagatja az égboltot! Amint később alkalmam nyílt az elmélkedésre, nem mulasztottam el számba venni, micsoda kárt okozhatott volna a robbanás, lévén hogy megtörténtek éppen felette tartózkodtam, pontosan abban az irányban, amerre a legnagyobb erejét fejtette ki. De akkor csak a saját életem megmentése foglalkoztatott. A ballon először összeomlott, majd hirtelen kitágult, azután szédítő sebességgel pörögni kezdett, végül ittas ember módjára oly vadul dülöngélt, hogy átbillentem a gondola peremén, s a szédítő magasságban ott lógtam fejjel lefelé, arccal kifelé egyetlen vékony kötélrészleten, ami három lábnyi hosszban kilógott a gondola alján a vesszőfonat részéből, s amelybe a lábam véletlenül beleakadt. Lehetetlenség, teljességgel lehetetlenség szavakkal visszaadni azt a félelmet, amit abban a helyzetben éreztem. Görcsösen kapkodtam levegő után, váltólázra emlékeztető remegés rázta meg testem minden idegét és izmát, úgy éreztem, a szemem kiesik gödréből, borzalmas émelygés vett erőt rajtam, végül elvesztve öntudatomat, ájulásba zuhantam.

Hogy mennyi ideig maradtam ilyen állapotban, azt lehetetlen megmondani. Tekintélyes időnek kellett eltelnie, mert amikor valamelyest magamhoz tértem, már jócskán pirkadt, s a ballon elképesztő magasságban a véget nem érő óceán fölött lebegett. Az irtatlan horizont határain belül szárazföldnek nyomát sem lehetett felfedezni. Jóllehet érzékeimet visszanyertem, győtrelemnek nyomát sem éreztem, mint ahogyan azt elvárhattam volna. Valójában volt valami örületes abban a hűvös nyugalomban, amivel a helyzetemet fogadtam. Szememet

felfelé fordítva egy pillantást vettem a kezemre, egyikre a másik után, s kíváncsi lettem, mi okozhatta ereim duzzadságát, és körmeim borzalmas feketeségét. Azután óvatosan megvizsgáltam a fejemet, ismételten megráztam, majd egy percre figyeltem, végül megnyugtattam magam, hogy nem nagyobb, mint a ballon, amivel azonos nagyságúnak éreztem. Azután a bricseszem zsebébe nyúltam, és észrevettem, hogy hiányzik a piruláimat meg a fogvájóimat tartalmazó dobozkám. Megpróbáltam visszaemlékezni, hogy hol vesztettem el, de nem voltam rá képes, és ez mérhetetlenül elkésértett. Akkor érezni kezdtem a bal bokámban sajgó fájdalmat, és homályos tudatom lassan érzékelti kezdte, milyen helyzetbe kerültem. De - mily különös! - meg sem lepődtem, és a rémület sem fogott el. Ha éreztem valamit, akkor az az elégedettség volt, amiért ilyen ügyesen oldottam meg a dilemmámat, biztonságom kérdése pedig fel sem merült bennem. Pár percre elmerültem gondolataimban. Halványan emlékszem rá, hogy ajkaimat olykor összehébeztam, mutatóujjammal az orromat nyomkodtam, és más hasonló mozdulatokat végeztem, mintha otthon, a karosszékekben ülve Igen bonyolult vagy fontos dolgokról elmélkednék. Amikor úgy véltem, hogy eléggé rendezettek a gondolataim, rendkívül óvatosan és elővigyázatosan hátranyúltam, és kilazítottam a pantallóm derekán a csatot. A csatnak három foga volt, amik a baleset következtében három különböző irányba görbültek. Némi erőfeszítéssel visszahajlítottam őket a megfelelő szögbe, és örömmel állapítottam meg, hogy megőrizték szilárdságukat. Az így kapott szerszámot a fogaim közé véve kezdtem meglazítani a nyakkendőm csomóját. Több esetben pihennem kellett e manőver közben, de végül sikerült. A nyakkendő egyik végét hozzáerősítettem a csathoz, a másikat pedig - még annál is gondosabban - a csuklómhoz. Ezek után felfelé görnyedve, elképesztő erőfeszítések árán sikerült úgy fellendítenem a csatot, hogy első kísérletre átlendült a gondola kerek peremén, és szilárdan beleakadt a vesszőfonatba.

A testem most már negyvenöt fokos szögben a gondola oldalának feszült, ami - úgy vélem, nem kell magyarázni - szintén negyvenöt fokban állt a függőlegestől. Ennek megfelelően a horizont síkjával közel egy vonalban feküdtem; testhelyzetem illetően megváltozása miatt a gondola fenekére oldalra billent, ami újabb komoly veszéllyel fenyegetett. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy amikor kizuhantam, először is nem arccal a gondola felé, hanem kifelé fordulva estem; másodsor, a kötél, amin fennakadtam, nem a gondola pereméről lógott le, hanem a fenekéhez közel eső részből. Ha mindez nem így történik, nem tudtam volna megtenni mindazt, amit megtettem, s az események más fordulatot vettek volna. Minden okom megvolt hát, hogy hálás legyek a sorsnak; habár, ami azt illeti, ostoba módon semmit nem csináltam, csak mintegy negyed órán át ott lógtam ebben a különös pozitúrában, az idioták örömteli nyugalomban anélkül, hogy a legcsekélyebb erőfeszítést is tettem volna. De ez a lelkiállapot gyorsan szétfoslott, és helyét a rémület, a kétségbeesés, a tanácstalanság és a végromlás érzése vette át. Valójában az történt, hogy a vér, ami a fejembe tolt, és ami az önkívületemet okozta, most kezdett visszatérni a megfelelő csatornába, és a világosság, ami a veszély érzékeléséhez társult, segített megőrizni a hidegvéremet, s erőt adott, hogy szembenézzek a bajjal. Szerencsémre ez a gyengeség nem tartott sokáig. Időben sikerült eloszlatnom kétségeimet, és örült kiáltások közepette és erőfeszítések árán sikerült feltornásznom a testemet, így végül sikerült megragadnom a hön áhított peremet. Átlendítettem magam rajta, és fejfelé előre belezuhantam a gondolába.

Ezután némi időbe telt, amíg annyira összeszedtem magam, hogy ellenőrizsem a ballont. Figyelmesen átvizsgáltam, és megnyugodva állapítottam meg, hogy sértetlen. A felszerelésem is biztonságban volt; szerencsémre a ballasztot és az élelmiszertartalékomat sem vesztettem el. Igaz, hogy jól rögzítettem őket, tehát ennek a veszélye nem is állhatott fenn. Az órára pillantva láttam, hogy hat óra van. Még mindig gyors iramban emelkedtem, s a barométer a pillanatnyi magasságomat három és háromnegyed mérföldben adta meg. Alant az óceánon

hirtelen felbukkant egy fekete, hosszúkás tárgy, látszólag akkora volt, mint egy dominó, és minden vonatkozásban hasonlított is a játékszerre. Kézbe vettem a teleszkópomat, és megállapítottam, hogy egy kilencvennégy ágyús angol hajóról van szó, s hogy erősen imbolyogva nyugat-délnyugat irányba tart. A hajón kívül mást nem láttam, csak az óceánt, az égboltot, és a napot, ami már jócskán fent járt.

A legfőbb ideje, hogy elmagyarázzam Excellenciátoknak utazásom célját. Őexcellenciátok emlékeznek rá, milyen gyötrelmes körülmények uralkodtak Rotterdamban, amik miatt elhatároztam az öngyilkosságot. Jóllehet nem magával az étellel szemben éreztem undort, sokkal inkább a nyomorúság vezetett e helyzet kialakulásához. Ilyen lelkiállapotban belefáradtam az életbe, mégis élni akartam, s a könyvárusnál lelt tanulmány, meg a nantzi kuzinom véletlen felfedezése megnyitotta fantáziám kapuit. Végül döntésre jutottam. Elhatároztam, hogy elmegyek, mégis életben maradok - elhagyom a világot, mégis tovább létezem -, rövide fogva s mellőzve a rejtélyeket, megtaláltam a módját annak, hogy eljussak a *Holdra*. Most pedig, hogy ne tartsanak örültebbnek, mint amennyire az vagyok, megpróbálom - tölem telhetően - részletezni azokat a megfontolásokat, amelyek elvezettek annak hitéhez, hogy a természet egyik törvénye - jóllehet igen bonyolult, és veszélyeket rejt magában - egy merész szellem számára egyáltalán nem a lehetőségek határán túl van.

A Holdnak a Földtől való tényleges távolsága az, amit először is figyelembe kell venni. Na már most, a két bolygó *középpontjának* átlagos távolsága 59,9643-szorosa a föld egyenlítői sugarának, vagyis körülbelül 237000 mérföld. Átlagos távolságot említettem, mert figyelembe kell venni, hogy a Hold pályája olyan ellipszis, amelynek excentricitása 0,05484-ed része az ellipszis fél nagytengelyének. A Föld középpontja a fókuszban található, s ha valamilyen módon a Holdat földközébe tudnám csalni, a fent említett távolság lényegesen lecsökkenne. De most nem erről a lehetőségről kívánok szólni. Egészen biztos voltam abban, hogy a 327000 mérföldből le kell vonnom a Föld *sugarát*, vagyis 4000, no meg a Hold *sugarát*, azaz 1080, összesen 5080 mérföldet, hogy megkapjam a rám váró út hosszát, ami ilyenformán 231920 mérföldet tett ki. Úgy ítéltém, ez nem rendkívüli távolság. Lent a földön már elérték hatvan mérföldes sebességet is, de ezt feltehetően lehet még növelni. De ezzel a sebességgel is 161 napomba kerülne, hogy elérjem a Hold felszínét. Jóllehet van számos körülmény, amit fontolóra véve úgy találtam, hogy utam nagyobb részét ennél a hatvan mérföldes sebességnél jóval gyorsabban tehetem meg, s ezen megfontolások mély benyomást tettek rám.

A következő dolog, amit fontolóra kellett vennem, ennél sokkal fontosabb. A barométer jelzéseiből tudhatjuk, hogy a Föld felszínéről 1000 láb magasságba felemelkedve magunk alatt hagyjuk az atmoszférikus levegőnek egy harmincadát; ha pedig 10600 láb magasba emelkedünk, a harmadrészét; 18000 láb magasban pedig, ami nincs messze a Cotopaxi magasságától, már a felét hagytuk magunk alatt, vagyis inkább a glóbuszhoz tartozó *mérhető* levegő felét. Az is kiszámítható, hogy olyan magasságban, amely nem haladja meg a Föld átmérőjének egy századrészét, azaz nyolcvan mérföldet, a ritkulás oly mérvű, hogy abban állati élet semmiképpen nem maradhat fenn, mindamellet azon összetevőket, amiknek jelenlétét az atmoszférában már felderítettük, ott hiába is keresnénk. De nem mulasztottam el megfigyelni azt sem, hogy ezek, a levegő tulajdonságaira, a sűrítését és tágulását szabályozó mechanikai törvényekre vonatkozó ismereteink a Föld *közvetlen közelében* szerzett tapasztalatainkra támaszkodnak; ugyanakkor magától értetődik, hogy az élőlények életét lényegében semmilyen magassághoz *nem lehet átalakítani*. Na már most, mindenfajta okfejtés, ami az ilyen adatokból táplálkozik, egyszerűen analogikus. A legnagyobb magasság, amit ember valaha elért, 25000 láb, és Gay-Lussac és Biot aeronauta urak nevéhez fűződik. Ez szerény magasság, még a kérdéses nyolcvan mérföldhöz viszonyítva is; és én kényszerűen arra gondoltam, hogy ez további elmélkedésre ad okot.

De valójában bármilyen magasságba emelkedünk, a *további* emelkedéskor mérhető levegő semmi esetre sincs arányban az emelkedés mértékével (amint az korábbi állításunkból következhetne), hanem *arányosan* csökken. Ennélfogva nyilvánvaló, hogy a legnagyobb magasságokba emelkedve sem érhetjük el azt a határt, amin túl már nincs atmoszféra. *Léteznie kell*, ezt tanúsítom; jóllehet végtelen ritkaságban, de léteznie *kell*. Másrészt tisztában voltam vele, hogy az ilyen érvelések nem azt kívánták bizonyítani, hogy az atmoszférának van egy valódi, világos határa, amin túl nem létezik semmi. Ez olyan körülmény, amit az ilyen határokról vitázók - számomra úgy tűnt - figyelmen kívül hagytak, jóllehet arról sem vagyok meggyőződve, hogy krédójuk megér egy alapos vitát. Összehasonlítva az Encke-üstökös rendszeres napközeli érkezései között eltelt időközöket, a bolygók közelében fellépő vonzerők ellenére úgy tűnik, ezek a periódusok egyre rövidülnek; úgy is kifejezhetjük, hogy az üstökös ellipszisének nagytengelye ha lassan is, de tökéletes szabályossággal rövidül. Na már most, pontosan ugyanez lehet a helyzet abban az esetben is, ha az üstökösünk a pályája útjába eső, végtelenül *ritka, éteri közegen* halad át. Mert nyilvánvaló, hogy az ilyen közeg visszafogja az üstökös sebességét, ezáltal növeli a centripetális erőt, és csökkenti a centrifugálisat. Más szóval, a Nap vonzása egyre nagyobb mértékben hat, és az üstökös minden fordulatnál közelebb kerül hozzá. Valójában nincs is más magyarázat a kérdéses változásra. Nézzük még egyszer: ugyanannak az üstökösnek a tűzgömbje jól megfigyelhetően zsugorodik, amint a Nap közelébe ér, és megduzzad, amint az ahélium felé tart. Így M. Valzcal egyetemben bebizonyítottam a feltevést, miszerint az ilyesfajta kondenzáció annak az éteri közegnek a nyomásából eredeztethető, amiről korábban már beszéltem, s ami a Naphoz mért közelségével arányosan sűrű. A zodiákus fénynek nevezett lencse alakú jelenség is megérdemli a figyelmet. Ez a sugárzás, amely a trópusokon gyakori, és nem téveszthető össze más meteorfényvel, a horizontról rézsút emelkedik a magasba, és a Nap egyenlítőjének irányába halad. Számomra nyilvánvaló volt, hogy a Naptól távolodva, egyre ritkább atmoszférában a Vénusz pályáján túlra, a végtelenbe tart.⁴⁷ Valóban, nem feltételezhetjük, hogy ez a közeg az üstökös ellipszisének határai közé vagy a Nap közelébe volna zárva. Ellenkezőleg, könnyű elképzelni, hogy áthatol bolygórendszerünk valamennyi régióján, a bolygók körül atmoszférává sűrűsödik, s egyes esetekben pusztán geológiai okokból - a felső rétegekben elpárolgott anyagoktól - változik az összetétele (vagy abszolút természete).

Miután elfogadtam ezt a nézőpontot, kissé elbizonytalanodtam. Arra számítva, hogy utam során *lényegében* a Föld felszínéhez közelihez azonos atmoszférával fogok találkozni, úgy gondoltam, hogy M. Grimm zseniális berendezésével könnyedén össze tudom sűríteni a légzőkészülék működtetéséhez szükséges mennyiségű levegőt. Ezzel megoldódik holdutazásom egyik fő problémája. Rengeteg pénzt és komoly munkát fordítottam a berendezés célnak megfelelő átalakítására, s most elégedetten vártam, hogy eredményesen alkalmazhassam, és az utazásomat elfogadható időn belül befejezhessem. Ezzel visszatértem annak kiszámítási módjához, hogy mennyi ideig tart majd az utam.

Az tény, hogy a ballonok közvetlenül a földről való felszállás után viszonylag mérsékelt sebességgel emelkednek. Az emelkedés irama összefüggésben van az atmoszférikus levegőnek a ballonban lévő gázéhoz képest nagyobb gravitációjával, s emiatt első pillantásra nem tűnik valószínűnek, hogy amint a ballon nagyobb magasságba, s ennek következtében egyre kisebb sűrűségű atmoszférikus *rétegekbe* ér, mondom, nem tűnik valószínűnek, hogy felfelé tartó útja során növekedni fog a sebessége. Másrészt nem volt tudomásom arról, hogy az

⁴⁷ A zodiákus fény valószínűleg ugyanaz, amit őseink Trapesnek neveztek. *Emicant Trabes quos docos vocant.* - Plinius.

eddig feljegyzett felszállások alkalmával az emelkedés legfelsőbb szakaszában lassulást figyeltek meg, jóllehet ilyesmi előfordulhat, ha csak arra, s másra nem is gondolunk, hogy a rosszul összeállított, vagy nem a megfelelő tömítőanyaggal bevont ballon résein át elszökhet a gáz. Emiatt úgy tűnik, hogy az effajta szivárgás csak ahhoz elegendő, hogy a gravitációs centrumtól való távolodással elért gyorsulást ellensúlyozza. Ekkor úgy láttam, hogy utam során végül megtaláltam azt az *anyagot*, amire számítottam, s azt gondoltam, hogy az, amit mi atmoszférikus levegőnek nevezünk, *lényegében* alig különbözik attól az egészen ritka állapottól, amivel - figyelembe véve emelkedésem iramát - találkozni fogok. A ballonban lévő gáz ugyanis nemcsak hogy ritkul (oly mértékben, hogy sűrűségét tekintve még bizonyos fokú szivárgást is elvisel anélkül, hogy robbanástól kellene tartanom), de lévén az, ami, minden körülmények között könnyebb, mint a pusztá oxigén és a nitrogén bármilyen arányú keveréke. Ilyenformán megvolt a lehetősége - valójában igen nagy valószínűsége - annak, hogy *emelkedésem során el fogok érni egy ponthoz, ahol a ballonom teljes súlya, a benne lévő hihetetlenül könnyű gázzal, a gondolával és mindennel, ami benne van, meg fog egyezni az általa kiszorított atmoszféra súlyával*. Könnyen belátható, hogy ez az egyetlen feltétele annak, hogy további emelkedésem megálljon. De még ha el is érem ezt a pontot, közel háromszáz fontnyi ballaszt és egyéb tárgy áll a rendelkezésemre, amit kiszórhatok. Időközben a Föld vonzereje a távolság négyzetével arányban folyamatosan csökken, ami miatt a sebesség bámulatosan megnőhet, s elérhetem azokat a távoli régiókat, ahol a Hold vonzereje felülmúlja a Földét.

De volt még egy probléma, ami némi aggodalomra adott okot. Megfigyelték, hogy léggömbbel történő felszállásnál, a magasságtól függetlenül, a légzéssel járó fájdalmon kívül igen rossz közérzet lép fel a fejben és a testben is, ami gyakorta orrvérzéssel és más riasztó szimptomákkal jár, és a magasság növekedésével egyre kellemetlenebbé válik.⁴⁸ A természetnek ilyesfajta reagálása valamelyest megdöbbenítő. Vajon e kellemetlenségek nem növekednek-e oly határig, hogy végül csak a halál képes megszabadítani tőlük? Végül arra a következtetésre jutottam, hogy nem. Eredetüket a test felszínére nehezedő szokásos atmoszférikus nyomás folyamatos csökkenésében, és a felszíni véredények ebből eredő kitágulásában kell keresni, nem a szervezet rendellenességeiben, mint a légzési zavarok esetében, amikor az atmoszféra sűrűsége *kémiailag elégtelen* ahhoz, hogy a vér fel tudjon frissülni. Eme létfontosságú rendszer sérülésétől eltekintve nem találok más okot arra, hogy az élet ne létezhetne a *vákuumban*, mert a mellkas emelkedése és süllyedése, közismertebb nevén a légzés, pusztán izommozgás kérdése, ez okozza a légzést, nem pedig emennek a hatása. Egyszerűen arra gondoltam, hogy amint a test alkalmazkodik az adott atmoszférikus nyomáshoz, a fájdalomérzés fokozatosan eltűnik - s hogy azután is el tudjam viselni, ha tovább növekszik, már csak szervezetem szívósságában kell megbíznom.

Ilyeténképpen, talán Excellenciátok meglegedésére, részleteztem néhány - ha nem is minden - körülményt, amelyek megfontolása oda vezetett, hogy elterveztem Holdba való utazásomat. Most pedig önök elé tárom annak a nyilvánvalóan merész vállalkozásnak a kimenetelét, amely mindeddig példa nélkül áll az emberiség krónikájában.

Miután elértem a fentebb említett magasságot - ami úgy három és háromnegyed mérföld lehetett -, kidobtam a gondolából az összegyűlt tekintélyes mennyiségű madártollat, és úgy találtam, megfelelő gyorsasággal emelkedem tovább, így azután nem volt szükség arra, hogy

⁴⁸ A Hans Pfaall első kiadása óta úgy tapasztaltam, hogy Mr. Green, a Nassau-ballon megszállottja más későbbi aeronautákkal együtt tagadja Humboldt e vonatkozásban tett kijelentéseit, és *csökkenő* kényelmetlenségekről beszél - pontosan egybehangzóan az itt hangoztatott teóriával.

ballasztot is kidobjak. Ennek szívből örültem, mert szerettem volna annyi túlsúlyt magammal vinni, amennyit csak tudok, azon nyilvánvaló okból, hogy nem volt pozitív tapasztalatom a Hold gravitációjáról és légkörének sűrűségéről. Mindaddig nem szenvedtem semmiféle kényelmetlenséget, szabadon lélegezhettem, és fájdalmat sem éreztem sehol a testemben. A macska is igen nyugodtan heverészett a felöltőmön, és *közönyösen* figyelte a galambokat. Ez utóbbiak, akiket a lábuknál fogva megkötöztem, hogy szökésüket megakadályozzam, békésen szemeztették a rizst, amit a gondola aljára szórtam nekik.

Hat óra húsz perckor a barométer 26400 láb, azaz hajszál híján öt mérföld magasságot mutatott. A kilátás szinte határtalan volt. A szférikus geometria ismeretében könnyű kiszámolni, hogy a Föld mekkora kiterjedése tárult fel előttem. Egy gömb bármely szeletének konvex felszíne úgy aránylik a gömb teljes felszínéhez, mint a szelet versus sinusa a gömb átmérőjéhez. Na már most az én esetemben a versus sinus - úgy is mondhatnám, az alattam elterülő szelet *vastagsága* - körülbelül azonos a táj feletti magasságommal, ahonnan a tájat szemléltem. Az „öt mérföld a nyolcezerhez” arány jól kifejezi, mennyit láttam a felszínből. Más szavakkal, az egész földfelszínnek az ezerhatszázad része terült el alattam. A tenger rezzenéstelen tükörnek tűnt, jóllehet a teleszkópomon át jól láttam a nyughatatlan felszínt. A hajó már nem látszott, kiúszott a látómezőből, nyilván kelet felé. Ekkor szabályos időközökben fájdalom hasított a fejembe, különösen a fülem tájékán, ámbar a légzés nem okozott különösebb nehézséget. A macskának és a galamboknak látszólag semmi bajuk nem volt.

Hét óra előtt húsz perccel a ballon belépett egy sűrű felhőbe, ami sok gondot okozott, mert tönkretette a légsűrítőt, és jómagam is bőrig átnedvesedtem; ez volt a *recontre*, amiért nem hittem, hogy ilyen magasságban is találkozhatom esőfelhővel. Mindazonáltal tanácsosnak tartottam kidobni két ötfontos ballasztot, ami után még mindig maradt százhatvanöt fontnyi súly a léghajóban. Ezek után gyorsan magam alatt hagytam a veszélyforrást, és azonnal gyors iramban emelkedni kezdtem. Pár másodperccel azután, hogy kijutottam a felhőből, hatalmas villám pattant ki belőle, egyik végétől a másikig, s cikázva, beszöve az egészet olyan látványt nyújtott, mintha faszén izzását látnám. Ettől, jól emlékszem, szinte nappali világosság lett. Nem nehéz elképzelni, milyen fenséges látványt nyújthatott ez a jelenség az éjszaka sötétjében. Mintha a pokol tüze világította volna be az égboltot. A hajam is égnek állt, amikor lepillantva magam alá hagytam, hogy képzeletem szabadon bolyongjon e borzalmas és mérhetetlen tűzvihar lángboltozatai, vörös szakadécai és kísérteties mélységei között. Valóban alig sikerült elillannom. Ha a ballon csak pár pillanattal is tovább marad a felhőben - mondjuk mert nem nedvesedik át, és én nem kényszerülök a ballaszt kidobására -, elkerülhetetlen lett volna a komolyabb sérülés. Az ilyen veszélyek, bár kevésbé számítottam rájuk, a legnagyobb fenyegetést jelentik a ballonom számára. Mindazonáltal nagy magasságba jutottam, és a fejem egyre jobban fájt.

Most már gyorsan emelkedtem, és hét órakor a barométer már nem kevesebb mint kilenc és fél mérföldes magasságot jelzett. A lélegzetvétel egyre nagyobb nehézséget jelentett. A fejem is rettenetesen fájt, és egy idő után nedvességet éreztem az arcomon. Végül felfedeztem, hogy vér az, és a fülemből folyik. A szemem is lüktetni kezdett. Amint elhúztam előtte a kezemet, úgy éreztem, kiugrik a gödréből. A gondolában lévő minden tárgyat, de magát a ballont is eltorzultan láttam. Ezek a szimptomák sokkal erőteljesebben jelentkeztek, mint ahogyan számítottam, s némi rémületet okoztak a számomra. Ezzel egy időben, meglehetősen megdöbbenve és elővigyázatlanul kidobtam három darab ötfontos ballasztot. Az ily módon elért gyorsulás minden átmenet nélkül repített fel az atmoszféra magasabb *stratum*-ába, s ez majdnem végzetes lett az expedícióra és önmagamra nézve is. Testem mintegy öt percen át görcsösen sajtolt, s amikor a fájdalom megszűnt, lélegzetet akkor is csak ritkán és kapkodva

tudtam venni - a fülem és az orrom ezalatt mindvégig vérzett, és talán még a szememből is vér csurgott. A galambok is igyekeztek kiszabadítani magukat, a macska pedig mintha megmérgeztem volna, panaszosan nyávogva, egyik oldalra kilógó nyelvvel támolygott a gondola egyik sarkából a másikba. Túl későn ébredtem rá, hogy elhamarkodottan dobáltam ki a ballasztot, és ezzel én okoztam a felfordulást. Fel voltam készülve a halálra, mégpedig az azonnali halálra. A fizikai megpróbáltatás, amin átmentem, ugyanakkor képtelenné tett bármiféle cselekedetre, amivel megóvhattam volna az életemet. Jóformán arra sem maradt erőm, hogy megmozduljak, a fájdalom pedig a fejemben rohamosan nőtt. Ezért azután, amikor valamelyest össze tudtam magam szedni, kezem már-már ráfonódott a szelep kötelére, mert az volt a szándékom, hogy leszállok. De akkor eszembe jutott a trükk, amivel kijátszottam három hitelezőmet, s az, hogy mi várna rám, ha visszatérnék. Ez végül megállította a mozdulatomat. Lefeküdtem a gondola aljára, és megpróbáltam visszanyerni szellemi képességeimet. Ez olyannyira sikerült, hogy végül elhatároztam, eret vágok magamon. Mivel szikém nem volt, a műveletet a legalkalmasabb rendelkezésemre álló eszközzel, a zsebkéssel végeztem el. A vér nehezen indult meg, de hamarosan megkönnyebbülést éreztem, és mire egy csészényi elcsurgott belőle, a legtöbb kellemetlen szimptomától megszabadultam. Mindazonáltal nem tartottam célszerűnek, hogy azonnal felálljak; inkább amennyire tudtam, bekötöztem a kezemet, és mintegy négy órán át mozdulatlanul feküdtem. Végül felálltam, és úgy tapasztaltam, hogy minden *fájdalomtól* sikerült megszabadulnom, ami a felszállásom egy és negyed órája alatt gyötört, jóllehet a légzés nehézsége csak kis mértékben csökkent, s úgy véltem, hamarosan nagyon is szükségem lesz a légsűrítőre. Időközben a macskára pillantva - aki ismét lustán elhevert a felöltőmön - nem kis meglepetéssel láttam, hogy kihasználva gyengélkedésemet, három kiscicának adott életet. Ezzel számításomon felül megnövekedett az utasok száma, de nem bántam. Ezáltal alkalmam nyílt arra, hogy megbizonyosodjam egy feltevésem felől, amely a felszállást fontolgatván mindennél jobban foglalkoztatott. Azt képzeltem, hogy a föld felszínén *megszokott* atmoszférikus nyomás miatt a nagyobb magasságok fájdalmat okoznak az állatoknak. Ha a kiscicák *ugyanolyan mértékben szenvedtek volna kényelmetlenséget, mint az anyjuk*, azt gondolhatnám, az elméletem téves, de mert nem így történt, ez komoly bizonyíték volt arra nézve, hogy elképzelésem helyes.

Nyolc órára elértem a tizenhét mérföldes magasságot. Nyilvánvaló volt számomra, hogy ezt nem egyszerűen az emelkedésnek köszönhetem, hanem a ballaszt kidobásával magam is hozzájárultam. A fejembe és a fülembe időnként hevesen visszatért a fájdalom, s az orrom is újra vérezni kezdett; de mindent összevetve kevesebbet szenvedtem, mint amire számítottam. A lélegzetvétel mindazonáltal percről percre nehezebbé vált, s minden belégzésnél görcsösen összerándult a mellkasom. Kicsomagoltam a légsűrítőt, és felkészültem a használatára.

Utazásomnak ebben a szakaszában a Föld látványa valóban csodálatos volt. Nyugatra, keletre és délre ameddig elláttam, a végtelen és látszólag rezzenéstelen óceán terült el, amely percről percre mélyebb kék színben tündökölt. Kelet felé, a messzi távolban jól látszott Nagy Britannia és Spanyolország, meg Franciaország atlanti partvonala, és kissé délebbre Afrika északi partjait is megpillantottam. Különálló építményeknek nyoma sem látszott, az emberiség legbüszkébb városai beleolvadtak a Föld arculatába.

Legfőképpen attól estem ámulatba, hogy odalent a földgömb felszíne homorúnak tűnt. Eléggé meggondolatlan módon azt vártam, hogy felemelkedvén annak *domborúságát* fogom látni; de egy kis fejtörés után megleltem a magyarázatot erre az ellentmondásra. A pozícióból függőlegesen a Föld felszínére bocsátott egyenes egy derékszögű háromszög függőleges oldala lehet, vízszintes oldala ennek alapjától a horizontig terjedő szakasz, átfogója pedig a horizonttól az én ballonomig tartó távolság. De a magasságomnak nem sok köze volt a kilátáshoz. Más szavakkal a képzeletbeli háromszög alapja és átfogója olyan hosszú, hogy az a

függőlegeshez viszonyítva akár párhuzamosnak is tekinthető. Emiatt az aeronauta előtt megjelenő horizont mindig a gondola *szintje felett* látszik. De mivel a közvetlenül alatta lévő pont igen távolinak tűnik - és az is -, természetesen a horizont alatt látszik. Innen a homorúság látszata; és ez fenn is marad mindaddig, amíg az emelkedés olyan magasságokba nem ér, amikor az alap és az átfogó látszólagos párhuzamossága teljesen eltűnik.

A galambok ekkorra már szemmel láthatóan szenvedtek, s én elhatároztam, hogy visszaadom a szabadságukat. Először egyiküket oldoztam el, egy csodálatos, szürke foltos példányt, s a vesszőfonat peremére helyeztem. Igen nyugtalannak látszott, türelmetlenül forgatta a fejét, verdesett a szárnyával, és hangosan turbékolt, de nem bírta rászáni magát, hogy elhagyja a gondolatát. Végül a kezembe vettem, és néhány yardnyira eldobtam a ballontól. Mindazonáltal nem indult el lefelé, hanem kétségbeesett igyekezettel visszaevickélt, miközben visítva csiripelt. Végül sikerült visszajutnia a gondola peremére, és elfoglalnia előző pozícióját, de alig helyezkedett el, a feje a mellére billent, és holtan zuhant a gondola fenekére. A második már nem járt ilyen szerencsétlenül. Megakadályozandó abban, hogy társa példáját kövesse és megkísérelje a visszatérést, teljes erőmmel lefelé dobtam, és megnyugodva tapasztaltam, hogy szárnyait egészen természetes módon használva tovább folytatja az ereszkedést. Igen rövid időn belül eltűnt a szemem elől, és nem maradt kétségem afelől, hogy biztonságban hazaérkezett. A cicám, aki már jócskán felépült, lelkesen elfogyasztotta a halott madarat, és nyilvánvaló elégedettséggel álomra hajtotta a fejét. Kiscicái nemcsak hogy elevennek mutatkoztak, de semmi nyomát nem mutatták a nyugtalanságnak.

Negyed kilenckor már oly elviselhetetlen fájdalmat okozott a légzés, hogy haladéktalanul rendbe szedtem a légsűrítőnek a gondola köré elhelyezett tartozékait. Ez a felszerelés némi további magyarázatot követel, s Excellenciátok bizonyára belátják, célom elsősorban az volt, hogy olyan védelemmel vegyem magamat és a gondolatát körül, amin belül a kinti ritka atmoszférával szemben a berendezés segítségével a légzéshez elég sűrű atmoszférát tudok teremteni. Erre a célra előkészítettem egy igen erős és légmentes, de rugalmas gumizsákot. Ez a zsák megfelelő méretekkel rendelkezett ahhoz, hogy elférjen benne az egész gondola. Az egészet úgy helyeztem el, hogy befedje a gondola alját, az oldalát, és a kötélzetten kívül fel lehessen húzni egészen a köteleket összetartó gyűrűig. A zsákot ily módon felhúzva, az teljesen zárt teret biztosított, s most már csak a gyűrű felett kellett összefognom úgy, hogy a kötélzet karimájánál az anyagát behúzzom középre, s ezáltal a kötélzetet el tudom választani a gyűrűtől. De akkor mi fogja összekötni a gondolatát a ballonnal? Nos, a kötélhálózat nem volt fixen a gyűrűhöz erősítve, a tartó köteleket el lehetett oldozni. Egyszerre csak néhányat oldoztam el, így a gondola továbbra is felfüggesztve maradt. Végül ki tudtam alakítani a légzsák felső részét. Visszakötöttem a köteleket, de ezúttal nem a karimához, mert az már lehetetlen volt, hanem a zsák szájától három lábnyira lejjebb, a külső oldalon elhelyezett gombokhoz. Ezek a gombok pontosan olyan távolságban voltak elhelyezve, mint a kötelek. Egyszerre több köteleket oldoztam el a karimától, behúztam a gumivászon újabb szeletét, majd a köteleket a megfelelő gombokhoz erősítettem. Ezzel a módszerrel végül sikerült teljesen bevonnom a zsák felső felét a karima és a kötélzet közé. A karima így teljes egészében feleslegessé vált, s az egész gondola súlyát a tartalmával együtt most a gombok tartották. Ez látszólag nem tűnik túl biztonságosnak, ám a gombok önmagukban is elég erősek voltak, meg aztán mindegyikükre a teljes súlynak csupán kis hányada jutott. Ha a gondola meg az egész felszerelés háromszor nehezebb lett volna, nem tudtam volna ilyen könnyedén megoldani ezt a feladatot. A feleslegessé vált gyűrűt visszaemeltem eredeti magasságába, és az előre oda-készített három rúdhoz erősítettem. Ez fogja alkotni a felfűjt zsák tetejét, ugyanakkor a kötélhálózatot is a helyén tartja majd. Nem maradt más hátra, mint a zsák száját összefogni, és belül egy *tourniquet* segítségével jó szorosan megkötni.

A gondolát ily módon teljesen körbeölelő burkolaton három kerek, vastag, de átlátszó üveglakot helyeztem el, ami vízszintesen minden irányban megfelelő kilátást biztosított a számomra. A zsák fenekén is egy hasonló ablakocska volt, ami pontosan a gondola fenekén hagyott rés alá illeszkedett. Ezen át függőlegesen lefelé is tudtam figyelni, ám bár magam fölött a zeniten semmit nem láthattam, lévén az egész zsákot a fejem felett összekötöttem. Ennek persze nem sok jelentősége volt, mert még ha készítettem is volna oda ablakot, a ballon akkor is eltakarná a kilátást.

Az egyik ablak alatt úgy egy lábnyira volt egy megközelítőleg három hüvelyk átmérőjű rézkarima, a belső felén csavarokkal. Ehhez csatlakozott a légsűrítő vastag csöve. A gépezet maga a gumizsákon belül volt elhelyezve. Ezen a csövön át a gépezet belsejében előállított *vacuum* nagy mennyiségű ritka levegőt szív be, amit aztán a kamrában már bent lévő ritka levegőbe fúj ki. Ezt a műveletet néhányszor elvégezve a kamra belsejét lélegzésre alkalmas atmoszféra tölti meg, de mert zárt térről van szó, a levegő igen gyorsan alkalmatlanná válik benne a lélegzésre. Ezt hivatott a gondola alján kialakított kis szelep a lenti ritka atmoszférába kiengedni. Annak megakadályozására, hogy emiatt a kamrában *vacuum* keletkezzék, a tisztítást nem egyszerre, hanem időközönként végeztem el. A szelepet csupán pár másodpercig tartottam nyitva, majd újból bezártam, amíg a légsűrítő pumpája egy-két pumpálással újra fel nem töltötte a kamrát. A kísérlet kedvéért a macskát és a kiscicákat egy kosárban a gondolán kívül az egyik gombra függesztettem fel, ami közel esett a szelephez, így ezen át a táplálásukat is bármelyik pillanatban meg tudtam oldani. Nagy kockázatot vállaltam, amikor a zsák szájának bekötözése előtt a gondolából kihajolva, a korábban említett rúd egyikével kihelyeztem őket egy kampóra. Mihelyt a megfelelő sűrűségű levegő töltötte be a kamrát, a karimára és a rudakra már nem volt szükség, mert a bezárt levegő nyomása önmagában is megtartotta a rugalmas zsákot.

Mire teljesen befejeztem a munkát, és a kamra az említett módon megtelt levegővel, csak tíz perc telt el a kilencedik órából. Mialatt dolgoztam, a legborzalmasabb kényelmetlenséget szenvedtem el a légzés nehézsége miatt, s keserűen vezekeltem nemtörődömségem, vagy inkább ostobaságom miatt, hogy az utolsó pillanatra hagytam egy ilyen fontos munkát. De miután befejeztem, hamarosan élvezhettem munkám gyümölcsét. Ismét szabadon és könnyedén lélegeztem. Kellemes meglepetéssel tapasztaltam, hogy minden fájdalmamtól megszabadultam, ami korábban gyötört. Mindössze a megint teljes egészében tágulni képes tüdőmben, a csuklómban és a bokámban érzett enyhe fájdalomra panaszkodhattam, ami alig észrevehető fejfájásomhoz társult. Ezáltal bizonyosságot nyert, hogy kellemetlen közérzetem az atmoszférikus levegő *elhasználódásának volt* köszönhető, s az elmúlt két órában elszenvedett kényelmetlenségek az elégtelen levegőcseréből következtek.

Húsz perccel kilenc óra előtt - mondhatom, nem sok idő telt el azóta, hogy bezárkóztam a zsákba - a barométer higanyszála elérte a csúcspontot, és most megindult lefelé. Ami a magasságot illeti, a barométerről 132000 lábat, vagyis huszonötezer mérföldet olvastam le. Ebből kiszámíthattam, hogy alattam most a Föld teljes felszínének nem kevesebb mint háromszázhuszad része látható. Kilenc órára eltűnt a keleti horizonton látott partvonal is, de előtte még észrevettem, hogy gyors iramban északnyugat felé sodródok. Alattam az óceán megőrizte homorúságát, bár a kilátást gyakran zavarták meg az ide-oda vonuló felhők.

Kilenc óra után harminc perccel elvégeztem egy kísérletet: a szelepen át kidobtam egy marék tollat. Nem lebegtek, ahogyan reméltem, hanem függőlegesen zuhantak lefelé, *en masse*, mint valami lövedék, mégpedig akkora sebességgel, hogy pár pillanat múlva már el is tűntek a szemem elől. Először nem is tudtam mit kezdeni ezzel a különös jelenséggel, mert azt remélni sem mertem, hogy az emelkedés során a gyorsulásom ilyen elképesztő módon megnőtt.

Hanem hamarosan rájöttem, hogy az atmoszféra odakint olyannyira ritka, hogy még a tollat sem képes megtartani; ezért az leesik, mégpedig a tapasztalat szerint nagy sebességgel, ami az én emelkedésemnek és a toll leesésének sebességéből adódik össze.

Tíz órára azon kaptam magamat, hogy nincs, ami lekösse a figyelmemet. A gondok mind megszűntek, és én csak hinni tudtam abban, hogy ballonom egyre növekvő sebességgel emelkedik, jóllehet semmi bizonyosságom nem volt afelől, hogy ez valóban így történik. Sem fájdalmam, sem kellemetlenségem nem volt, sokkal jobb közérzetnek örvendtem, mint utam bármely korábbi szakaszában azóta, hogy elhagytam Rotterdamt; most csak azzal foglaltam le magam, hogy ellenőriztem a különféle berendezések állapotát, és időnként elvégeztem a kamrában lévő atmoszféra felfrissítését. Ez utóbbit negyvenperces rendszerességgel hajtottam végre, sokkal inkább saját egészségi állapotom fenntartásának céljából, mint hogy ilyen gyakran szükség lett volna a megújításra. Időközben akaratlanul is arra gondoltam, mi vár rám a Holdon. Képzetelem a Hold vad és álomszerű tájain kóborolt. Elmém béklyóitól megszabadultan kalandozott az árnyékos és bizonytalan tetsző világ folyton változó csodái között. Most fakó és ösereg erdőket, sziklás szakadékokat láttam, s vízeséseket, amik hangos robajjal zuhogtak bele a feneketlen mélységekbe. Azután nappali fényben ragyogó, elhagyatott tájakra értem, ahol még sosem fordultak meg az égi szelek, és ahol hatalmas pipacsmezők és karcsú, liliumféle virágok nyíltak mindenfelé; mind mozdulatlanok és csendesek voltak. Azután megint másik országba értem, ami egyetlen hatalmas tó volt, amit felhők fogtak körbe. De nem csupán ilyesfajta képzelgések töltötték be elmémet. Komor természetű és borzasztó félelmek törtek be gondolataim közé, s pusztá létezésüknek a feltételezése is megrázta lelkem legbensőbb mélységeit. Gondolataim mégsem kalandoztak sokáig ez utóbbi feltételezések körül; sokkal inkább az igazi és kézzelfogható veszélyek helyes megítélése volt az, ami lefoglalta figyelmemet.

Reggel öt órakor, amint a levegő cseréjével voltam elfoglalva, eszembe jutott, hogy a szelepen át utánanézzek a macskának meg a kiscicáknak. A macska szemmel láthatóan ismét nagyon szenvedett, s én nem tévováztam ennek okát a légzés nehézségére visszavezetni. A kiscicákkal kapcsolatban pedig igen különös tapasztalatra tettem szert. Természetesen az ő esetükben is láttam a fájdalom jeleit, habár nem olyan méretékben, mint az anyjuknál; mindez azonban elegendő mértékben megerősítette azt a feltételezésemet, mely szerint az atmoszférikus nyomás elviselése megszokás kérdése. De arra nem voltam felkészülve, hogy ilyen jó egészségben találom őket: könnyedén és teljesen szabályosan lélegeztek, s a kényelmetlenségnek a legenyhébb tanújelét sem adták. Emiatt úgy gondoltam, kiegészíthetem az elméletem azzal, hogy az igen ritka atmoszféra kémiaiilag nem is annyira elégtelen az élet fenntartásához, mint azt korábban hittem, és az a lény, aki ilyen *közegben* születik, nyilván nincs tudatában semmiféle, a légzéssel kapcsolatos kellemetlenségnek, ezért azután földközeli, sűrűbb rétegbe kerülve olyan gyötrelmeket állna ki, mint amilyenekben nekem volt részem legutóbb. Legnagyobb sajnálatomra ekkor egy szerencsétlen baleset következtében elveszítettem kis macskacsaládomat, s ez megfosztott a lehetőségtől, hogy e tárgyban további kísérleteket folytassak. Kezemmel átnyúlva a szelepen egy csésze vizet akartam adni a cicáknak, eközben a mandzsettám beleakadt a kosarat tartó hurokba, ami leakadt a gombról. Az egész eltűnt a levegőben, hirtelen és azonnal kikerült a látóteremből. Alig telhetett el a másodpercnél egytized része a hurok kioldódása és a kosárnak, valamint a tartalmának teljes eltűnése között. Csak a jókívánságaimat küldhettem utánuk, de természetesen semmi reményt nem láttam arra, hogy akár a macska, akár a kiscicák épségben leérnek, hogy elmondhassák szerencsétlenségük történetét.

Hat órákor megfigyeltem, hogy a Föld látható felszínének keleti felére sűrű árnyék telepszik, ami igen gyorsan terjed, s öt perccel hét óra előtt már az egész felszín az éjszaka sötétjébe burkolózott. Mindazonáltal a lenyugvó nap sugarai még hosszú időn át megvilágították a ballonomat, s jóllehet erre a jelenségre felkészültem, mégis mérhetetlen gyönyörűséget okozott a látványa. Nyilvánvaló volt, hogy reggel a kelő nap fényét sokkal előbb fogom megpillantani, mint Rotterdam lakói, még ha ők jóval keletebbre is vannak az én helyzetemhez viszonyítva, s ilyenformán napról napra, ahogyan a magasságom egyre nagyobb lesz, hosszabb és hosszabb ideig élvezhetem a nap fényét. Ekkor határoztam el, hogy naplót készítek az utamról, s a napokat a sötét periódusoktól függetlenül huszonnégy órára osztom fel.

Tíz órákor elálmosodtam, s elhatároztam, hogy lefekszem, és az éjszaka hátralévő részét alvással töltöm; ám ekkor újabb probléma merült fel, ami előre látható volt, csak hogy addig a pillanatig, amelyről beszélek, elkerülte a figyelmemet. Ha lefekszem, ahogy elterveztem, *azalatt* amíg alszom, miként lesz kicserélve a kamra levegője? Egy óránál hosszabb ideig lehetetlenség belélegezni ugyanazt a levegőt, és ha ezt a határt kitolom egy és egy negyed órára, az igen végzetes következményekkel járhat. E probléma fontolgatása nem kevés nyugtalanságot okozott, s nehezen hittem el, hogy annyi viszontagság után, amiken átmentem, most egészen más megvilágításban kell szemlélnem a dolgot, s lehet, hogy fel kell adnom a végső cél elérését, és végül a leereszkedés mellett kell döntenem. De tanácstalanságom csak percekig tartott. Elgondolkoztam azon, hogy az ember mennyire a szokások rabja, s hogy életének mindennapos foglalatosságait milyen *elengedhetetlenül* fontosnak tartja, holott azok csupán megszokásból léteznek a számára. Egészen biztosan nem tudnék meglenni alvás nélkül, de nem fogok kényelmetlenséget érezni, ha pihenésem közben időközönként fel kell kelnem. Az egész légcseré nem vesz igénybe csupán öt percet; az igazi gondot az jelenti, hogy a megfelelő percben kell ébrednem. Ez a kérdés volt az, aminek megoldása, bevallom őszintén, komoly gondot okozott nekem. Hallottam a diák esetét, aki úgy védekezett elalvás ellen, hogy kezében rézgolyót tartott, ami leesve, a padlóra helyezett és ugyanabból az anyagból készült üstbe hullott, s ily módon felriasztotta őt, valahányszor legyőzte az álmoság. Az én esetem mindazonáltal egészen más volt, s elegendő helyem sem akadt, hogy hasonló ötletet megvalósítsak; lévén hogy én nem fennmaradni szándékoztam, hanem éppen a szunyókálásomból felriadni, mégpedig szabályos időközökben. Végül a következő megoldást eszeltem ki, ami az egyszerűsége miatt a rátalálás pillanatában legalább akkora felfedezésnek tűnt számomra, mint a teleszkóp, a gőzgép vagy maga a könyvnyomtatás.

Szükséges előrebecsátani, hogy a ballon abban a magasságban oly egyenletesen és simán emelkedett, s a gondola ennek következtében oly rezzenéstelenül követte, hogy a legkisebb kilengés sem volt észlelhető. Ez a körülmény az alkalmazni kívánt terv szempontjából igen kedvező volt. A vízkészletemet ötgallonos hordókban tartottam, igen gondosan elrendezve a gondolán belül. Az egyiket eloldoztam, majd fogtam két kötelet, amit a vesszőfonat peremén egymástól úgy egy lábnyira, párhuzamosan kifeszítettem, s az ily módon nyert polcféleségre vízszintes helyzetben ráerősítettem a hordót. Mintegy nyolchüvelyknyire e kötelek alatt, s úgy négy lábnyira a gondola aljától újabb polcot készítettem, de ezúttal vastag deszkából. Ez utóbbi polcra pontosan a hordócska pereme alá elhelyeztem egy agyagkorsót. Most közvetlenül a korsó felett fűrtam egy apró lyukat a hordóba, s egy kúposra faragott dugóval bedugtam. Ezt a dugót addig húzogattam ki és nyomogattam be, amíg a megfelelő helyzetbe nem került, s a lyukon át olyan ütemben engedte szivárogni a vizet, hogy az pontosan egy óra alatt töltse meg a korsót. Erről könnyen és rövid idő alatt meggyőződhettem, csupán meg kellett figyelmem, hogy adott idő alatt a korsó hányad része telik meg vízzel. Mindezt elrendezve a tervem további része már kézenfekvő volt. Ágyamat úgy helyeztem el a gondola aljában, hogy lefekve a fejem pontosan a korsó szája alá essen. Nyilvánvaló volt, hogy az óra

lejártával a korszó megtelik, majd túlcserdul a korszó száján, ami lejjebb van, mint a pereme. Az is nyilvánvaló volt, hogy az ily módon kicsorduló víz nem tehet mást, mint az arcomba hullik, s azonnal felébredsz, még a legmélyebb szendergésemből is.

Pontosan tizenegy órára fejeztem be az előkészületeket, s azonnal ágyba is bújtam azzal a szent meggyőződéssel, hogy a találmányom hatásosan fog működni. Megbízható kronomé-
terem pontosan hatvan percenként felébredtettem. A korszó tartalmát visszaöntöttem a hordóba, majd elvégeztem a levegőcserét, és visszabújtam aludni. Alvásom rendszeres megszakítása sokkal kevesebb kényelmetlenséget okozott, mint azt gondoltam; s amikor végleg felkeltem, már hét óra volt, és a nap jócskán a horizont felett állt.

Április 3. A ballon most már tényleg szédítő magasságban volt, s a Föld homorúsága is megdöbentően jól látszott. Alattam az óceánon egy csomóban apró, fekete foltokat pillantottam meg, amik nyilván szigetek voltak. Odafent az égbolt foltos fekete volt, a csillagok csodálatosan látszottak, és felemelkedésem első napjától változatlanok voltak. Messze északon egy vékony, fehér és igen csillogó vonalat, vagy inkább sávot láttam, s egy pillanatig sem volt kétségem afelől, hogy az a Sarki-tenger jegének fehér sapkája. Kíváncsiság és izgatottság vett erőt rajtam, mert azt reméltem, hogy olyannyira észak felé sodródtam, hogy előbb-utóbb az Északi-sark fölé jutok. Most azon siránkoztam, hogy a nagy magasság, amit elértem, akadályozni fog az alapos megfigyelésben. De ennél több is megeshet.

A nap folyamán nem történt semmi különös dolog. Készülékeim mind rendben működtek, s a ballon is mindennemű ingadozás nélkül emelkedett tovább. Igen hideg volt, ezért kénytelen voltam szorosabban magam köré fogni a felöltőmet. Amikor a sötétség leszállt a földre, ágyba bújtam, jóllehet még sok óra volt hátra, mire újból felkel a nap. A vízóra kifogástalanul működött, s a periodikus megszakításoktól eltekintve, reggelig mélyen aludtam.

Április 4. Jó egészségben és jó közérzettel ébredtem, s egyedül csak a tenger látványában beállt változás lepett meg. Elveszítette hatalmas méretét, ennek megfelelően mélykék színe is szürkésfehérré fakult, és szemkáp ráztaóan csillogott. Az óceán domborúsága most oly nyilvánvaló volt, hogy szinte láttam túlcserdulni a horizont peremén, és még lábujjhegyre is álltam, hogy jobban halljam a hatalmas vízesés visszhangját. A szigetek már nem látszottak; hogy vajon messze délkeletre maradtak-e el, vagy a magasságom miatt nem láttam már őket, azt nem tudtam megállapítani. Inkább az utóbbit hittem. Északon a jégsapka egyre inkább láthatóvá vált. A hideg egyáltalán nem volt elviselhetetlen. Semmi fontos nem történt, s én a napot olvasással töltöttem, mert gondom volt arra is, hogy könyveket hozzak magammal.

Április 5. Ma úgy láttam a napfelkeltét, hogy közben majd az egész látható földfelszín sötétségbe burkolózott. De egy idő után a fény szétterjedt, s északon ismét megpillantottam a jégtakarót. Most már nagyon messze volt, és sokkal sötétebb árnyalatú, mint az óceán vize. Nyilvánvalóan arrafelé sodródtam, mégpedig nagy sebességgel. Mintha kelet felé ismét ki tudtam volna venni egy földszávot, egy másikat pedig nyugati irányban, de nem voltam biztos benne. Az időjárás mérsékelt. A nap folyamán semmi nem történt. Korán lefeküdtem.

Április 6. Meglepődve észleltem, hogy a jégtakaró pereme meglehetősen közel van, és a jégföld egészen a horizontig húzódik. Egészen biztos volt, hogy ha a ballonom tartja ezt az irányát, hamarosan a Jeges-tenger fölé érek, és már nem sok kétségem maradt afelől, hogy végül meg fogom pillantani az Északi-sarkot. Egész nap a jégföld felé közeledtem. Estefelé a horizont igen hirtelen megnövekedett, ami nyilvánvalóan a Föld sarkain belapult gömb alakja, s amiatt volt, hogy a sarkkör sík régiói fölé értem. Amikor végül leszállt az éjszaka, igen nyugtalanul bújtam ágyba, mert attól féltem, hogy olyankor fogok áthaladni a legérdekesebb látvány fölött, amikor nem lesz lehetőségem a megfigyelésre.

Április 7. Korán keltem, és legnagyobb örömömre végül megpillantottam azt, ami minden kétséget kizáróan csak az Északi-sark lehetett. Kétségtelen, ott volt a talpam alatt, de jaj, olyan magasságba emelkedtem már, hogy semmit nem tudtam alaposabban megfigyelni. Hogy meg tudjam ítélni a magasságomat, összevettem a barométer különféle időszakokban mutatott számait, amiket április másodikán délelőtt hat óra, és ugyanaz nap délelőtt nyolc negyven között (ekkor esett le a barométer) jegyeztem fel, és meglehetősen pontossággal ki tudtam kalkulálni, hogy akkor, vagyis április hetedikén reggel *nem kevesebb mint 7254* mérföld magasan voltam az óceán felett. Ez a magasság irdatlannak tűnhet, de a becslésem valószínűleg a valónál nagyobb számot eredményezett. Mindenesetre kétségtelenül a Föld teljes átmérőjét láttam; az egész Északi-sark ortográfikus térképként terült el alattam, s az egyenlítő hatalmas köre alkotta magát a horizontot. Excellenciátok mindazonáltal könnyedén elképzelhetik, hogy a sarkkörön belül található, eleddig felderítetlen tájak ott terültek el alattam, de semmiféle rövidülést nem tapasztaltam a látványukban, ellenben annyira magasan volt a nézőpontom, hogy mindent túl aprónak láttam ahhoz, hogy alaposabban vizsgálódhassam. Mindenesetre amit láttam, az egyszerű volt, de izgalmas. Északra az előbb említett körtől, amit egyszerűen az ember felfedezéseinek határaként is említhetnék, egyetlen összefüggő vagy majdnem egybefüggő jégtakaró terült el. Néhány fokkal északabbra a felszín teljes kiterjedésében és jól észlelhetően ellaposodott, még távolabb síkká, majd *nem kis mértékben homorúvá* vált, legvégül magánál a sarknál jól elkülönült foltta változott, amely teljes átmérőjében hatvanöt másodperc alatt vonult el a ballonom alatt, s amely folyton változtatta az árnyalatát, ami egyébként is sötétebb volt mindennél, mint amit a féltekén megfigyelhettem, és helyenként egészen az abszolút feketeségig mélyült. Ennél többet nem tudtam kideríteni. Tizenkét órára ennek a foltnak a körvonalai kezdtek elmosódni, majd délután hétkor teljesen eltűnt a szemem elől; a ballon elhaladt a jégvilág nyugati nyúlványa fölött, és gyors iramban az egyenlítő irányába sodródott.

Április 8. Érzékelhető mértékben lecsökkent a Föld átmérője, azonkívül a színe és az egész megjelenése is megváltozott. A teljes látható felszínen a sárga szín árnyalatai oszlottak el, s egyes részei annyira csillogtak, hogy fájt tőle a szemem. A kilátást lefelé meglehetősen akadályozta a földközeli sűrű atmoszféra, amelyben súlyos felhők úsztak, melyek között csak hébe-hóba pillanthattam meg magát a földet. A közvetlen megfigyelés akadályoztatása komoly gondot jelentett számomra az utóbbi huszonnégy órában; de jelenlegi borzasztó magasságom miatt egyre közelebb kerültek egymáshoz azok a párával telített felhők, s ez az emelkedésemmel arányosan egyre nagyobb kényelmetlenséget jelentett. Nem volt nehéz kitalálnom, hogy Észak-Amerika nagy tavai fölött lebegnek, és délnek tartanak, úgyhogy hamarosan a trópusok fölé érek. Ez a körülmény elégedettségemre szolgált, s a végső célot tekintve jó előjelenek tekintetem. De valójában az irány, amit most tartottam, nyugtalansággal töltött el, mert ha továbbra is ebbe az irányba haladok, nyilvánvalóan nem fogok megérkezni a Holdra, amelynek pályája 5 fok nyolc perc negyvennyolc másodperces szöveget zár be az ekliptikával. Különösnek tűnhet, hogy egészen mostanáig nem tudtam, mekkora hibát követtem el, amikor indulásomat nem igazítottam hozzá a *Hold pályájának* síkjához.

Április 9. Ma a Föld átmérője nagymértékben lecsökkent, és a felszín is egyre mélyebb sárga színt vett fel. A ballon tartotta a déli irányt, és délután kilenckor a Mexikói-öböl északi pereméhez ért.

Április 10. Reggel öt óra tájban hirtelen borzalmasan hangos, recsegő hangra ébredtem, amire semmilyen körülmények között nem számíhattam. Rövid ideig tartott, de nem hasonlított semmire, amit eddig a világon hallottam. Mondanom sem kell, mennyire megrémültem, mert először arra gondoltam, hogy megrepedt a ballonom. Alaposan átvizsgáltam a készülékeimet, de semmi rendellenességet nem állapítottam meg. A nap nagy részét azzal töltöttem, hogy

megpróbáltam kitalálni e különleges jelenség okát, de nem tudtam rájönni, hogy mi okozhatta. Nyugtalan lelkiállapotban, aggodalommal telve bújtam ágyba.

Április 11. A Föld átmérője figyelemre méltó mértékben lecsökkent, ugyanakkor a Holdé most első ízben észrevehető módon megnövekedett, lévén hogy pár napig telehold volt. Most már komoly erőfeszítésembe került annyi levegőt összesűriteni, hogy elegendő legyen a létfenntartásomhoz.

Április 12. A ballon iránya meglepő módon megváltozott, és bár erre előre számítottam, határozottan az örömömre szolgált. A korábbi irányt tartva elértem a déli szélesség huszadik fokát, ettől most hegyes szögben eltértem kelet felé, s egész nap tartottam az irányt, ezáltal megközelítettem, ha ugyan pontosan el nem értem a *Hold pályájának síkját*. Érdemes megjegyezni, hogy ez az irányváltoztatás heves rázkódással járt, ami kisebb-nagyobb heveséssel több órán át tartott.

Április 13. Megismétlődött az a hangos, recsegő hang, ami tizedikén annyira megrémített. Sokáig gondolkodtam a jelenségen, de nem találtam kielégítő magyarázatot. A Föld átmérője nagyon lecsökkent, s a bolygó most lapos, alig nagyobb, mint huszonöt fokos szög alatt látszott. A Holdat, ami a zeniten állt, egyáltalán nem láttam. Még mindig a pálya síkjában haladtam, és kelet felé tartottam.

Április 14. A Föld átmérője most rendkívül gyorsan csökkent. Ma egyre inkább erősödött az a benyomásom, hogy a ballonom egy félkörív mentén a Hold pályájának perigeuma felé tart - más szavakkal a legrövidebb úton halad a holdpálya földhöz legközelebb eső pontja felé. A Hold maga közvetlenül a fejem felett volt, ezért nem láthattam. Kemény és hosszan tartó munka a levegő cseréje.

Április 15. A Földön már a kontinensek és a tengerek körvonalait sem tudom kivenni. Tizenkét órakor ismét hallottam azt a megdöbbentő hangot, ami már korábban is megijesztett. Ezúttal azonban percekig tartott, és egyre hangosabbá vált. Végül, mialatt megdöbbenten és a félelemtől megmerevedve álltam, s nem tudtam, mi okozza a jelenséget, a gondola rendkívüli módon remegni kezdett, és egy gigantikus és lángoló tömeg, aminek az anyagát nem tudtam megállapítani, ezer vihar robajával dübörgött el a ballon mellett. Amint a félelmem és a meglepetésem valamelyest enyhült, némi gondolkodás után úgy véltem, hogy ez valami nagyobb vulkáni szilánk volt, ami arról a világról lövellt fel, amely felé gyors iramban közeledem, és minden valószínűséggel ugyanabból az anyagféleségből van, amit a földön is megtalálni, s amit jobb híján meteorikus kőzetnek neveznek.

Április 16. Ma, amennyire tudtam, az oldalsó ablakokon sorban megpróbáltam felfelé kémlelni, és nagy örömömre a ballon kerületén kívül körben mindenütt megpillantottam a Hold korongjának egy kis szeletét. Izgalmam leírhatatlan volt, mert kevés kétségem maradt afelől, hogy veszélyes utam a végéhez közeledik. Eközben a légsűrítővel végzett munka oly sok időmet kötött le, hogy pihenésre alig jutott pár percem. Az alvás szóba sem jöhetett. Szinte belebetegedtem, az egész testem reszketett a kimerültségtől. Lehetetlen, hogy az emberi test az ilyen körülményeket huzamosabb ideig elviselje. Ez idő tájt már rövid időközökben száguldott el mellettem egy-egy meteorikus kődarab, és e jelenség gyakorisága aggodalommal töltött el.

Április 17. Ez a reggel új korszakot nyitott az utazásomban. Emlékeztem arra, hogy a tizenharmadik napon a Föld huszonöt fokos szögben látszott. A tizennegyedikén ez még jobban lecsökkent, s a tizenötödiken is figyelemre méltó csökkenést tapasztaltam, és a tizenhatodik napon az éjszaka visszavonultával már hét fok tizenöt percnél nem mértem többet. Ma pedig, a tizenhetedik napon, amikor rövid és nyugtalan szunyókálásomból felébredtem,

megdöbbenve tapasztaltam, hogy az alattam látható bolygófelszín csodálatos módon méretében *megnövekedett*, s nem kevesebb mint harminckilenc fokos látszólagos szögátmérő alatt látszott. Megdöbentem! Nincs szó, amivel pontosan vissza tudnám adni azt a végtelen és abszolút félelmet és megdöbbenést, amely megszállt, és amelytől szinte teljesen megsemmisültem. A térdem reszketett, a fogaim vacogtak, a hajam az égnek állt! „A ballonom szétrobbant!” Ez volt az első gondolat, ami átfutott az agyamon. „Ballonom biztosan szétszakadt! Zuhanok - végtelen sebességgel és megállíthatatlanul zuhanok!” A rendkívül gyorsan megtett távolságból arra következtettem, hogy mintegy tíz perc múlva érem el a Föld felszínét és a teljes megsemmisülést. De végül visszatértek a reflexeim. Megnyugodván elgondolkodtam, és kételkedni kezdtem. Ez lehetetlenség. Ilyen gyorsan nem zuhanhatok. Azonkívül habár nyilvánvalóan az alattam elterülő felszín felé közeledtem, az olyan sebességgel történt, amit nem tudok összeegyeztetni korábbi sebességemmel. Ez a megfigyelés hivatott lecsillapítani az agyamban dúló zűrzavart, aminek köszönhetően végül a helyes megvilágításban láttam a dolgokat. A rémület annyira megbénította az érzékeimet, hogy nem vettem észre az irdatlan nagy különbséget az alattam elterülő felszín és az anyabolygóm felszíne között. Ez utóbbi valójában a fejem felett volt, s teljesen elrejtette előlem a ballon, míg a Hold - maga a Hold, teljes pompájában - odalent, a lábam alatt terült el.

A kábulat és meglepetés okozta, hogy ez a különös helyváltoztatás az egész utazás talán legkevésbé hihető eseményének tűnhetett előttem. Mert a *helyváltoztatás* önmagában nemcsak hogy természetes és elkerülhetetlen volt, de régóta előre látott esemény is, lévén olyan körülmény, aminek feltétlenül be kell következnie, amikor az utam során a bolygó vonzását legyőzi egy égitest vonzása - vagy még pontosabban, amikor a ballonra ható gravitáció nagyobb a Hold irányában, mint a Földében. Mély álomból és rendkívüli módon megzavart érzékekkel ébredtem ahhoz, hogy magyarázatot találjak a különös jelenségre, amit valójában előre sejtettem, csak nem ebben a pillanatban. Maga a megfordulás természetesen könnyedén és fokozatosan ment végbe, és egyáltalán nem biztos, hogy ha ébren vagyok az idő alatt, *belülről* észreveszem az átfordulást - hogy úgy mondjam, érzek-e valamilyen belső rendellenességet akár a szervezetemben, akár a felszerelésemben.

Szinte teljesen szükségtelen mondanom, hogy mihelyt elmúlt a félelmem, amely megbénította agyam minden bugyrát, teljes figyelmemet a Hold felszínének alapos megfigyelésére irányítottam. Mint egy térkép, úgy terült el alattam, és habár a távolságát nem tudtam megbecsülni, a felszíni egyenetlenségeket meglepő és megmagyarázhatatlan módon tisztán láttam. Az óceánok és tengerek, a folyók és tavak, és egyáltalán bármilyen víz hiánya első pillantásra megdöbentett, akárcsak a geológiai állapota. Mégis különös módon megfigyelhettem nagy kiterjedésű területeket, amik határozottan üledékesnek látszottak, jöllehet a félteke nagy részét számtalan kerek, kúpos, vulkáni hegy borította, ami sokkal inkább látszott mesterségesnek, mint természetes kitüremkedésnek. Közöttük a legnagyobb sem érte el a három és háromnegyed mérföldes magasságot; de a Campi Phlegraei vulkáni környékének térképe sokkal többet elárul Excellenciátoknak, mint az én alkalmatlan leírásom, bár helyesnek tartom. Legnagyobb részük lepusztult állapotban volt, s ez félelmetes módon bizonyította előttem, milyen irdatlan erővel bírnak azok az alábecsült meteorikus kövek, amik pillanatnyilag éppen felfelé tartóan zúgtak el a ballonom mellett.

Április 18. Ma úgy találtam, hogy a Hold látható felszíne hatalmas mértékben *megnövekedett*, s az ereszkedésem sebessége kezdett aggodalommal eltölteni. Amikor a holdutazás ötletét fontolgattam, komoly kalkulációkat végeztem arra vonatkozóan, hogy a közvetlen közelében és a felszínén a tömegéhez viszonyítva ritkább levegőben mennyire lehetséges az élet; jöllehet ennek ellenkezőjét állító elméletekkel is találkoztam, sőt olyannal is, amely határozottan tagadta a Hold atmoszférájának létezését. De mindamelllett, amit Encke tanulmányaiból

megtudtam az üstökösökről és a zodiákus fényről, véleményemet a lilienthali Mr. Schroeter bizonyos megfigyelései is megerősítették. Mr. Schroeter két és fél napos korában figyelte meg a Holdat, közvetlenül naplemente után, mielőtt a sötét fele még nem látszott, s megfigyeléseit azután is folytatta, hogy a nap láthatóvá vált. Mielőtt a sötét félteke kivilágosodott, a holdsarló két csúcsa látszólag rendkívül fényes toldalékban végződött, ahogyan a nap sugara rávetült. Nem sokkal azután az egész sötét rész kivilágosodott. A holdsarló félkörének végén a meghosszabbodást véleményem szerint az okozta, hogy a nap sugarait a Hold atmoszférája megtörte. Azt is kiszámoltam, hogy a légkör vastagsága (amely több fényt enged át a sötét oldalra, mint amennyi a Földre lejut, amikor a Hold úgy 32 fok alatt áll) mintegy 1356 párizsi láb lehet. Ebből arra következtettem, hogy a legnagyobb magasság, ahol még megtörik a napfény, 5376 láb. E témában kialakult ötleteimet a Filozófiai Feljegyzések nyolcvankettedik kötetének egyik passzusa is megerősítette, amely azt állította, hogy a Jupiter holdjainak együttállásakor a harmadik egy vagy két másodperc időeltolódással válik láthatatlanná, míg a negyedik a bolygó korongjának pereménél tűnik el.⁴⁹

Az atmoszféra általam elképzelt sűrűségéből adódó ellenállása, jobban mondva fenntartó képessége miatt természetesen a végső leereszkedéstől függ a biztonságom. Akkor, ha bebizonyosodik, hogy tévedtem, annak az lesz a következménye, és egyben a kalandom fináléja, hogy atomjaimra hullok szét a bolygó rögzös felszínén. És minden okom megvan rá, hogy féljek. A Holdtól való távolságom viszonylag jelentéktelen, míg a légsűrűtőre fordított munka egyáltalán nem csökkent, annak pedig semmi jelét nem láttam, hogy a légkör sűrűsége növekedne.

Április 19. Ma reggel kilenc körül a legnagyobb örömömre a Hold felszíne elképesztően közelre került, s aggodalmam is izgalommá változott, amikor a légsűrűtőm a légkör változásának jeleit mutatta. Tíz órakor jó okom volt azt hinni, hogy a sűrűség számottevően nőtt. Tizenegykor már alig volt dolgom a felszereléssel, s tizenkettőkor némi tétovázás után elkezdtem lecsavarni a szorítógyűrűt, s amikor nem tapasztaltam ennek kellemetlen következményeit, végül felnyitottam az elasztikus kamrát, s eloldoztam a gondola körül. Ahogyan előre gondoltam, görcs és fejfájás volt az eredménye az elsietett és veszélyes kísérletnek. De elhatároztam, hogy ezt és más, a légzéssel kapcsolatos problémákat, amik egyáltalán nem voltak annyira veszélyesek, hogy az életemet fenyegezzék, tőlem telhetően elviselem, annál is inkább, mert mihelyt a Hold légkörének sűrűbb rétegébe érek, megszabadulok tőlük. A leereszkedés mindenesetre végtelenül zabolátlannak bizonyult; s hamarosan riasztóan biztossá vált, hogy nem a remélt, a bolygó tömegével arányos sűrűségű atmoszférába érkezem meg, mert rosszul becsültem meg a sűrűséget, ami még a felszín közelében sem lesz alkalmas ahhoz, hogy megtartsa a gondolámban felhalmozott hatalmas súlyt. Úgy kellene lennie, mint a földön, ahol a testre ható mindenkori gravitáció az atmoszférikus sűrűségtől függ. Hogy itt *nem ez* a helyzet, arra a hirtelen ereszkedésem a legjobb bizonyíték, s hogy *miért* nem, azt

⁴⁹ Hevelius leírja, hogy több esetben úgy találta, hogy tökéletesen tiszta égbolt esetében, amikor a hatos és hetes fényrendű csillagok is tisztán láthatóak voltak, s a Hold is ugyanolyan magasan és ugyanabban az irányban tartózkodott, s még a távcső is ugyanaz volt, a Hold foltjait nem mindig ugyanolyan fényesnek látta. A megfigyelés körülményeiből következően nyilvánvaló, hogy a jelenség oka nem a légkörünkben, nem a távcsőben, nem a Holdban vagy a megfigyelő szemében keresendő, hanem abban, hogy valaminek (légkörnek?) lennie kell a Holdon.

Cassini folyamatosan megfigyelte a Szaturnuszt, a Jupitert és az állócsillagokat, s amikor azok a Hold takarásába kerültek, alakjuk kerekéről oválisra változott, míg más égitestek takarásába jutva nem változtatták az alakjukat. Emiatt azt feltételezte, hogy a Hold felszínét *időnként* sűrűbb anyag veszi körül, ami megtöri a csillagok fényét.

csak a geológiai egyenetlenségekkel lehet magyarázni, amiket fentebb említettem. Mindenesetre már közel jártam a planétához, és egyre féktelenebb sebességgel közeledtem hozzá. Emiatt egy percet sem késlekedve kidobtam először a ballasztokat, majd a vizeshordócskákat, a légsűrítő berendezést, a gumi zsákot, végül pedig minden mást, amit a gondolában találtam. De mindennek semmi eredménye nem lett. Még mindig borzalmas sebességet éreztem, pedig már csak fél mérföldnyire voltam a felszíntől. Végső lehetőségként kidobáltam a felöltömet, a cipőmet, a kalapomat, és levágtam *magát a gondolat*, ami önmagában nem volt nagy súlyú. Ezek után két kézzel a kötélzetbe kapaszkodtam. Eközben alig maradt időm arra, hogy a felszínt megfigyeljem, pedig az egész tájat sűrűn tarkázták apró kis lakóházak, s hamarosan egy fantasztikus kis városka és egy csúf kis emberkékből álló hatalmas tömeg közepén találtam magam. Egyetlen hang nélkül álltak ott, semmi készséget nem mutattak arra, hogy segítsenek nekem, csak álltak csípőre tett kézzel, mint egy rakás idióta, és groteszk módon vigyorogtak, s a szemük sarkából a ballonomat figyelték. Megvetően elfordultam tőlük, és felpillantottam a Földre, amit nemrég hagytam el, s talán mindörökre. Hatalmas, tompa fényű rézpajzsnak láttam, úgy két fok átmérőjű lehetett, s mozdulatlanul lebegett a fejem felett, egyik peremét vakítóan csillogó aranyfény szegélyezte. Szárazföldnek, víznek nyoma sem látszott rajta, csak itt-ott fedte, s a trópusi, egyenlítői zónáit övezte felhőréteg.

Ilyenformán, talán Excellenciátok öröme is, annyi aggodalom és annyi páratlan megmenekülés után, a Rotterdam elhagyása utáni tizenkilencedik napon végül biztonságban megérkeztem utam, egy földi ember által valaha is elképzelt, felvállalt és bevégzett, kétségtelenül rendkívüli utazásom végcéljához. De a kalandjaim még arra várnak, hogy elmeséljem őket. És valóban, Excellenciátok elképzelve, hogy öt évet eltöltvén egy planétán, amely nemcsak hogy a jellemvonásait tekintve igen érdekes, de kétszeresen is az, lévén hogy olyan égitest, amely közeli kapcsolatban áll egy emberek által lakott bolygóval. Mint a Csillagászok Állami Kollégiumának tagja, teljes bizonyossággal állíthatom, hogy az út, amely ilyen szerencsés véget ért, sokkal fontosabb esemény, mint annak részletei. Nos hát, ez a helyzet. Sok minden - nagyon sok minden van, amiről nagy örömmel beszámolhatok. Sok mondanivalóm van a bolygó klímáját illetően: a meleg és a hideg csodálatos váltakozásáról, a két hétig tartó egyenletes és égető napsugárzásról, és még többet tudnék mesélni az azt követő sarki hidegről, a páratartalom *in vacuo* párolgásból adódó változásáról a nap sugárzásának különböző szakában, a folyóvizek különféle változó zónáiról, magukról az emberekről, a szokásaikról, politikai szervezeteikről, különleges fizikai felépítésükről, csúfságukról, a különös atmoszféra miatt elcsökevényesedett fülükéről, a beszéd hiányáról és szükségtelenségéről, a beszédet helyettesítő egyszerű, interkommunikációs metódusukról, arról a semmihez nem hasonlítható kapcsolatról, amely minden egyedét összeköt a Föld valamely egyedével - hasonlóan a bolygó és a holdja közötti kapcsolathoz, amelytől az egyik égitest lakóinak élete és sorsa összekapcsolódik a másik égitest lakóiéval, és mindennekfelett, talán Excellenciátok öröme, azokról a sötét és rejtélyes misztériumokról, amelyek a Hold külső régióit övezik - azokat a régiókat, amelyek a Hold saját tengelye körüli forgásának és a Föld körüli sziderikus forgásának csodálatos egybeesésének köszönhetően sosem fordultak, és Isten kegyelméből sosem fognak a Föld felé fordulni, hogy az ember a távcsövével szemügyre vehesse őket. Minderről - és még nagyon sok mindenről - részletesen szeretnék beszámolni. De hogy rövid legyek, ezért ellenszolgáltatást várok. Rendkívüli módon vágyakozom vissza a családomhoz, a házamba; és a további részemről adandó információk fejében - figyelembe véve, hogy hatalmamban áll számos fizikai és metafizikai jelenségre magyarázattal szolgálni - nyomatékosan kérem tiszteletre méltó testületüket, hogy eszközöljék ki a bűnbocsánatot a bűnömre, amit Rotterdamból való elindulásomkor a három hitelező megölésével elkövettem. Jelen beszámolómnak ez volt a célja. A hírvivő, a Hold egyik lakója, aki fölött hatalmam van, s akit

megfelelően elláttam instrukciókkal, meg fogja várni Excellenciátok választát, a szóban forgó bocsánatukat, amit remélem, megkapok.

Maradok tisztelettel Excellenciátok alázatos szolgája,

HANS PFAALL”

Befejezván a különleges dokumentum figyelmes felolvasását, Rubadub professzor - úgy mondják - végtelen meglepetésében a köveztire ejtette a pipáját, Mynheer Superbus Von Underduk pedig elfeledkezvén magáról és méltóságáról, levéve szemüvegét a zsebébe dugta, majd meglepetésében és csodálatában háromszor megfordult a sarkán a tengelye körül. A döntés nem volt kétséges - a bocsánat megadatott. Végezetül egy cifra káromkodás után Rubadub professzor, majd a hírneves Von Underduk is, karonfogva tudóstársát, egyetlen szó nélkül a legrövidebb úton elindult hazafelé, hogy megeméssze a hallottakat. A polgármester házának ajtajához érve a professzor felvetette, hogy mivel a hírnök eltűnt - nyilván halálra rémült a vad külsejű rotterdami polgároktól -, a bocsánatnak nem sok haszna van, lévén hogy ilyen irdatlan távolságra az üzenetet csak egy holdbéli teremtes képes eljuttatni. Ezen állításnak az igazságát a polgármester megerősítette, s ezzel a dolognak vége is volt. Nem úgy a pletykáknak és találgatásoknak. A levelet közzétették, ami számos mendemondát és véleményt szült. Néhány okoskodó azzal tette nevetségessé magát, hogy az egészet beugratásnak minősítette. De az ilyesfajta emberek beugratása, azt hiszem, minden bizonnyal meghaladja a felfogóképességüket. Én nem tudtam elképzelni, mi mondatta ki velük ezt a véleményt. Nézzük, mit állítottak:

Először. Néhány rotterdami mókamester különös ellenszenvet táplál a polgármester és a csillagászok iránt.

Másodszor. A szomszédos Bruges városából eltűnt egy fura kis mutatványos törpe, akinek valamilyen vétség miatt mindkét fülét tőből levágták.

Harmadszor. Az újságpapír, amiből a ballon készült, holland újságpapír volt, aminek következtében a ballon nem készülhetett a Holdon. Pizkos papírok voltak - nagyon pizkosak -, és Gluck, a nyomdász megesküdt, hogy Rotterdamban nyomták őket.

Negyedszer. Hans Pfaall egy részeges bűnöző, és a három lusta férfiút, akit a hitelezőinek írt le, pár napja látták az egyik külvárosi pálinkamérésben, miután tele zsebbel visszatértek tengerentúli útjukról.

Végezetül. Van egy általánosan elfogadott, vagy inkább elfogadható vélemény, mely szerint Rotterdam város Asztronómiai Testülete, akárcsak a világ többi testülete - nem is szólva csak úgy általában a csillagászokról és testületekről - egy jótányit sem jobb, nagyobb és bölcsebb, mint amilyennek lennie kell.

MEGJEGYZÉS. Az igazat megvallva a legkisebb hasonlóság sincs a fenti vázlatos csekélység és Mr. Locke nagyrabecsült „Holdbéli történet”-e között, bár mindkettő jellegzetessége a *beugratás* (jóllehet az egyik az évődés hangján szól, a másik nyíltan őszinte), és mindegyik beugratás ugyanazzal a dologgal kapcsolatos, a Holddal - s mi több, mindkettő hihetően igyekszik tálalni a tudományos részleteket. A „Hans Pfaall” szerzője mintegy *önvédelemből* szükségesnek tartja kijelenteni, hogy ez a *jeu d’esprit* mintegy három héttel korábban jelent meg a *Southern Literary Messenger*-ben, mielőtt Mr. L. írásának közlése a *New York Sun*-ban elkezdődött. Elképzelve a hasonlóságot, ami talán nem is létezik, néhány New York-i lap

átvette a „Hans Pfaall”-t, és az egyik írójában a másikat vélvén felismerni, „Hold-beugratás”-nak nevezte el.

Minél több embert csap be ez a „Hold-beugratás”, annál inkább készek elfogadni a tényt, hogy senki nem lett becsapva. Hadd nyújtsak egy kis szórakozást, és mutassam meg a történet azon sajátosságait, amelyek szükségesek voltak mesém valós karakterének megteremtéséhez. Jóllehet ebben a zseniális fikció gazdag képzeletről árulkodik, én sokkal inkább a tényeknek és az általános analógiának szenteltem gondos figyelmet. Hogy az olvasókat, ha időlegesen is, de félrevezette, az csupán azt bizonyítja, mennyire nyilvánvaló az asztrológiai természetű ismereteik hiányossága.

A Hold távolsága a Földtől kerek számban kifejezve 240000 mérföld. Ha meg akarunk bizonyosodni afelől, hogy egy nagyítólencse milyen közel képes hozni egy égitestet (vagy bármilyen távoli tárgyat), a távolságot el kell osztanunk a nagyítás mértékével, más szóval a lencse ürrön való áthatoló-képességével. Mr. L. lencséje 42000-szeres nagyításra volt képes. Ezzel elosztva a 240000 ezret (a Hold valóságos távolságát), öt egész és ötheted mérföldet kapunk. Ilyen távolságból egyetlen állatot sem lehet megpillantani, még kevésbé a történetben szereplő apró lényeket. Mr. L. arról beszél, hogy Sir John Herschel virágokat (pipacsmezőket, stb.) látott, és még az apró madarak szemének formáját és sárga színét is meg tudta figyelni. A közelmúltban ő is megállapította, hogy a lencse nem tesz láthatóvá tizenharc hüvelykes átmérőjűnél kisebb tárgyakat; de még erre is azt mondom, hogy annak a lencsének igen erősnek kell lennie. Mellékesen azt is meg kell jegyezni, hogy ez a csodálatos lencse állítólag Messrs. Hartley és Grant műhelyében készült, Dumbartonban. Messrs. H. és G. cége több esztendővel azelőtt megszűnt, hogy a beugratás nyilvánosságra került.

A könyv formátumú kiadás 13. oldalán a bölényszerű lények szeme fölötti „bozontos szemöldök”-ről szólva a szerző azt mondja: „Dr. Herschel éles elmével rögtön arra gondolt, hogy ez amolyan helyi jellegzetesség, és arra szolgál, hogy az állat szemét megóvja a Hold felénk eső oldalán rendszeresen előforduló végtelen fény-árnyék változásoktól”. Csakhogy ez nem tekinthető „éles elméjű” megfigyelésnek. Az égitest felénk eső oldalán élő lények sosem tapasztalják a sötétséget, ezért indokolatlan „végtelen változások”-at emlegetni. Napfény hiányában a Föld szolgáltat elegendő fényt ahhoz az évi tizenhárom felhőtlen teliholdhoz.

A topográfia, még ha hűségesen igyekszik is másolni Blunt Lunáris Térképét, ellentmond annak és minden más térképnek, ráadásul még önmagában is ellentmondásos. Az égtájak is megfejthetetlen módon össze vannak keverve, a szerző teljesen figyelmen kívül hagyja, hogy a Hold térképén az égtájak iránya nem egyezik meg a földiével; ott a kelet balra van, stb.

A hangzatos nevektől, mint *Mare Nubium*, *Mare Tranquilitatis*, *Mare Foecundatis* stb. félrevezetve, Mr. L. óceánokat és nagy vizeket feltételezve megy bele a részletekbe, jóllehet nincs semmiféle csillagászati megfigyelés arra vonatkozóan, hogy ilyesmi léteznék ott. Ha megfigyeljük a fény és árnyék határát (akár a fogyó hold sarlóján, akár a növő hold púpján), láthatjuk, hogy ahol ez a határvonal sötét területeket metsz, a vonal csipkézetté válik; ha ott víz volna, a vonal egyenletesnek látszana.

Az ember-denevérek szárnyának leírása a 21. oldalon szó szerint másolja Peter Wilkinsnek a repülő szigetlakók szárnyáról szóló leírását. Pusztán ez a tény is elegendő gyanakvásra ad okot.

A 23. oldalon a következőket találjuk: „Micsoda bámulatos hatást gyakorolhat a mi tizenháromszor nagyobb bolygónk erre az égitestre, az idő méhében szunnyadó embrióra!” Ez mind szép, de nincs olyan csillagász, aki ilyen megjegyzést tenne, különösen egy tudományos folyóirat hasábjain; lévén, hogy a Föld a fenti értelemben nem tizenháromszor, hanem negyvenkilencszer *nagyobb* a Holdnál. A következő oldalakon bevezetésként egy a Szaturnuszon

tett felfedezésekről szóló beszámolóhoz egy sor észrevételt olvashatunk, de ezek filozófiai színvonala egy iskolai dolgozat szintjén áll - és mindez az *Edinburgh Journal of Science* lapjain!

De van egy pont, ami különösképpen leleplezi a fikciót. Képzeld el, milyen hatást gyakorol ránk az, amikor a Hold felszínén állatokat pillantunk meg; mi ragadná meg *először* a figyelmünket? Biztosan nem az alakjuk, a méretük vagy más figyelemre méltó különlegességük, hanem sokkal inkább a *helyzetük*. Hogy például fejjel lefelé, lábbal felfelé járnak, mint a légy a mennyezeten. Egy *igazi* megfigyelő meglepetésében felkiált (pedig előzőleg már tájékozódott), amikor megpillantja példátlan helyzetüket; a *fiktív* megfigyelő erről említést sem tesz, hanem a lények egész testének alakjáról kezd el beszélni, még akkor is, ha csak a fejüket látja!

Végezetül azt is meg kell jegyezni, hogy az ember-denevérek mérete, és különösképpen az ereje (például repülő-képességük a Hold ritka légkörében - már ha egyáltalán van neki) a többi, állatra és növényre jellemző vonásokkal együtt általában az e témákban előforduló jellegzetességekkel analógok, s ezen analógiák általában meggyőzőek. Talán szükségtelen hozzátenni, hogy a cikk elején „a mesterséges fénynek a fókusz-távolságra gyakorolt hatásával” stb. stb. kapcsolatos, Herschelnek és Brewsternek tulajdonított ötlet a képekben gazdag, üres szószaporítás irodalmi kategóriájába tartozik.

A csillagok közötti optikai megfigyelésnek igen valóságos és szigorú határai vannak, amiknek a természetét szükséges megérteni. Ha valóban csak arra volna szükség, hogy nagyobb lencsét öntsünk, annak az emberi zsenialitás nem szabna határt, bármikor elkészíthetjük a szükséges nagyságú lencsét. Csakhogy sajnálatos módon a lencse méretének növelésével arányosan és annak következményeként, csökken az úrron való áthatolóképesége, mivel a tárgyról visszaverődő fény szétszóródik, ezáltal csökken a fényerő. Erre pedig az ember nem ismer gyógyírt, mert egy tárgy annyira látható, amennyi fény róla eltávozik, akár a sajátja az, akár visszavert. Így csupán a „*mesterséges*” fény segíthet Mr. Lockénak, amit azonban nem a „látvány fókuszpontjára” kell vetnie, hanem a megfigyelt tárgyra: a *Holdra*. Könnyű kiszámítani, hogy ha a csillag kisugárzott fénye ugyanolyan mértékben szóródik szét, mint amilyen mértékben az összes csillag természetes fénye holdtalan éjszakákon, akkor a csillag minden gyakorlati célból láthatatlanná válik.

A később Angliában épített Earl of Ross teleszkóp *speculum* 4071 négyzethüvelyknyi fényvisszaverő felülettel rendelkezett, míg Herschel teleszkópja csupán 1811 négyzethüvelyknyivel. Az Earl of Ross lencséje hat láb átmérőjű, a pereménél öt és fél hüvelyk, a közepén öt hüvelyk vastag volt. A súlya három tonna. Fókusz-távolsága 50 láb.

Később olvastam egy zseniális kis könyvecskét, aminek a címdalán ez állt: „L’Homme dans la lune, ou le Voyage Chimérique fait au Monde de la Lune, nouvellement decouvert par Dominique Gonzales, Aduanturier Espagnol, autremét dit le Courier volant. Mis en notre langue par J. B. D. A. Paris, chez François Piot, pres la Fontaine de Saint Benoist. Et chez J. Goignard, au premier pilier de la grand’ salle du Palais, Proche les Consultations, MDCXLVII” pp. 176.

Az író kijelenti, hogy azt a könyvet angolból fordította, s hogy azt egy bizonyos Mr. D’Avisson (Davidson?) írta, bár ez a kijelentés igen kétértelmű. „J’en ai eu - mondja - l’original de Monsieur D’Avisson, médecin de mieux versez qui soient aujourd’hui dans la conoissance des Belles Lettres, et sur tout de la Philosophie Naturelle. Je lui ai cette obligation entre les autres, de m’auoir non seulement mis en main ce Livre en anglois, mais encore le Manuscrit du Sieur Thomas D’Anan, gentilhomme Eccossois recommandable pour sa vertu, sur la version duquel j’advoue que j’ay tiré le plan de la mienne.”

Néhány jelentéktelen, Gil Blas stílusában elkövetett kalandocska után, amik az első oldalakon olvashatók, a szerző rátér, hogy egy tengeri utazás során a legénység egy néger szolgálával egyetemben megszabadul tőle, és kirakja Szent Ilona szigetére. Hogy könnyebben jussanak élelemhez, szétválnak, és amíg csak lehet, külön élnek. Madarakat idomítanak, így a teherhordó szerepét galambok töltik be. A madarak rövidesen megtanulják, hogyan kell terhet szállítani, s ez a teher egyre súlyosabb lesz. Az íróban felmerül az ötlet, hogy sok-sok madarat összeköt, mégpedig azzal a céllal, hogy felemeljék őt. Ennek érdekében egy szerkezetet is kiagyal, amit kellő részletességgel le is ír, s amit egy metszeten be is mutat. Ezen megpillant-hatjuk Signor Gonzalest, aki fidres-fodros parókában egy seprűnyélre igen emlékeztető szerkezetben ül, amit a farkukra kötött zsinórok segítségével egy sereg vadhattýú (*ganzas*) emel a magasba.

A Signor elbeszélésének legfontosabb része egy olyan dologra vonatkozik, ami fölött az olvasó egészen a könyv végéig elsiklik. A *ganzasok* nem Szent Ilona lakói, hanem a Holdé. A madaraknak az a szokásuk, hogy egy-egy csoportjuk évente a Földre vándorol. A megfelelő időben természetesen hazatérnek, s a szerző egy napon, amikor kisebb útra akar velük menni, váratlanul felemelkedik, és rövid időn belül megérkezik egy égitestre. Itt több más furcsaság mellett azt tapasztalja, hogy az emberek végtelen boldogságban élnek: nincsenek *törvényeik*; fájdalom nélkül halnak meg; tíz és harminc láb közötti magasságúak; ötezer évig élnek; továbbá van egy Irdonozur nevű császáruk; képesek hatvan láb magasra felugrani, ahol - mivel már nem hat rájuk a gravitáció - legyezők segítségével röpdösnek.

Nem tudom megállni, hogy ne mutassak be egy példát a kötet *filozófiájára*.

„El kell mondanom - mondja Signor Gonzales -, miféle hely az, ahol találtam magam. A felhők a lábam alatt voltak, vagy ha úgy jobban tetszik, a lábam és a talaj között voltak szétszórva. Ami a csillagokat illeti, *mivel ahol én voltam, ott sosincs éjszaka, mindig ugyanolyannak látszottak: nem voltak fényesek, mint rendszeren, hanem sápadtak, majdnem mint a reggeli hold*. Némelyikük mégis fényesebb volt, de ezek tízszer nagyobbak látszottak (amennyire meg tudtam becsülni), mint ahogyan azt a Földről látni. A Hold, amely két napon át volt teli, irdatlan nagysággal rendelkezett.

Nem szabad elfelejtenem megemlíteni, hogy a csillagok az égitestnek csak azon az oldalán látszottak, amely a Hold felé fordult, és minél közelebb voltak, annál nagyobbak láttam őket. Azt is el kell mondanom, hogy akár kellemes, akár viharos idő volt, én *mindig közvetlenül a Hold és a Föld között tartózkodtam*. Erről két módon szerezhettem bizonyosságot: egyrészt mert a madaraim mindig egyenes vonalban repültek, másrészt valahányszor megálltunk pihenni, *akaratlanul is a Föld körül mozogtunk*. Elfogadtam Copernicus elméletét, mely szerint a Föld sosem szűnik meg *keletről nyugat felé* forogni, csak hogy ezt nem az ekvinokciális pólusok, közismertebb nevén a sarkok körül, hanem a zodiákus pólus körül teszi. Ezt a kérdést ehelyütt javaslom alaposabban kifejteni, lévén van alkalmam felfrissíteni mindazt, amit Salamancában az asztrológiáról megtanultam, de mostanra elfelejtettem.”

Mindazonáltal a kiemelt részek melléfogások, és a könyvnek nyilvánvaló szándéka, hogy a kor asztronómiai elméleteinek naivitást tükröző részleteivel hívja fel magára a figyelmet. Az egyik ilyen feltételezés, hogy a „gravitációs erő” a Föld felszínétől csak rövid távolságig hat, s emiatt találja utazónk úgy, hogy akaratlanul is a *Föld körül mozog*, stb.

Akadnak más „holdutazások” is, de egyikük sem kitűnőbb az előbbinél. Bergeracé egyenesen értelmetlen. Az *American Quarterly Review* harmadik kötetében található egy alaposan kidolgozott kritikát egy bizonyos, a kérdéses témában tett „utazás”-ról, egy olyan kritikát, amiről nehéz nyilatkozni, mert egyszerre demonstrálja a könyv ostobaságait és a kritikusnak

az asztronómia terén tanúsított abszolút tudatlanságát. Elfelejtettem a könyv címét, de az utazás sokkal szánalmasabb, mint ami Signor Gonzales barátunk ganzasokkal megtett útja. A hős leás a földbe, ahol egy olyan fémet talál, amit történetesen erősen vonz a Hold. Egy alkalmas ládikába zárja, és amikor elvágja a földhöz rögzítő kötelékeket, vele együtt felrepül az égitestre. A „Thomas O'Rourke repülése” már nem ennyire megvetendő olvasmány, ezt németre is lefordították. Thomas, a hős valójában egy ír főnemes erdőkerülője, akinek a hóbortjairól szól a történet. A „repülés” egy sas hátán történik meg, és a Bantry Bay melletti magas Hungry Hillről indul.

Ezekben a különféle *brossúrákban* a cél mindig szatirikus, és a szándéka a lunáris szokások leírása és összevetése a mieinkkel. Az utazás leírására vonatkozóan semmiféle *hihetőségre* nem törekszenek. Úgy tűnik, a szerzők egyike sem rendelkezik asztronómiai ismeretekkel. A „Hans Pfaall”-ban az volt a szándékom, hogy (amennyire a téma szeszélyes természete megengedi) a *valóságosság* érdekében a Föld és a Hold közötti utazás leírásakor alkalmazzam a tudományos elveket.

Történet a Rongyos Hegyekből

Az 1827-es évvége felé Charlottesville-ben laktam, Virginiában, s véletlenül alkalmam volt megismerkedni Mr. Augustus Bedloe-val. Minden tekintetben figyelemre méltó fiatal úriember volt, s bennem mély érdeklődést és kíváncsiságot keltett. Érthetetlennek találtam őt mind erkölcsi, mind fizikai vonatkozásában. Családjáról nem nyerhettem kielégítő felvilágosítást. Honnan jött? Sohasem tudtam meg bizonyosan. Még életkorában is - noha fiatalnak mondom - volt valami, ami nem csekély mértékben megzavart. Bizonytalán fiatalnak látszott, és különös előszeretettel beszélt fiatalságáról, de voltak percek, amikor erőltetés nélkül elhittem volna, hogy százéves. De semmiben sem volt oly sajtós, mint személyes megjelenésében. Feltűnően magas és vékony volt. Válla nagyon előre hajlott. Tagjai rendkívül hosszúak és soványak. Homloka széles és alacsony. Arcszíne vértelen. Szája nagy és mozgékony, s fogai, bár egészségesek, vadul összevissza növe, úgyhogy sose láttam még ily egyenlőtlen fogakat emberi fej üregében. S mégis, mosolyának kifejezése egyáltalán nem volt visszataszító, mint gondolná az ember; csak változatosság nem volt benne. Mély melankólia volt benne - szüntelen és fázisokat nem ismerő ború. Szeme abnormálisan tág és kerek, mint a macskaszem. Pupillája is a fény minden növekvésére vagy csökkenésére összehúzódott vagy kitágult, mint ahogy a macskafajoknál meg lehet figyelni. Az izgalom perceiben a két szemgolyó szinte elképzelhetetlenül megfényesedett, mintha világító sugarakat bocsátanának ki, nem visszavert, hanem belsejükből jött fényt, akár egy gyertya vagy a nap; de rendes állapotuk oly fénytelen, ködös és tompa volt, hogy valami rég eltemetett holttest szemére emlékeztetett.

Úgy tűnt, hogy testi különösségei nagyon bántják; félig magyarázó, félig védekező hangon, folyton célzásokat tett rájuk, amelyek eleinte nagyon kellemetlenül érintettek. De nemsokára megszoktam, s kényelmetlen érzésem eloszlott. E célzásokkal, úgy látszik, azt akarta inkább sejtetni, mint határozottan állítani, hogy nem volt mindig olyan fizikailag, amilyen most, hogy neuralgikus rohamok hosszú sorozata rontotta le a szokottnál nagyobb testi szépség állapotából azzá, akit magam előtt látok. Sok éven keresztül kezelte őt egy Templeton nevű orvos - egy körülbelül hetvenéves öregúr -, akit Saratogában ismert meg, s akinek ottani ápolása, legalábbis úgy képzelte, nagyon jót tett neki. Ennek folytán Bedloe, aki gazdag volt, olyan megegyezést kötött dr. Templetonnal, amely szerint az utóbbi bizonyos bőséges évi járadék fejében ráállott arra, hogy idejét és orvosi tapasztalatait kizárólag ez egy beteg gondozására szentelje.

Dr. Templeton ifjabb éveiben sokat utazott, s Párizsban nagy fokig híve lett Mesmer⁵⁰ tanainak; a delejes gyógy mód segítségével elérte, hogy páciensének éles fájdalmait könnyítette; és sikere az utóbbiban természetesen bizonyos mértékű bizalmat keltett a vélemények iránt, amelyek ezt a gyógy módot sugallták. A doktor azonban, mint minden rajongó, keményen küzdött, hogy tanítványát egészen megtérítse, s annyiban el is érte célját, hogy a szenvedő hajlandó lett magát számos kísérletnek alávetni. E kísérletek gyakori ismétlése oly eredményt hozott létre, amely napjainkban már egészen közönséges, s csekély vagy semmi figyelmet sem ébreszt, de abban az időben, amelyről írok, még csak igen kevés esete volt ismeretes Amerikában. Arra gondolok, hogy dr. Templeton és Bedloe között lassanként igen határozott és erős *rapport*, azaz delejes viszony állott elő. Azt ugyan nem állíthatom, hogy ez

⁵⁰ Franz Anton Mesmer (1733-1815) - svájci származású osztrák orvos; hisztériás betegen elsőként alkalmazott a modern európai gyógyászatban hipnózist. Magnetikus („delejes”) módszerét róla nevezték el „mesmerizmusnak”.

a *rapport* az egyszerű delejes álmodást előidéző erő határain túlterjedt volna, de maga ez az erő nagy intenzitásra emelkedett. Az első kísérletnél még csütörtököt mondott a hipnotizőr minden erőfeszítése, hogy a magnetikus önkívületet létrehozza. Az ötödik vagy hatodik alkalommal hosszabb próbálgatás után részben sikerült. Csak tízedszerre volt a diadal teljes. Ezután már a páciens akarata rohamosan az orvos akaratának hatása alá került, úgyhogy amikor én megismertem őket, a kísérletező egyszerű kívánságára pillanatok alatt beállt az alvás, még ha a beteg nem tudott is jelenlétéről. Még ma, 1845-ben is, amikor hasonló csodáknak ezrével vagyunk tanúi naponta, figyelemre méltó tényként merem állítani ezt a látszólagos képtelenséget.

Bedloe véralkata a legnagyobb mértékben szenzitív, izgékony, rajongó volt; képzelete különösen erős és termékeny; s bizonytalán még külön erőt nyert a morfium rendes élvezetétől, amelyet nagy mennyiségben vett be naponta, s amely nélkül lehetetlennek érezte volna az életet. Az volt a szokása, hogy minden reggel közvetlenül reggeli után - vagy inkább, mert mást nem evett délelőtt, közvetlenül egy csésze méregerős kávé után - bevett egy jókora adagot, s aztán hosszú sétára indult, egyedül vagy csak kutyájával, át a vad és komor dombok láncolatán, amelyek Charlottesville-től nyugatra és délre nyúlnak, s amelyeket a Rongyos Hegyek nevével tiszteltek meg.

Egy borult, meleg, ködös napon, november vége felé, az évszakok azon különös interregnuma idején, amelynek Amerikában indián nyár a neve, Mr. Bedloe útnak eredt, mint rendesen, a dombok közé. Elmúlt az egész nap, és nem tért vissza.

Este nyolc óra körül, mivel aggódtunk már hosszúra nyúlt távolmaradásán, éppen keresésére akartunk indulni, amikor váratlanul megjelent, nem rosszabb egészségben, mint rendesen, s talán a szokottnál még kissé jobban fölhangolva. Ahogyan útjáról beszámolt, s elmondta az eseményeket, amelyek visszatartották, csakugyan rendkívüli történet volt.

- Talán emlékeztek - mondta -, reggel kilencre járt, amikor Charlottesville-t elhagytam. Lépteimet egyenest a hegyek felé irányoztam, és tíz körül egy völgytorokba értem, amely ismeretlen volt előttem. Nagy érdeklődéssel követtem a hegyszoros kanyargását. A táj, amely minden oldalról szemem elé tárult, fenségesnek alig lett volna mondható; de megvolt benne a vigasztalan komorságnak valami leírhatatlan s számomra gyönyörűsége hangulata. A magány tökéletesen szűznek látszott. Akaratlanul is azt kellett gondolnom, hogy a zöld hantokra s szürke kövekre, amelyeken jártam, még nem lépett előttem emberi lény lába. A szurdok bejárata oly teljesen elzárt, s valósággal csak a véletlenek egész sorozata révén fölfedezhető, hogy egyáltalán nem lehetetlen: talán csakugyan én voltam az első - az első és egyetlen kalandkereső, aki valaha behatolt e rejtekbe.

A sűrű és különös köd vagy gőz, ami az indián nyarat jellemzi, s ami súlyosan csüggött minden földi dolog fölött, kétségkívül még mélyítette a határozatlan benyomást, amit ezek a földi dolgok keltettek. Oly sűrű volt ez a kellemes köd, hogy sose láttam az útból egyszerre több, mint egy tucat yardnyit magam előtt. Az út rendkívül kanyargós volt, s minthogy a nap elrejtőzött, hamarosan elvesztettem minden fogalmamat arról, hogy mely irányból indultam. Közben a morfium is megtette szokásos hatását - az egész külső világot megragadó érdekességgel ruházta föl. Egy levél rezdülésében - egy fűszál színárnyalatában - egy lóhere formájában - egy méh zsongásában - egy harmatcsöpp csillanásában - a szél lélegzetében - a bágyadt illatokban, amelyek az erdőből jöttek - ösztönzések egész mindensége áradt, vidám és tarka raja a rapszodikus és rendszertelen gondolatoknak.

Így elszórakozva jártam órák hosszat, mialatt a köd oly nagy mértékben mélyült körülöttem, hogy valósággal tapogatva kényszerültem keresni az utat. S most leírhatatlan rossz érzés lepett meg - az ideges habozás és remegés egy neme. Már lépni se mertem, féltem, hogy valami mélységbe bukhatom. Azonkívül különös mendemondák jutottak eszembe a Rongyos Hegyekről s a félelmes és vad emberfajról, amely erdeiket s barlangjaikat lakja. Ezer határozatlan képzelődés szállt rám és zavart meg - mennél határozatlanabb, annál aggasztóbb. S egyszerre figyelmemet hangos dobverés vonta magára.

Bámulatom, mint gondolható, óriási volt. Dobszó, ezek közt a vad hegyek közt, hallatlan jelenség. Az arkangyal trombitájának hangja sem lephetett volna meg különben. De a meglepetésnek és zavarnak új és még hökkentőbb forrása várt még rám. Vad csörgés vagy csilingelés hangzott, mintha egy nagy kulcsosomó zörögne, s abban a pillanatban egy sötét arcú, félmeztelen ember rohant el visítva mellettem. Olyan közel ért hozzám, hogy forró leheletét éreztem arcomon. Egyik kezében valami szerszámot tartott, amely egy csomó acélgyűrűből állt, s futás közben erősen csapkodta. Alig tűnt el a ködben, amikor utána lihegve, tátott szájjal és villogó szemmel egy nagy vadállat iramodott. Nem tévedhettem a fajtára nézve. Hiéna volt.

Ennek a szörnynek a látása inkább csitította, mint növelte félelmemet, mert most bizonyos lettem, hogy álmodom, s iparkodtam magamat éber öntudatra kelteni. Bátor és élénk mozdulattal előreléptem. Megdörzsöltem a szemem. Hangosan kiáltottam. Húsomba csíptem. S amikor egy kis forrás tűnt felém, fölébe hajolva megmostam kezemet, arcomat s nyakamat. Ez, úgy tűnt, eloszlatja az érthetetlen érzéseket, amelyek mindeddig gyötörtek. Új emberként keltem föl a forrás mellől, s szilárdan és bizakodva mentem tovább ismeretlen utamon.

Végre, elcsigázva a kimerültségtől s a légkörnek valami nyomasztó sűrűségétől, leültem egy fa alá. Éppen kivillant a napfénynek egy gyenge csilláma, s a falevelek árnyéka halványan, de határozottan kirajzolódott a fűre. Csodálkozva bámultam ezt az árnyékot percekig. Különösége szinte kábulatba meresztett. Fölnéztem. Pálma volt.

Ugorva szöktem föl, s a remegő izgalom állapotában az a föltevés, hogy álmodom, nem tudott megnyugtatni. Láttam, éreztem, hogy érzékeim fölött tökéletesen uralkodom, s ezek az érzékek most újra ilyen hihetetlen élményt nyújtottak lelkemnek. S a hőség egyszerre tűrhetetlenné vált. Furesa illat tette terhessé a szellőt. Halk, folytonos moraj jutott fülembe, mint egy dagadt, de lassú folyóvíz moraja, keverve az emberi sokaság hangjainak sajátságos zümmögésével.

S míg így hallgatóztam, mélységes bámulattal, amelynek leírását meg sem kell kísérelnem, egy erős és rövid szélroham, mint egy varázspálca legyintése, elvitte a tájra nehezedő ködöt.

Magas hegy lábánál találtam magamat, lenézve egy tág rónaságra, amelyen át méltóságos folyam kanyargott. A folyam partján keleties formájú város állt, amilyenekről az *Ezeregyéjszaká*-ban olvasunk, de még sokkal sajátságosabb jellegű, mint bármelyik ott leírt hely. Onnan, ahol álltam, magasan a város szintje fölött, minden zugát és szögletét láthattam, akár csak térképen kirajzolva. Utcája szinte számtalannak látszott, minden irányban szabálytalanul keresztezve egymást, de inkább hosszú, kanyargó sétányok voltak, mint utcák, s valósággal hemzsegték a néptől. A házak vadul festőiek. Mindenfelé balkonok, verandák, minaretek, fülkék és fantasztikusan faragott erkélyek vadona. Bazár is rengeteg; s kirakva dús áruk, végtelen változatosságban és bőségben, selymek, csalánszövetek, pazar késesáruk s a legpompásabb ékszerek és gyöngyök. Ezek mellett minden oldalról zászlók és palankinok, gyaloghintók sűrűn lefátyolozott, délceg hölgyekkel, gazdagon nyergelt elefántok, groteszk művű bálványszobrok, dobok, lobogók és gongok, lándzsák, ezüst- és aranybuzogányok voltak láthatók. És a tömeg közt, a lárma s az általános keveredés és zavar közepette, a fekete

és sárga emberek, turbánok, kaftánok, libegő szakállak közt föl pántlikázott szent bikák megszámlálhatatlan sokasága csatangolt, a mocskos, de megszentelt majmok hatalmas légiói pedig zsvajgva s visítózva kúsztak föl a mecsetek párkányaira, s kapaszkodtak a minaretekre s erkélyekre. A nyüzsgő utcáktól a folyam partjáig lépcsők számtalan emeletei ereszkedtek, fürdőkhoz vezetve, maga a folyam szinte nehézséggel látszott utat törni a fenéig megrakott hajók hatalmas flottái közt, amelyek széltében-hosszában ellepték felszínét. A város határain túl sűrűn és fenséges csoportokban nyúlt égnek a pálma és a kókusz, egyéb óriás és egzotikus öreg fák között; s itt-ott rizsföldeket lehetett látni, egy parasztnak zsúptetős kunyhóját, tavat vagy magányos templomot, cigánytelepet vagy egy bájos leányt, amint vödörrel a fején, egyedül, a fenséges folyam partja felé igyekezett.

Természetesen most azt mondjátok, hogy álmodtam; de nem álmodtam. Amit láttam - amit hallottam - amit éreztem - amit gondoltam - abban semmi sem volt az álom félreismerhetetlen hangulatából. Minden szigorúan összefüggött. Először kételkedve, hogy valóban ébren vagyok-e, egy csomó próbát tettem, amelyek hamarosan meggyőztek, hogy igenis ébren vagyok. Ha valaki álmodik, s álom közben gyanítja, hogy csak álom, a gyanú kivétel nélkül igaznak bizonyul, és az alvó majdnem mindig azonnal fölébred. Novalis⁵¹ eszerint nem téved, amikor azt mondja: „Ha azt álmodjuk, hogy álmodunk, már közel vagyunk az ébredéshez.” Ha a látomás megtörtént volna velem, pontosan úgy, ahogy leírtam, de egy pillanatig sem gyanakodtam volna rá, hogy álom, akkor teljességgel álom lehetne; de úgy, ahogy volt, rögtön meggyanúsítva és próbák alá vetve: másfajta tünemények közé kell sorolnom.

- S ebben nem vagyok biztos, hogy nincs igaza - jegyezte meg dr. Templeton -, de kérem, folytassa. Ön tehát fölkel, és lement a városba.

- Fölkeltem - folytatta Bedloe, mély csodálkozás kifejezésével nézve a doktorra -, fölkeltem, ahogy mondja, és lementem a városba. Utamban nagy néptömeg közé kerültem, amely minden útról egyetlen irányban tolongott, s minden mozdulatában izgalmat árult el. Különös hirtelenséggel, s mintegy érthetetlen impulzus folytán furcsa, személyes érdeklődés járta át lelkemet az iránt, ami itt folyamatban volt. Mintha éreztem volna, hogy fontos szerepet kell benne játszanom, anélkül, hogy pontosan tudtam volna, mi az. A tömeg ellen azonban, amely körül volt, mély gyűlöletet éreztem magamban. Visszahúzódtam közülük, s gyorsan, kerülő úton, elérve a várost, beléptem. Itt mindenhol zaj és küzdelem tombolt. Egy kis csapat ember félig indus, félig európai ruhában, s részben brit uniformist viselő tisztek vezetésével, csatába bocsátkozott a szövetségesek nyüzsgő csöcselékének nagy túlerejével. A gyengébb félhez csatlakoztam, fölfegyverkezve egy elesett tiszt fegyvereivel, s a kétségbeesés ideges vadságával küzdve, magam sem tudtam, ki ellen. Nemsokára erőt vett rajtunk a sokaság, s egy kioszkféle épületben kényszerültünk menedéket keresni. Itt elbarikádoztuk magunkat, s egyelőre biztonságban voltunk. Egy lőrésen át, a kioszk csúcsáról, nagy tömeget láttam dühös izgalomban, amint körül volt s vadul ostromolt egy vidám palotát, ami kiszögellt a folyam fölött. S most ennek a palotának egyik toronyablakából egy elpuhult, nőies alak ereszkedett le kísérőinek turbánjaiból font kötél segítségével. Egy csónak volt ott készenlétben, azon szökött a folyam túlsó partjára.

S most új cél kerítette hatalmába lelkemet. Társaimhoz pár sietős, de erélyes szót szóltam, s miután sikerült néhányat közülük megnyerni szándékomnak, kirontottunk a kioszkból kétségbeesett kirohanással. Áttörtünk a tömeg között, ami körül vette. Először meghátráltak előttünk. Majd újra összeszedelőzködtek, örülten viaskodtak, s megint meghátráltak. Közben messze vetődünk a kioszktól, s eltévedtünk, összegabalyodtunk a magas, kiszögellő házak

⁵¹ Friedrich Leopold von Hardenberg (1772-1801) - német romantikus költő, regényíró.

sikátorai közt, amelyeknek rejtekeibe sohasem süthetett be a nap. A csöcselék vadul szorongatott; lándzsáikkal s nyilak záporával borítottak el. Ezek a nyilak nagyon érdekesek voltak, és sok tekintetben a malájok csavart nyilaira hasonlítottak. A csúszó kígyó testét utánozták, hosszúak voltak és feketék, mérgezett szakállal. Egy ilyen nyíl a jobb halántékomba csapott. Megszédültem és elestem. Rögtön, rettenetes rosszullet fogott el. Küzdöttem... lihegtem... meghaltam...

- No most már aligha fogsz ragaszkodni ahhoz az állításodhoz - szóltam én mosolyogva -, hogy nem csak álmodtad az egész kalandodat. Csak nem akarod elhítni velünk, hogy halott vagy?

Mikor ezeket a szavakat mondtam, természetesen valami tréfás választ vártam Bedloe-tól; de nagy bámulatomra habozott, remegett, félelmetesen sápadt lett, és néma maradt. Templetonra néztem. Ő főlegyenesedett, mereven ült székén, fogai vacogtak, és szeme majd kiugrott.

- Tovább! - mondta végre rekedten Bedloe-nak.

- Pár percig - folytatta Bedloe - egyetlen érzésem, egyetlen érzékletem a sötétség és léttelenség érzése volt, a halál tudatával. Végre... heves és hirtelen ütés szakadt keresztül lelkemen... mintha megrázta volna... mint egy villamos ütés. Ezzel visszatért a rugalmasság és a fény érzése. A fényt éreztem - nem láttam. Egy pillanat alatt... mintha fölemelkedtem volna a földről. De nem volt testi, nem volt látható, hallható vagy tapintható létem. A csöcselék eltűnt. A zsvaj elnémult. A városban aránylag nyugalom volt. Alattam hevert a holttestem, a nyíl jobb halántékomban, s egész fejem szörnyen földagadva és eltorzulva. De mindezeket éreztem - nem láttam. Semmi sem érdekelt. Az a hulla is valami idegen dolognak látszott, amihez semmi közöm. Akaratom nem volt, de mintha mozgásban lettem volna, s úszva lengtem el a városból, a kerülő út vonala mentén, amerre bejöttem. Mikor elértem azt a pontot a hegyszakadékban, ahol a hiénával találkoztam, újra mintha galvánelem ütése rázott volna meg; a súly, az akarat, az anyag érzése visszatért. Megint az lettem, aki voltam eredetileg, s mohón irányoztam hazafelé lépteimet, de a történetek nem vesztettek semmit a valóság elevenségéből, s még most sem tudom, egy pillanatra sem, arra kényszeríteni értelmemet, hogy álomnak tekintsem...

- Nem is volt álom - mondta Templeton ünnepélyes arckifejezéssel -, de nehéz lenne megmondani, hogy mi más névvel kellene neveznünk. Ismerjünk el egyelőre annyit, hogy a mai ember lelke bámulatos pszichológiai felfedezések küszöbén áll. Elégedjünk meg ezzel a feltevessel. A többire nézve némi magyarázatot tudok adni. Itt van egy vízfestésű rajz, amit előbb meg kellett volna mutatnom, de mindedig valami érthetetlen borzalomérzés megakadályozott benne, hogy megmutassam.

A képre néztünk, amit elénk tartott. Én semmi különöset nem láttam rajta; de Bedloe-ra csodálatos hatással volt. Majdnem elájult, amint meglátta. Pedig nem volt egyéb, mint miniatűr portré - igaz, hogy csodálatosan pontos portré - a saját nagyon is jellegzetes arcvonásairól. Legalábbis én ezt gondoltam, míg szemléltem.

- Láthatják - szólt Templeton -, hogy ennek a rajznak a dátuma - itt van, alig kivehetően, ebben a sarokban - 1780. Abban az évben festették. Egy elhunyt barátom arcképe - a neve Mr. Oldeb -, aki nagyon közel állt hozzám Kalkuttában, Warren Hastings⁵² kormányzósága idején. Akkor nem voltam több, mint húszéves. Mikor önt, Mr. Bedloe először megláttam Saratogában, a csodálatos hasonlóság e kép és az ön vonásai közt arra bírt, hogy önhöz közeledjem,

⁵² Warren Hastings (1732-1818) - Brit-India (Kelet-India) első angol tábornok-kormányzója. 1774 és 1785 között a Kelet-indiai Társaság alkalmazottjaként sikeres hadjáratokat vezetett a franciákkal szövetséges marathiak és Majszur ellen. Az ország kegyetlen kifosztása tette nevét hírhedtté.

barátságát keressem, és megkösse önnel azt a szerződést, amelynek eredménye, hogy most az ön állandó társa vagyok. Részben, s talán főleg, elhunyt barátomnak fájdalmas emléke ösztönzött erre, de másrészt valami gyöttrő s némiképp borzalmas kíváncsiság is az ön személye iránt.

Ön a látomás részletes elbeszélésében, ami a hegyek közt tűnt ön elé, a legaprólékosabb pontossággal írta le Benares indiai várost a Szent Folyam partján. A zavargások, az ütközet, a mézárulás a Cheyte Sing-féle felkelés valóban megtörtént epizódjai voltak, ami 1780-ban folyt le, amikor Hastings életét is veszély fenyegette. A férfiú, aki a turbánokból font kötélén menekült, maga Cheyte Sing volt. A kioszkba szorult csapat szipoj katonákból⁵³ és brit tisztből állott, élükön Hastingszel. Ebben a csapatban ott voltam én is, és mindent megtettem, hogy megakadályozzam annak a tisztnak elhamarkodott és végzetes kirohanását, aki a zsúfolt utcák közt egy bengáli mérgezett nyilától találva elesett. Ez a tiszt a legjobb barátom volt: Oldeb. Ebből a kéziratból láthatja - itt a beszélő egy jegyzőkönyvet húzott elő, amelynek több lapja nyilván egészen friss írással volt írva -, hogy pont abban az órában, amikor ön ezeket a dolgokat a hegyek közt átélte, én éppen azzal voltam elfoglalva, hogy részleteiket itthon papírra vettem...

Körülbelül egy héttel ez után a beszélgetés után a következő hír jelent meg egy charlottesville-i lapban:

„Fájdalmas kötelességet teljesítünk, amikor Mr. Augustus Bedlo halálát jelentjük. A megboldogult úriembert szeretetre méltó modora és számos kiváló tulajdonsága régóta népszerűvé tette Charlottesville polgárai előtt.

Mr. Bedlo-t néhány év óta erős neuralgia gyötörte, ami gyakran fenyegetett végzetes kimenetellel; de ezt halálának csak közvetett okául lehet tekinteni. A közvetlen ok rendkívül különös volt. Néhány napja kirándulást tett a Rongyos Hegyekbe, s könnyű náthát és lázt kapott, amelyet az agynak nagy vérbősége kísért. Hogy ezt enyhítse, orvosa, dr. Templeton helyi vérelvonást alkalmazott. Piócákat raktak a halántékára. S mikor a páciens félelmetesen rövid idő alatt elhunyt, kitűnt, hogy a piócákat tartalmazó edénybe véletlenségből belekerült egyike azoknak a mérges, féreg formájú vérszopóknak, amelyek olykor a környékbeli mocsarakban előfordulnak. Ez a teremtmény egy kis érre tapadt a jobb halántékon. Nagy hasonlatossága a gyógypiócával okozta, hogy a tévedést csak későn vették észre.

NB. - A charlottesville-i mérges piócát mindig megkülönbözteti a gyógypiócától fekete színe s különösen vonagló vagy féregszerű mozgása, ami feltűnően hasonlít a kígyó mozgásához.”

Éppen erről a figyelemre méltó balesetről beszéltem a szóban forgó hírlap szerkesztőjével, amikor eszembe jutott megkérdezni, hogyan történt, hogy az elhunyt nevét Bedlo-nak szedték.

- Felteszem - mondtam -, hogy volt valami okuk erre az írásmódra. Én mindig azt hittem, hogy ezt a nevet e-vel írják a végén.

- Okunk?... nem - felelte. - Csupán sajtóhiba. A név Bedloe, e-vel; az egész világon így írják, és sohasem láttam másképp életemben.

„Akkor - mondtam magamban, míg továbbmentem -, akkor csakugyan úgy van, hogy az igazság néha különösebb, mint minden fantázia - mert Bedloe, e nélkül, mi más, mint Oldeb, megfordítva? S ez az ember azt mondja, hogy csak sajtóhiba.”

⁵³ Az indiai angol hadseregben szolgáló bennszülött katonák (perzsa).

Seherezádé ezerkettedik meséje

*Az Igazság különösebb, mint a fikció.
(Régi mondás)*

Legutóbbi keleti kutatásútam alkalmam nyílt áttanulmányozni a „Mondcsak Miezitt” vastos kötetét, azt a művet, ami (Simeon Joachides „Zohar”-jához hasonlóan) aligha ismert Európában, és amelyből amerikai még nem idézett - legfeljebb talán az „Az amerikai irodalom ritkaságai” szerzője. Mint mondtam, alkalmam nyílt belelapozni a fent említett igen figyelemreméltó munkába, és nem kis meglepetéssel tapasztaltam, hogy az irodalmi világ milyen nagy tévedésben él a varázsló lányával, Seherezádéval és az „Ezeregyéjszaká”-ban leírt sorsával kapcsolatban; s hogy az abban nyújtott *végkifejlet*, ha nem is teljesen téves, nagy hibája, hogy nem befejezett.

Ezzel az igen érdekes témával összefüggő bőséges információt leltem a „Miezitt”-ben, de mielőtt részletezném, bocsáttassék meg nekem, ha összegzem felfedezésemet.

Jól emlékszem, hogy a mese ismert változatában egy bizonyos uralkodó, akinek igen jó oka volt féltékenynek lenni a feleségére, nemcsak hogy fejét vétette annak, de a próféta szakállára meg is esküdött, hogy minden éjszaka magáévá tesz egyet birodalma szépséges hölgyei közül, majd reggel a hóhér kezére adja őket.

Éveken át vallásos elkötelezettséggel tartotta meg fogadalmát, és istenfélő, mély érzelmű ember hírébe került, mígnem egy délután egy nagy varázsló zavarta meg (kétségtelenül ima közben), akinek a leánya - úgy tűnt - egy ötlettel állt elő.

A leány neve Seherezádé volt, és azt mondta, van egy ötlete, amivel vagy meg tudja akadályozni a birodalom elnéptelenedését, vagy ő is a többiek sorsára jut.

Ennek megfelelően, bár nem volt szökőév (ami az áldozatot még tiszteletre méltóbbá teszi), azt mondta apjának, a nagy varázslónak, hogy ajánlja fel a kezét a királynak. Ezt a kezét a király örömmel elfogadta (mindenképpen meg is akarta kapni, de a varázslótól való félelmében napról napra halogatta a dolgot), és miután elfogadta, mindenkinek az értésére adta, hogy nagy varázsló ide, nagy varázsló oda, esze ágában sincs megszegni a fogadalmát, vagy lemondani az előjogairól. A szépséges Seherezádé ezek után is a király felesége akart lenni, és apja határozott tanácsa ellenére hozzá is ment, s hogy ez megtörténhetett, abban - mondhatom - akarva-akaratlanul szerepe volt csodálatos fekete szemének, amit a lehetőségekhez képest mindig nyitva tartott.

Úgy tűnik, ennek a politikus leányszónak (aki kétségkívül olvasta Machiavellit) igen találékony észjárása volt. A mennyegző éjszakáján, már nem emlékszem, miféle ürüggyel, elérte, hogy a testvére a királyi pár közvetlen közelében aludhassék, ezáltal az ágyból is könnyedén tudott vele társalogni; csakhogy kevéssel kakaskukorékolás előtt felébresztette jó urát (aki nem bántotta ezért, mert másnap amúgy is le akarta csapadni a fejét) - felébresztette tehát, mondom (pedig hála jó lelkiismeretének és könnyű emésztésének, igen jól aludt), mégpedig egy igen érdekes mesével (ami azt hiszem, a patkányról és egy fekete macskáról szólt), s amit saját kalandjaként adott elő a testvérenek (persze suttozva). Úgy esett, hogy nem tudta befejezni a mesét pirkadatra, és a dolgok természetéből fakadóan nem is fogja befejezni, mert elérkezett az ideje annak, hogy megkapja a selyemzsinórt - ami alig kellemesebb, mint az akasztás, csak jóval előkelőbb annál!

Mindazonáltal a király kíváncsisága felülkerekedvén, sajnálom, hogy ezt kell mondjam, de legyőzte még vallásos elveit is, és arra ösztönözte, hogy ez egy alkalommal elhalassza fogadalma teljesítését a következő reggelre, mégpedig azzal a céllal és reménnyel, hogy az éjszaka folyamán megtudja, mi lesz a sorsa a fekete macskának (fekete volt, azt hiszem) és a patkánynak.

Elérkezett hát az éjszaka, és Seherezádé nemcsak hogy befejezte a fekete macska és a patkány (az kék színű volt) történetét, de mert tudta, mi vár reá, mélyen belebonyolódott egy másik történetbe, ami (ha nem tévedek) egy rózsaszínű lórol szolt (aminek zöld szárnyai voltak), s ami óraművel járt, és egy lila kulccsal lehetett felhúzni. Ez a történet még jobban érdekelte a királyt, mint a másik, és - mivel a nap felkelt, mielőtt a mesének vége lett volna (annak ellenére, hogy a királyné mindent elkövetett, hogy a selyemzsinór előtt befejezze), most sem volt más megoldás, mint huszonnégy órával elhalasztani a ceremóniát. A következő éjszakán ugyanez a malőr esett meg, ugyanezzel a következménnyel; és a következőn, és a következőn is; így aztán végül a jó fejedelem ezeregy éjszakán át elkerülhetetlenül megfosztatott minden lehetőségtől, hogy esküjét megtartsa, akár mert az idő múlásával megfélemedezett róla, akár mert (s ez a valószínűbb) ugyanúgy hozzászokott a helyzethez, mint mondjuk hitvese kedves mosolyához.

Mindenesetre Seherezádé, aki egyenes leszármazottja Évának, örökölte azt a beszélőképességet, amiből ősanja az Édenkertben hét kosárral vett, amikor osztották. Seherezádé tehát győzedelmeskedett, és a szépségre kiszabott büntetés eltöröltetett.

Nos ez a végkifejlet (amit a reánk maradt feljegyzésekből ismerünk) kétségtelenül és mérhetetlenül helyénvaló és kellemes - de ó jaj! mint annyi más kellemes dolog, sokkal kellemesebb a valóságnál; s én kötelességemnek érzem, hogy a „Miezitt” segítségével korigáljam a hibát. *Le mieux, est l'ennemi du bien*, tartja a francia közmondás, s amikor megemlítem, hogy Seherezádé hét kosárral vett a beszédből, azt is hozzá kell tennem, hogy azt oly eredményesen állította kíváncsisága szolgálatába, hogy abból hamarosan hetvenhét lett.

„Drága nővérem - mondta az ezerkettedik éjszakán (e helyütt szó szerint idézem a »Miezitt«-et) -, drága nővérem, most, hogy elmúlt ez a veszély a selyemzsinórral, és a szégyenletes tehertől is megszabadultunk, szégyent érzek, amiért téged és a királyt (aki sajnálatos módon, úriemberhez nem illő módon horkol) megfosztottalak Szindbád történetének befejezésétől. Ez a férfiú még számos más és még érdekesebb kalandon ment át azokon kívül, amelyekről beszéltem, de az az igazság, hogy igen elálmosodtam a kalandjait mesélve, így csábítást éreztem, hogy lerövidítsem azokat. Tudom, ez illetlenség, de abban bízom, hogy Allah megbocsát nekem. De még nem késő, hogy hibámat jóvátegyem, és mihelyt alkalmam nyílik arra, hogy uramat a nagy horkolásból felébreszthessem vele, tovább szórakoztatlak (és őt is, ha úgy kívánja) e figyelemre méltó történet további folytatásaival.”

Seherezádé nővére erre az ötletre, mint azt a „Miezitt”-ből megtudtam, nem mutatott túl nagy lelkesedést; ám a király, aki megfelelőképpen ki volt éhezve a folytatásokra, végül is abbahagyta a horkolást, és hol azt mondta: „Hum!”, hol meg hogy „Hóó!”, s amikor a királyné rájött, hogy ezek a szavak (amelyek kétségkívül arabul voltak) azt jelentik, hogy ura ébren van, és mindent elkövet, hogy ne horkoljon, úgy rendezte a dolgokat, hogy a megelégedésére szolgáljon, s azonnal belefogott Szindbádnak, a tengerésznek a történetébe:

„Végül, amikor megöregedtem (ezek Szindbád szavai voltak, ahogyan Seherezádé idézte őket), végül, amikor megöregedtem, és békében éldegéltem az otthonomban, egyszer csak erős vágyat éreztem, hogy meglátogassak idegen országokat; és egy napon anélkül, hogy a családom megtudta volna a szándékomat, összepakoltam egy kevés portékát, olyant, ami értékes volt ugyan, de nem terjedelmes, fogadtam egy teherhordót, és lementem vele a

tengerpartra, hogy ott várjam meg valamilyen hajó érkezését, ami majd el fog vinni engem olyan távoli királyságokba, amelyeket még nem fedeztem fel.

Letettük a csomagokat a homokra, és mindketten leültünk egy fa alá, ahonnan a tengert lestük abban a reményben, hogy megpillantunk egy hajót, de több órán át nem láttunk egyet sem. Végül azt képzeltem, hogy valamilyen zümmögő, bűgő hangot hallok, és egy kis hallgatóság után a teherhordóm kijelentette, hogy ő is hallja. Egyre hangosabb és hangosabb lett, úgyhogy nem maradt kétségünk afelől, hogy felénk közeledik. Végül a horizont peremén megpillantottunk egy fekete pontot, ami gyorsan növekedett, mígnem ki tudtunk venni egy hatalmas szörnyet, ami jobbra a víz színe fölé nyúló testtel úszva közeledett. Felfoghatatlanul gyors iramban közeledett, hatalmas hullámokat és tajtékokat vert maga körül, és egy a testéből messzire kinyúló, hosszú lángcsóvával megvilágította a tengert maga körül.

Ahogy közelebb ért, tisztábban láttuk. Olyan hosszú volt, mint a világon nőtt három leghosszabb fa együttvéve, s olyan széles, mint a tróntermed, ó fenséges, nagy hatalmú kalifa. A teste, amely egyáltalán nem hasonlított a haléhoz, oly szilárd volt, mint a kő, s oly fekete, mint a szurok, leszámítva egy vérvörös csíkot, ami teljesen körülölelte. A hasát, amit csak akkor pillanthatunk meg, amikor a szörnyeteg néha kiemelkedett a vízből, fémpikkelyek borították, amiknek olyan színük volt, mint ködös időben a holdnak. A háta lapos volt, majdnem fehér, és hat, fél testmagasságú torony sorakozott rajta.

Ennek a félelmetes szörnyetegnek nem volt szája, úgyhogy nem bírt felfalni bennünket, de ezt a hiányt ellensúlyozta az a legalább nyolcvan szem, amely úgy duzzadt az üregében, mint a szitakötő szeme, és két egymás fölötti sorban helyezkedett el a vörös sáv alatt, ami mintha a szemöldök szerepét töltötte volna be. Kettő vagy három ezek közül a borzalmas szemek közül nagyobb volt a többinél, és tömör aranyból lévőnek látszott.

Noha ez a fenevad, mint az előbb is említettem, hatalmas sebességgel közeledett felénk, minden bizonnal mágia mozgatta, mivel nem volt sem uszonya, mint a halnak, sem hártvány lába, mint a kacsának, sem két szárnya, mint a tengeri kagylónak, és nem is úgy kígyózott előre, mint az angolna. A feje és a farka mindazonáltal eme utóbbiéhoz volt hasonlatos, és láttam rajta két apró lyukat, ami az orrluka lehetett, s amin át a szörnyeteg kellemetlen, sivító hang kíséretében fújta ki sűrű leheletét.

A rémületünk ezt a borzalmas dolgot látva igen nagy volt, de még azt is elnyomta a megdöbbenésünk, amikor közelebről szemlélvén a lény hátán számos emberformájú és nagyságú állatot pillantottunk meg, akik bár igen hasonlítottak az emberekre, nem viseltek ruhát (miként az emberek), valamint undorító és kényelmetlen (mindazonáltal kétséget kizáróan természetes) bőrféleség fedte be őket, ami oly feszesen simult a testükre, hogy attól módfelett esetlennek látszottak, s nyilván fájdalmat is okozott nekik. A fejük legtetején szögletes dobozkat láttam, amit első pillantásra valamiféle turbánnak néztem, de hamarosan rájöttem, hogy igen szilárd és súlyos anyagból vannak, s arra gondoltam, a nagy súlyuk miatt arra rendeltettek, hogy az állatok fejét szilárdan és biztonságban a vállukon tartsák. A lények nyakát fekete gallér övezte (nyilván rabszolga-jelvény), mint a mi kutyáinkét, csak annál szélesebb és jóval erősebb - úgyhogy ezek a szerencsétlen áldozatok nem is tudták elfordítani a fejüket anélkül, hogy egyidejűleg a testüket is ne fordítanák el, így azután arra kárhoztattak, hogy folyvást az orrukat bámulják, ami csodálatosan, ámbár borzalmas mértékben pisze és fitos volt.

Amint a szörnyeteg már majdnem elérte a partnak azt a részét, ahol álltunk, hirtelen hosszan kinyújtotta egyik szemét, és hatalmas tüzgömböt bocsátott ki belőle, amit sűrű füst és olyan dübörgés kísért, amit csak a vihar hangjához tudok hasonlítani. Amint a füst eloszlott, megpillantottunk egy fura ember-állatot, amint a vadállat fején áll, és kezében trombitát tart,

amin keresztül (miután azt a szájához emelte) hangos, éles és szaggatott hangon beszélt hozzánk, de olyan nyelven, amit nem ismertünk fel.

Nyilvánvaló volt, hogy hozzánk beszél, de mivel nem érttem, mit mond, nem tudtam, miképpen válaszoljak neki. Efölötti kétségbeesésemben a teherhordóhoz fordultam, aki a réműlettől majd elájult, és megkérdeztem, szerinte miféle szörnyeteg lehet ez, mit akarhat, és miféle teremtmények rajzanak a hátán. Amennyire a reszketéstől képes volt rá, a teherhordó azt válaszolta, hogy ő már hallott ilyesféle tengeri szörnyről, s hogy ez egy gonosz démon, aminek a gyomra kénnel és tűzzel van teli; egy gonosz dzsinn építette, hogy általa nyomorba döntse az emberiséget; a hátán azok ott élősködők, amilyenek a kutyát meg a macskát is elárasztják, csak ezek jóval nagyobbak és vadabbak; de megvan a feladatuk, mert azáltal, hogy a fullánkjaikkal és a rágószerveikkel kínozzák a gazdájukat, olyannyira feldühítik, hogy haragjukban maradéktalanul végre tudják hajtani a gonosz dzsinnek ördögi terveit.

Ezektől a szavaktól jobbnak láttam, ha sarkon fordulok, és anélkül, hogy hátranéztem volna, elszaladtam a dombok közé, míg a teherhordó ugyanilyen igyekezettel az ellenkező irányba szaladt, csakhogy magával vitte a portékámat is, aminek kétségtelenül jó hasznát fogja venni, nekem pedig semmi reményem arra, hogy valaha is újra találkozjak vele.

Ami engem illet, az ember-élősködők a nyomomba eredtek (miután csónakokkal partra szálltak), és hamarosan elkaptak, megkötözték kezem, lábam, majd felvittek a vadállatra, ami azon nyomban kiúszott a nyílt tengerre.

Keserűen vezekeltem tehát amiatt, hogy elhagyván otthonomat ilyen veszélyes kalandba bocsátkoztam; a megbánásnak semmi értelme nem volt. Igyekeztem megőrizni jó kondícióm, és sorsomat arra az ember-állatra bízam, amelyik a trombitát birtokolta, mert szemmel láthatóan neki hatalma volt a többiek fölött. Ebbéli igyekezetemet siker koronázta, mert pár nap múlva a teremtmény tanújelét adta jóindulatának, és végül még azt is megtette, hogy valamennyire megtanított arra, ami a nyelvük lehetett. A végén már egészen jól tudtam társalogni, és meg bírtam értetni velük, hogy leghőbb vágyam az, hogy világot lássak.

- *Vasis szkasis szkík, Szindbád, hé-diddli, diddli, röff böff morr, hisz físz vissz* - mondta nekem egyszer étkezés után - de ezer bocsánat, elfeledkeztem arról, hogy fenséged nem ismeri a nyerékolást (így nevezik e lények nyelvét, amely a kukorékolás és a nyerítés elemeiből tevődik össze). Engedelmeddel, lefordítom. A »*Vasis szkasis*« és így tovább annyit jelent: »Örömmel tapasztalom, kedves Szindbád, hogy ön igen kiváló férfiú, s mivel mi most éppen körbeutazzuk a Földet, s önnek a leghőbb vágya, hogy világot lásson, felajánlom, legyen útítársunk e vadállat hátán.«

Amikor Seherezádé idáig jutott a történetben, a „Miezitt” szerint a király a bal oldaláról a jobb oldalára fordult, és azt mondta:

- Igazán *nagyon* meglepő, kedves királyném, hogy mind ez idáig kihagyta Szindbád ez utóbbi kalandját. Tudod, hogy szerintem végtelenül szórakoztató és különös?

Mivel a király ilyeténképpen kifejezte véleményét, Seherezádé folytatta a történetet:

- Szindbád imígyen folytatta elbeszélését: „Megköszöntem az ember-állatnak a kedvességét, s hamarosan egészen otthonosan éreztem magam az állat hátán, amely elképesztő sebességgel szelte át az óceánt, ami a világnak ezen a részén egyáltalán nem lapos, hanem kerek, mint a gránátalma, így azután - hogy úgy mondjam - hol felfelé mentünk, hol lefelé.”

- Úgy gondolom, ez igen különös - szólt közbe a király.

- Akárhogy is, ez az igazság - válaszolta Seherezádé.

- Kétségeim vannak - felelte a király -, de kérlek, folytasd a történetet.

- Folytatom - mondta a királyné. - „A vadállat - mesélte tovább Szindbád -, mint azt említettem, hol felfelé, hol lefelé úszott, mígnem egy szigethez értünk, ami több száz mérföld átmérőjű volt, és amit minden kétséget kizáróan egy hernyószerű lényekből álló kolónia épített a tenger közepére.”⁵⁴

- Hum! - mondta a király.

- „Elhagyván a szigetet - mondta Szindbád - (Seherezádé érthető módon felfigyelt férje modortalan közbevetésére) -, elhagyván a szigetet, egy másikhoz érkeztünk, amin kemény kőből épített erődök voltak, oly erősek, hogy a legfinomabban edzett csákány ütése alatt is csak szikráztak.”⁵⁵

- Hum! - mondta a király, de Seherezádé nem figyelt rá, tovább folytatta Szindbád elbeszélését.

- „Miután elhagytuk ezt a szigetet, olyan vidékre értünk, ahol a föld belsejét harminc-negyven mérföld hosszú barlangok szelik át, s amik sokkal több és nagyobb palotát rejtenek, mint amennyit egész Bagdadban és Damaszkuszban látni lehet. Ezeknek a palotáknak a tetejét miriád ékkő díszíti, amelyek oly csillogóak, mint a gyémánt, és oly hatalmasak, mint egy ember; az utcák, a tornyok, a piramisok és a templomok között hatalmas folyók hömpölyögnek, amik feketék, mint az ében, és bennük szem nélküli halak úszkálnak.”⁵⁶

- Hum! - mondta a király.

- „Azután a tengernek olyan tájaira úsztunk, ahol fenséges hegyek emelkednek, s oldalukon folyékony fém-folyók csordogálnak, amelyek húsz mérföld szélesek és hatvan mérföld

⁵⁴ A korallok.

⁵⁵ „Texas egyik legfigyelemreméltóbb természeti furcsasága a Pasigno folyó melletti megkövült erdő. Ez több száz lábön megkövült fát tartalmaz. Némelyikük csak részben kövesedett meg, és még ma is nő. Ez komoly problémát jelent a természetfilozófusok számára, mert át kell fogalmazniuk a kövületekről szóló elméleteiket.” *Kennedy*

Ezt a beszámolót eleinte kétségbe vonták, s csak akkor nyert megerősítést, amikor felfedezték a Black Hills hegláncainál eredő Cheyenne vagy Chienne folyó felső folyásánál található teljesen megkövült erdőt.

Aligha akad a föld felszínén még egy olyan festői, és geológiai szempontból is figyelemre méltó megkövült erdő, mint amelyik Kairó mellett található. Az utazó, amint elhagyja a kalifák sír- emlékeit, és a városkapun túl délnek tart a Szuezebe vezető sivatagi út irányába, néhányszor tízmérföldnyi út után egy nem túl mély, de kopár völgyhöz érkezik, amit homok, kavics és kagyló borít, mintha az apály csak tegnap vonult volna vissza, majd áthalad egy alacsony homokdomb soron, ami e völgyel párhuzamosan húzódik. A tájék igen sivár és elszigetelt. Több mérföldes körzetben kidőlt és megkövesedett fák darabjai hevernek, amik ha ló patája érinti őket, acélos hangot adva pendülnek. A fák sötétbarna árnyalatúak, és tökéletesen megőrizték a formájukat. A darabok egy-tizenöt láb hosszúak és egy-három láb vastagok, s amíg a szem ellát, oly sűrűn hevernek egymás mellett, hogy egy egyiptomi szamar nem tudna átevickélni rajtuk; és annyira természetesek, hogy Skóciában vagy Írországbán akár egy kiszáradt mocsár napon rothadó fáinak is nézhetnénk őket. E fák gyökerei és hajtásai olyannyira épek, hogy bennük a kéreg alatt a férgek járatai is jól kivehetőek. A nedvcsatornákat és a fa közepének erezetét csak erős nagyítóval lehet megfigyelni. Mindez annyira elkövásodott, hogy csiszolható és polírozható, mint az üveg. - *Asiatic Magazine*

⁵⁶ A Kentucky Mamut-barlang.

hosszúak;⁵⁷ a hegy csúcsából olyan nagy mennyiségű hamu lövell ki, hogy teljesen elhomályosítja a napot, és sötétebb lesz, mint a legsötétebb éjszaka, úgyhogy amikor százötven mérföldnyire megközelítettük ezt a szigetet, nem láttuk a legfehérebb tárgyat sem, még ha a szemünk elé tartottuk is.”⁵⁸

- Hum! - mondta a király.

- „Miután elhagytuk ezt a partot is, az állat addig úszott, amíg olyan vidékre nem értünk, ahol a dolgok szemmel láthatóan fordítottak voltak - mert láttunk egy nagy tavat, aminek a fenekén, legalább százlábnyi mélységben a víz felszíne alatt teljes pompájában burjánzott egy magas és buja fákból álló erdő.”⁵⁹

- Hóó! - mondta a király.

- „Néhány száz mérfölddel távolabb olyan éghajlat alá értünk, ahol a levegő a sűrűsége folytán meg bírta tartani a vasat vagy az acélt, ahogyan a miénk a madártollat.”⁶⁰

- Lárifári! - mondta a király.

- „Továbbhaladva abban az irányban, a világ legvarázslatosabb tájára érkeztünk. E vidéket egy pompás, több ezer mérföld hosszú folyó szelte át. Ez a folyó kimondhatatlanul mély volt, és átlátszóbb, mint a borostyán. Három-hat mérföld széles volt, a partja mindkét oldalon függőlegesen ezerkétszáz láb magasba kúszott, ahol örökké virágzó fák koronázták, meg édes illatú virágok, amik az egész területet egyetlen tündöklő kertté varázsolták; csakhogy ezt a helyet a Rettegés Birodalmának nevezik, és aki oda belép, az nem kerüli el a halált.”⁶¹

- Humf! - mondta a király.

- „Lázás sietséggel hagytuk el ezt a királyságot, és néhány nap elteltével egy másikhoz értünk, ahol legnagyobb meglepetésünkre milliárd hatalmas állatot találtunk, amiknek a fején kaszára emlékeztető szarv meredezett. Ezek a félelmetes állatok óriási, alagútszerű barlangokat ásnak maguknak a talajba, az oldalát kövekkel rakják ki. Ide vonszolják le az elejtett állatokat, itt szívják ki a vérüket, majd a tetemet irdatlan távolságba hajtják a »halál barlangjának« szájától.”⁶²

- Piha! - mondta a király.

⁵⁷ Izlandon, 1783-ban.

⁵⁸ „A Hecla 1766-ban történt kitörésekor produkált hasonló sötétséget, ami annyira sűrű volt, hogy a hegytől több mint ötven league-re (kb. 150 angol mérföldre) lévő Glaumbában az emberek csak tapogatózva tudtak közlekedni. 1794-ben a Vezúv kitörésekor a kb. 4 league-re fekvő Casertában az emberek nem tudtak fáklya nélkül közlekedni az utcán. 1812. május elsején a St. Vincent sziget vulkánjából származó vulkáni hamu és homok olyan sűrű sötétbe vonta Barbados, hogy az emberek fényes nappal nem tudták megkülönböztetni a közelükben álló fákat és objektumokat, s nem látták az orruk elé hat hüvelyknyire tartott fehér zsebkendőt.” - *Murray, Phil. szerk.*

⁵⁹ „1790-ben Caracasban egy földrengés során a gránit talaj egy része elmozdult, és a helyén száz láb átmérőjű, nyolcvan-száz láb mély tó keletkezett. Ez az Aripao-erdő része volt, s a fák a víz alatt még hónapokig zöldelltek.” - *Murray*

⁶⁰ A legkeményebb acél sűrített levegőben állítható elő, s oly finom porrá redukálható, amely lebeg a levegőben.

⁶¹ A Niger környéke. Lásd *Simmond's „Colonial Magazine.”*

⁶² A *Myrmeleon* - az oroszlánhangya. A „szörnyeteg” szó egyaránt alkalmazható nagy és apró, abnormális dolgokra, míg a „hatalmas” csupán összehasonlító jelző. A myrmeleon ürege is *hatalmas* a közönséges vöröshangyáéhoz képest. Ugyanakkor a kovaszemcse is „kö”.

- „Folytatva utunkat olyan tájra érkeztünk, ahol a növények nem a talajban, hanem a levegőben nőttek.⁶³ Voltak olyanok is, amelyek a másikon a testből pattantak elő;⁶⁴ megint mások élő állatok testéből táplálkoztak;⁶⁵ olyanok is akadtak, amelyek folyamatos tűzzel égtek;⁶⁶ megint mások egyik helyről a másikra vándoroltak,⁶⁷ és ami még ennél is csodálatosabb, találtunk olyan virágokat, amelyek éltek és lélegeztek, és akaruk szerint mozgatták a csápjaikat, s mi több, az embertől elrejtett gyűlöletes szokásnak hódoltak, amikor foglyul ejtettek más lényeket, és elzárva tartották azokat, amíg a kiszemelt célra be nem idomították őket.”⁶⁸

- Ugyan! - mondta a király.

- „Elhagyva ezt a helyet is, nemsokára egy másikhoz érkeztünk, ahol a méhek és a madarak oly kiváló matematikusok voltak, hogy naponta hasznos instrukciókkal látták el a birodalom bölcseit. A király egyszer díjat tűzött ki annak, aki megold két igen bonyolult problémát. Mindkettőt azon nyomban megfejtették - az egyiket egy méh, a másikat egy madár; de a király titokban tartotta a megfejtést, s csak azután hozta nyilvánosságra, hogy az ember-matematikosok hosszú éveken át végtelen hosszúságú könyveiket áttanulmányozva ugyanarra a megoldásra jutottak, mint a méh és a madár.”⁶⁹

⁶³ Az *Epidendron* és a *Flos Aëris* az *Orchideae* családból való, légyökereivel a fák kérgébe kapaszkodik, de nem onnan szívja fel a tápanyagot, a pusztá levegőből tartja fenn magát.

⁶⁴ Az olyan *paraziták*, mint a csodálatos *Rafflesia Arnoldii*.

⁶⁵ Schouw megemlíti egy olyan növény osztályt, amely élő állatokon tenyészik - a *Plantae Epizooe*-t. Ehhez az osztályhoz tartoznak a *Fuci*-k és az *Algae*-k is.

Mr. J. B. Williams (Salem, Massachusetts) a „Nemzeti Intézet”-ben a következőképpen mutatott be egy Új-Zélandról származó rovar: „A „*hotte*”, amely határozottan hernyó vagy féreg, a *rata* fa gyökerei között él, és a fejéből egy növény nő ki. Ez a különös és egyedülálló rovar felmászik mind a *rata*, mind a *perriri* fa tetejére, ott berágja magát a fa törzsébe, és addig rág, amíg a gyökerekhez nem ér. Ott előbújik, és vagy elpusztul, vagy bebábozódik, és egy növény nő ki belőle. A teste ép és egész marad, csak megkeményedik. E rovarból a helybeliek tetováláshoz használt festéket készítenek.

⁶⁶ Bányákban és természetes barlangokban találni olyan spórás gombafajokat, amelyek erős fényt bocsátanak ki.

⁶⁷ Az *Orchis* (orchidea), a *Scabiosa* (ördög szem) és a *Valisneria*.

⁶⁸ Az *Aristolochia Clematitis* pártája csöszérű, vékony hártvány, és egy gömb alakú alapból nyúlik felfelé. A cső belsejét lefelé mutató szőrök fedik. Az öblös fenéken van a magház és a termő, körülötte a porzók. De mert a porzók rövidebbek a bibénél, nem tudják azt beporozni, mivel a virág még a megtermékenyülés után is függőlegesen áll. Emiatt a pollen külső segítség nélkül a virág fenekére hullik. A segítség ebben az esetben a *Tiputa Pennicornis* nevű apró rovar, amely nektárt keresve berepül a virág belsejébe, és ott addig forgolódik, amíg a virágpor teljesen be nem lepi; de mert a lefelé álló szőrök csapdában tartják, és nem tud elmenekülni, egyre türelmetlenebbül izeg-mozog, s eközben a pollent alaposan rákeni a bibére. Mihelyt a megtermékenyülés megtörténik, a virág szőrei elsorvadnak, és a rovar könnyedén ki tud mászni a csapdából. - P. Keith tiszteletes: *A növények élettani rendszerei*.

⁶⁹ A méhek - amióta csak méhek léteznek - ilyen alakúra készítik a sejtjeiket, s ez matematikailag is a legtökéletesebb forma, lévén hogy maximális helykihasználás mellett a lehető legnagyobb teret biztosítja a számukra, mindamelllett ez a legstabilabb struktúra.

Az elmúlt évszázad végén a matematikusok feltették a kérdést, hogy a szélmalom vitorlájánál melyik az a legtökéletesebb forma, amely a lehető legtöbb szelet tudja befogni, figyelembe véve, hogy a tengelytől mérve a vitorla egyes pontjai más-más sebességgel forognak. Több ezer hiábavaló számítás után rájöttek, hogy ezt a problémát a madarak már akkor megoldották, amikor első ízben a levegőbe emelkedtek.

- Ó, nem! - mondta a király.

- „Alig veszítettük szem elől ezt a birodalmat, máris egy másiknak a közelébe kerültünk, aminek a partjáról egy mérföld széles és kettőszázötven mérföld hosszú madárraj röppent fel. Ha ez a raj percenként egyetlen mérföldet tenne meg, nem kevesebb, mint négy órába telne, mire az egész raj elvonulna felettünk; ez azt jelenti, hogy több milliószor millió madár lehetett benne.”⁷⁰

- Húha! - mondta a király.

- „Alig szabadultunk meg ezektől a madaraktól, amik nagy bosszúságot okoztak nekünk, amikor egy másik fajta ijesztett ránk, ami sokkal nagyobb volt, mint akármelyik rukmadár, amelyikkel eddigi utaim során találkoztam; mert ez nagyobb volt a szerájod legnagyobb kupolájánál is, ó, Kalifák Legnagyobbika. Ennek a borzalmas madárnak nem volt feje, hanem csupa hasból állt, ami borzasztóan kövér és kerek, lágy, sima és fényes volt, és színes csíkok ékítették. A szörnyeteg égi otthona felé emelkedett, és hatalmas karmai között egy házat tartott, aminek letépte a tetejét, s aminek a belsejében embereket láttunk a reájuk váró borzalmas sors miatt érzett végtelen rémület állapotában. Kiabálni kezdtünk, ahogy tőlünk tellett, s abban reménykedtünk, hogy a madár megrémülve elejti a prédáját, de ehelyett csak horkant egyet, mintha a haragjának akarna hangot adni, és egy súlyos zsákot ejtett a fejünkre, ami homokkal volt megtöltve!”

- Butaság! - mondta a király.

- „Ez után a kaland után egy irdatlan nagy kontinenshez értünk, ami rendkívüli szilárdsággal bírt, de ami mindazonáltal egy égszínkép tehén hátán nyugodott, amelynek nem kevesebb, mint négyszáz szarva volt.”⁷¹

- Ezt történetesen elhiszem - mondta a király -, mert egy könyvben olvastam valami hasonlóról.

- „A kontinens alatt úsztunk tovább (a tehén lábai között), és néhány óra múltán egy igazán csodálatos országban találtuk magunkat, amely az ember-állatok elmondása szerint az ő országuk volt, s az ő fajtájukhoz tartozó lények népesítették be. Ettől igen nagy tiszteletet kezdtem érezni az ember-állatok iránt, és szégyellni kezdtem magam, amiért oly megvetéssel vélekedtem róluk. Rájöttem ugyanis, hogy az ember-állatok egy hatalmas varázsló nemzet tagjai, és férgek élnek az agyukban,⁷² amik kétségkívül fájdalmas vonaglásaikkal és tekergőzésükkel stimulálják gazdáik képzeletét.”

- Ostobaság - mondta a király.

- „A varázslók között számos egyedülálló háziasított állat élt; például olyan ló, amelyiknek vasból voltak a csontjai, és a vére helyén forró víz csörgedezett. Zab helyett fekete kövekkel táplálkozott; ám e nehéz diéta ellenére olyan erős volt, hogy egy akkora súlyt, mint ennek a

⁷⁰ Frankfort és Indiana között egy legalább egy mérföld széles galambrajt figyeltek meg; négy óra hosszat tartott, amíg elvonult. Ha egy mérföld per perces sebességgel számolunk, ez 240 mérföld hosszú rajt jelent, s ha feltételezzük, hogy minden köblábra három galamb esik, akkor a rajban 2230272000 galamb volt. - *F. Hall hadnagy: „Utazások Kanadában és az Egyesült Államokban”*.

⁷¹ „A Földet egy négyszáz szarvú, kék színű tehén tartja a hátán.” - *Sale Koránja*

⁷² Az *entozoa* férget több esetben figyelték meg emberi izomban és az agyban. Lásd *Wyatt's Physiology*.

városnak a legnagyobb temploma, messzebbre tudott elvonszolni, mint amennyire egy madár egyhuzamban el tud repülni.”⁷³

- Zagyvaság! - mondta a király.

- „E népek között láttam tyúkot is, aminek nem volt tolla, de nagyobbra nőtt, mint egy teve, s a húsa meg a csontja helyén téglá és vas volt; a vére pedig a lóéhoz hasonlóan (aminek közeli rokona lehetett) forró víz volt, és ő is fával meg fekete kövekkel táplálkozott. Ez a tyúk naponta száz kiscsibét hoz a világra, amik születésük után néhány hetet az anyjuk gyomrában töltenek.”⁷⁴

- Ha-ha! - mondta a király.

- „E nemzet egyik hatalmas varázslója rézből, fából és bőrből embert készített, és oly zsenialitással ruházta fel, hogy azt az emberek közül sakkban senki nem tudta megverni, csak a hatalmas Harun Al Rasid kalifa.⁷⁵ Egy másik mágus (ugyanezen anyagokból) olyan teremtményt konstruált, amely még őt, a készítőjét is megszégyenítette, mert olyan eszes volt, hogy egyetlen másodperc alatt olyan bonyolult számításokat tudott elvégezni, amihez máskülönben ötvenezer hús-vér ember egyévi együttes munkája szükségeltetne.⁷⁶ De egy még csodálatosabb varázsló olyan hatalmas dolgot készített magának, ami sem ember, sem állat nem volt, s aminek az agya helyét fekete szurokkal elegyített ólom foglalta el, s az ujjai olyan gyorsan és ügyesen mozogtak, hogy egyetlen óra alatt húszezer példányban tudta lemásolni a Koránt, s mindezt olyan pontossággal, hogy az összes között nem lehetett egyet sem találni, amelyik akár csak egy hajszálnyit is különbözne a többitől. Ez a valami olyan erős volt, hogy el bírt fűjni a helyéről egy egész birodalmat, és ezt az erejét egyaránt használta jó és rossz célra.”

- Nevetséges! - mondta a király.

- „E szemfényvesztő nép között volt olyan is, akinek szalamandra vére folyt az ereiben, mert minden aggodalom nélkül leül az izzó kályhára, hogy elszívja a csibukját, amíg megfő az ennivalója.⁷⁷ Egy másik képes arra, hogy a közönséges fémeket arannyá változtassa anélkül, hogy egy pillantást vetne rájuk.⁷⁸ Egy másik a rendkívül finom tapintásával olyan vékony huzalt tud sodorni, hogy az szabad szemmel nem is látszik.⁷⁹ Megint egy másikuk oly gyors érzékeléssel rendelkezik, hogy meg tudja számolni minden különálló mozdulatát egy rugalmas testnek, amelyik egyetlen másodperc alatt százmilliószor rezdül meg.”⁸⁰

- Abszurdum! - mondta a király.

⁷³ A London és Exeter között közlekedő Western Railway vonalon mértek már 71 mérföld per órási sebességet. A 90 tonnás szerelvény a Puddington és Didcot közötti 53 mérföldes távot 51 perc alatt tette meg.

⁷⁴ Az *Eccalobeion*.

⁷⁵ M'elzel önműködő sakkjátékosa.

⁷⁶ Babbage kalkulátor masinája.

⁷⁷ *Chabert*, és azóta több százan mások.

⁷⁸ A galvanotípiá.

⁷⁹ *Wollaston* egy teleszkóp szálkeresztje számára készített olyan platinahuzalt, aminek az átmérője a hüvelyk tizennyolcezed része volt.

⁸⁰ Newton kimutatta, hogy a retina ibolya fényben 900000000 rezgést képes észlelni.

- „Egy másik mágus egy folyadék segítségével (amit még senki nem pillantott meg) el tudja érni, hogy a holttestek meglengessék a karjukat, kirúgjanak a lábukkal, verekedjenek, vagy éppen felkelve táncoljanak.⁸¹ Egy másik oly magas hangon és oly hangosan tud kiáltani az egyik irányba, hogy azt a másik irányból hallja vissza.⁸² A másikuknak olyan hosszú a keze, hogy Damaszkuszban ülve Bagdadban vagy bárhol másutt tud levelet írni.⁸³ Egy másik parancsolni tud a villámnak, hogy az akkor pattanjon ki a felhőkből, amikor ő akarja; neki ez a játékszere. Egy másik két erős hangból csendet tud előállítani. Megint másikuk két fény-sugárból sötétséget hoz létre.⁸⁴ Az egyikük jeget készít az izzó kályhában.⁸⁵ A másikuk rá tudja venni a napot, hogy elkészítse a portréját, s az meg is teszi.⁸⁶ Másikuk a bölcsességét a Holdra és a bolygókra szentelte, és elsőként mérte meg azok súlyát, és a felszínük alá nyúlva megállapította az anyag sűrűségét, amiből készültek. De valójában az egész nép oly meglepő varázserővel rendelkezik, hogy nem csupán a felnőttek, de még a macskák is képesek meglátni olyan tárgyakat, amik egyáltalán nem is léteznek, vagy akár húszmillió évvel előre megtudják jósolni egy nemzet születését.”⁸⁷

- Oktalanság! - mondta a király.

- „Eme összehasonlíthatatlanul hatalmas mágusok feleségei és leányai - folytatta Seherezáde nem zavartatva magát férje folytonos és úrhoz méltatlan közbeszólásaitól -, ezeknek az eminens varázslóknak a feleségei és leányai minden tekintetben tökéletesek és kifinomultak, ám a szerencsétlen véglet megszállta őket, s ettől még férjeik csodálatos ereje sem tudta

⁸¹ A Volta-oszlop.

⁸² Az elektrotelegrafikus nyomtató készülék.

⁸³ Az elektromos telegráf azonnal képes a jeleket továbbítani - legalábbis földi viszonylatban elérhető távolságokba.

⁸⁴ Egyszerű természetfilozófiai kísérletek. Ha két fénypontból kiinduló két, 0,0000258-ad hüvelyk hullámhossz-különbségű vörös fénysugarat úgy vezetünk be egy sötétkamrába, hogy az fehér felületre essen, annak fényereje megkettőződik. Ugyanezt érzük el, ha a hullámhossz különbsége e szám bármely többszöröse. A 2 1/4, 3 1/4 stb. szerez különbség a fénysugárral azonos erősségű sugarat; míg a 2 1/2, 3 1/2 stb. szerez különbség teljes sötétséget eredményez. Ibolyaszínű fényben ugyanez a jelenség 0,000157-ed hüvelykes hullámhossz-különbségnél játszódik le; a többi színnél is ugyanez a helyzet, a fenti szám mindig a vörös és az ibolya közti hullámhossz-különbséggel arányos. Hanggal végzett hasonló kísérletek hasonló eredményt mutatnak.

⁸⁵ Helyezzünk platinából készült olvasztótégelyt spiritusz láng fölé, és hevítsük vörös izzásig. Ezután csepegtessünk kénsavat a tégelybe. A sav bár közönséges hőmérsékleten jól párolog, az izzó tégelyben stabil marad, egyetlen cseppje sem párolog el - lévén hogy saját atmoszféra veszi körül, ami nem engedi, hogy a tégely oldalával érintkezzen. Ha vizet öntünk a savba, ez a védelem megszűnik, a sav érintkezik a tégely falával, és megindul a savgőz képződés. A párolgás olyan gyors, hogy a hőelvonás eredményeként a vízből jég válik ki az izzó tégely fenekén.

⁸⁶ A dagerrotípiá.

⁸⁷ Jóllehet a fény 167000 mérföldet tesz meg másodpercenként, a Cygni 61 (az egyetlen csillag, amelynek biztosan tudjuk a távolságát) olyan messze van, hogy róla a fény több mint tíz év alatt ér a földre. Mérsékelt becslések szerint vannak csillagok, amelyeknek a fénye 20 vagy akár 1000 évig is utazik. Na már most, ha ezek 20, vagy 1000 évvel ezelőtt kihunytak, azt csak ma vesszük észre, mivel a fényük, amely 20 vagy 1000 éve indult a felszínükről, napjainkban ér ide. Így a most látott csillagok egy része, nem valószínűtlen és nem lehetetlen, hogy már nem is létezik. Az idős Herschel állítása szerint a teleszkópjával észlelt leghalványabb csillagköd fénye 3000000 évet utazott a földig. A Lord Ross távcsövével láthatóvá tett égitestek fénye is legalább 20000000 évig volt úton.

megszabadítani a szerencsétleneket. Ez a végzet hol valamilyen alakban jött, hol más módon, én azonban arról kívánok szólni, amelyik krosé alakjában érkezik.”

- Micsoda? - kérdezte a király.

- „Krosé - mondta Seherezádé. - Egy gonosz dzsinn, aki folyvást csak arra vár, hogy fájdalmat okozhasson, s ezt rendszerint eme kifinomult hölgyek fejébe helyezi el, s emiatt az, amit mi személyes szépségnek nevezünk, önáluk a hátukra nőtt púpot is magában foglalja. Szerintük a szépség közvetlen összefüggésben van ennek a púpnak a nagyságával. Mivel megérlelődött bennem egy gondolat, és arrafelé olcsó volt a borogatás, már messze vannak azok az idők, amikor egy asszonyt nem lehetett megkülönböztetni egy dromedártól...”

- Állj! - mondta a király. - Ezt ki nem állhatom, és nem is fogom. Már éppen elég fejfájást okoztál a hazugságaiddal. Meg aztán ahogy látom, már hajnalodik. Mióta is vagyok házas? Már egészen összezavarodtam. Meg aztán ez a dromedár... bolondnak tartasz? Mindent egybevetve azt hiszem, itt az ideje, hogy megkapjad a selyemzsínórt.

Ezek a szavak, ahogy azt a „Miezitt”-ben olvastam, igen elszomorították és megrémítették Seherezádét, de mert tudta, hogy a férje mennyire lelkiismeretes, és teljesen valószínűtlen, hogy megszegi a szavát, a sorsát így a kegyelmére bízta. Mindenesetre azzal vigasztalta magát, hogy (miközben alaposan túlfeszítette a húrt) a történet legjava még elmondatlan maradt, s abban bízott, hogy a férje zsörtölődése azáltal nyeri el méltó jutalmát, hogy nem kell több hihetetlen történetet meghallgatnia.

Pár szó egy múmiával

Az előző esti szümpozicion⁸⁸ kissé túl sok volt idegeimnek. Kétségbeejtő fejfájás gyötört, és alig tudtam nyitva tartani a szememet. Sehogyan sem akaróztam elmennem hazulról, hogy házon kívül töltssem az estét, mint szándékoztam. Rájöttem, hogy nem tehetek okosabbat, mint ha eszem egy harapás vacsorát, és rögtön utána lefekszem.

Természetesen könnyű vacsorát. A *welsh rabbit*⁸⁹ kedves étel. De egyszerre egy fontnál többet fogyasztani nem ajánlatos. Mindazonáltal kettő ellen még nem lehet lényeges kifogás. S kettő és három közt igazán csak egyetlen egység a differencia. Talán négyig merészkedtem. A feleségem azt állítja, hogy öt volt, de ő összezavar két egészen különböző ügyet. Az ötöt, mint absztrakt számot, készséggel megengedem; de *konkrétan* a barna porter sör palackjaira kell vonatkoztatni, az azonban ízelítőként szerepelt, s anélkül a *welsh rabbit* tudvalevőleg kerülendő.

Így befejezve frugális estebédem, s fejembe nyomva hálósipkám, abban az őszinte reményben, hogy másnap délig le sem vetem, ledőltem párnámra, és lelkiismeretem hófehér lévén, azonnal mély álomba merültem.

De mikor teljesültek az emberi remények? Még harmadik horkolásomat sem muzsikálhattam végig, amikor dühös csengetés hallatszott az utcai ajtó felől, s aztán türelmetlen dobogás a kopogtatóval, ami rögtön felébresztett. Egy perccel később, miközben még egyre dörzsöltem pillámat, feleségem odadobta elem öreg barátom, doktor Ponnonner írásbeli üzenetét. Az üzenet így szólt:

Drágája barátom, keressen föl mindenképpen, mihelyt ezeket a sorokat megkapja. Jöjjön, és örüljön velem. Szívós ügyeskedéssel sikerült végre megnyernem a Városi Múzeum igazgatóságának engedélyét a múmia tudományos vizsgálatára. Ön tudja, milyen múmiáról van szó. Engedélyt kaptam, hogy a tetemet kigöngyöljem pólyáiból, s ha kívánatosnak mutatkozik, fölboncoljam. Csak néhány barátom lesz jelen - természetesen Ön is. A múmia már lakásomon van, s ma este tizenegykor fogunk hozzá kibontásához.

*Tisztelő híve,
Ponnonner*

Mire a „Ponnonner”-ig értem, bizonyos bámulattal éreztem, hogy oly tökéletesen ébren vagyok, amennyire csak lehet az ember. Vad izgalomban ugrottam ki ágyamból, mindent fölborítva utamban; magamra kaptam ruháimat, igazán mesébe illő gyorsasággal, s lélekszakadva siettem a doktorékhöz.

Ott izgatott társaságra leltem. Már türelmetlenül vártak; a múmia az ebédlőasztalon volt kiterítve; s amint beléptem, megkezdődött a vizsgálat.

A múmia egyike volt annak a kettőnek, amelyet néhány évvel ezelőtt Arthur Sabretash kapitány, Ponnonner unokaöccse hozott egy sírból, Eleithiasz mellől, ami ott fekszik a líbiai hegyek között Thébától messze, a Nílus-parton. E helyen a barlangsírok, bár kevésbé pompá-

⁸⁸ Lakoma (görög).

⁸⁹ Sajtos pirítósféle (angol).

zatosak a thébai temetkezéseknél, mégis jóval érdekesebbek, mert több felvilágosítást nyújtanak az egyiptomiak magánéletéről. A sírkamra, ahonnan a mi példányunk kikerült, állítólag különösen gazdag volt ilyenfajta dokumentumokban - a falakat freskók és domborművek fedték, az elhunyt roppant gazdagságáról meg szobrok, vázák sokasága, élénk mozaikok tanúskodtak.

Ezt a kincset múzeumban helyezték el úgy, ahogy Sabretash kapitány megtalálta; vagyis a koporsóhoz hozzá se nyúltak. Nyolc évig hevert így, csak kívülről állítva közszemlére. Ilyenformán nekünk ép és teljes múmia állt rendelkezésünkre; s aki tudja, mily ritkán ér az antikvitas partjainkra kifosztatlan állapotban, az előtt világos, hogy joggal gratulálhattunk magunknak a szerencséhez.

Az asztalhoz közeledve, azon egy nagy, körülbelül hét láb hosszú s talán három láb széles és mintegy harmadfél láb mély tokot vagy dobozt láttam meg. Hosszúak voltak - de nem koporsó alakú. Anyagára nézve első feltevésünk úgy szólt, hogy szikomorfa, azaz platanus, de belevágva megállapítottuk, hogy keménypapír, más szóval *papier mâché*, papiruszrostokból. Külsőjét sűrű, festett ábrák borították, amelyek temetkezési jeleneteket és más gyászos témákat ábrázoltak - köztük itt-ott elszórtan, a legkülönbözőbb helyeken egy-egy sorozat hieroglifa, kétségkívül a halott neve. Szerencsére a társaságban jelen volt Mr. Gliddon is; s ő nehézség nélkül megfejtette a betűket, amelyek egyszerű fonetikus írást alkottak, és ezt a szót adták ki: „Tevedakoru.”

Némi fennakadást okozott az a kérdés, hogyan bontsuk ki a tokot anélkül, hogy megsértenénk; de végül is megoldva ezt a problémát, egy második dobozra bukkantunk, ami koporsó alakú s jelentékenyen kisebb térfogatú volt, mint a külső, de annak egyébként minden tekintetben pontos mása. A kettő közötti űr gyantával volt kitöltve, amely a belső doboz színeit bizonyos mértékben megfakította.

Amikor ez utóbbit föltártuk - ami egészen könnyen sikerült -, egy harmadikhoz értünk, ami szintén koporsó alakú volt, s a másodiktól csak anyagában különbözött, minthogy cédrusból készült, s még egyre árasztotta magából ennek a fának különös és erősen aromatikusan illatát. Űr a második és harmadik koporsó közt nem volt - az egyik pontosan illeszkedett a másikba.

Eltávolítva a harmadik tokot, megtaláltuk és kiemeltük magát a testet. El voltunk készülve rá, hogy rendes szokás szerint vászonszalaggal vagy pólyával sűrűn körütekerve leljük; de ezek helyett valami hüvelyfélére bukkantunk, ami papiruszból készült, s gazdagon aranyozott és festett gipszréteg borította. A festmények oly tárgyakat ábrázoltak, amelyek a lélek különböző, úgynevezett „kötelmeivel” függtek össze s többrendbeli istenség előtt való bemutatásával, és folyton előkerült bennük egy mindig azonos emberi alak, amelyet nagyon valószínűen a bebalzsamozott személy portréjának szántak. Fejtől lábig nyúlt egy oszlopszerű, függőleges felirat, fonetikus hieroglifákban, újra megadva a halott nevét és címeit, úgyszintén egész rokonságának nevét és címeit.

Az ily módon hüvelybe zárt nyakat tarka, hengeres üvegyöngyökből készült gallér fedte, amelyen a gyöngyök változatos elrendezése a szkarabeusz stb. istenségek képeit formálta a szárnyas glóbuszal. A derék köré hasonló gallér vagy öv simult.

Lehántva a papiruszréteget, a húst kitűnő állapotban találtuk, minden észlelhető szag nélkül. Színe vöröses volt. A bőr kemény, sima és fénylő. A fogak és a haj jó állapotban. A szemek mintha el lettek volna távolítva, hogy helyükbe üvegszemet tegyenek. Ezek azonban nagyon szépek és csodálatosan élethűek voltak, épp csak hogy a tekintetük túlságosan is határozott. Az ujjakat és körmöket gazdagon aranyozták.

Mr. Gliddon a felhám vörhenyes színéből azt a véleményt formálta, hogy a bebalzsamozás teljességgel *per asphaltum*⁹⁰ történt, de mikor a bőr felületén acéleszközzel könnyű kaparást ejtve, az így nyert porból valamennyit a tűzbe vetettünk, tisztán érezhetővé vált a kámfor és más illatos gyanták szaga.

Igen gondosan megvizsgáltuk a testet, hogy megtaláljuk az ismert metszéseket, amelyeken át a beleket szokták eltávolítani: de legnagyobb meglepetésünkre, egyet sem tudtunk fölfedezni. Abban az időben még a társaság egyetlen tagja sem tudott arról, hogy egész, vagyis bontatlan múmiák nem tartoznak a ritkaságok közé. Az agyvelőt rendszerint az orron keresztül húzták ki; a beleket egy oldalt ejtett vágáson át; aztán a testet megberetválták, megmosták és besózták; majd heteken át pihenni hagyták, míg végre a valóságos bebalzsamozás művelete megkezdődött.

Minthogy semmiféle vágás nyomát nem találtuk, doktor Ponnonner előkészítette eszközeit a boncolásra. Ekkor megjegyeztem, hogy már elmúlt két óra. Erre megegyeztünk abban, hogy a belső vizsgálatot másnap estére halasztjuk; és éppen szét akartunk oszlani, amikor valaki fölvetette az ötletet, hogy tennének egy-két kísérletet a Volta-oszloppal.

Az elektromosság alkalmazása egy legalábbis három-négyezer éves múmiánál, ha nem is nagyon okos, de mindenesetre eléggé eredeti gondolat volt, s valamennyien azonnal beleegyeztünk. Egy tizedrésznyire komolyan s kilenctizednyire tréfából fölszereltünk egy elemet a doktor dolgozószobájában, s az egyiptomit átszállítottuk oda.

Csak nagy nehézséggel sikerült lehántani a fedőszöveteket a halántékizom egy darabjáról, ami az izomalkat többi részénél kevésbé látszott merevnek és megkövesültnek, de mint természetesen előre gondolhattuk, a vezetékkel kontaktusba hozva, legcsekélyebb jelét sem adta galvanikus fogékonyságnak.⁹¹ Ez az első kísérlet valóban annyira döntőnek látszott, hogy szívből nevetve képtelen ötletünkön, éppen jó éjszakát akartunk egymásnak kívánni, amikor szemem véletlenül ráesve a múmia szemére, hirtelen bámulatban ott ragadt. Egyetlen rövid pillantásom ugyanis elég volt, hogy meggyőzzön: a szemgolyók, amelyeket eredetileg mindannyian üvegnek néztünk, s amelyeket valamiféle vad merevség tett jellegzetessé, most háromnegyed részben fedve vannak, s a szemhéjak annyira lecsukódtak, hogy csupán a *tunica albuginea*⁹² egy kis darabkája maradt látható.

Kurjantásom fölhívta a figyelmet erre a tényre, amely mindenki előtt azonnal nyilvánvalóvá lett.

Nem mondhatom, hogy a különös tünemény megrémített volna: mert az én esetemben nem a „rémület” a helyes kifejezés. De lehetséges, hogy az erős barna sör hatására kissé ideges voltam. Ami a társaság többi tagját illeti, ők meg sem kísérelték elrejteni a végletes ijedtséget, ami hatalmába kerítette őket. Doktor Ponnonnert valósággal sajnálni kellett. Mr. Gliddon valami különös úton-módon láthatatlanná tette magát. Gondolom, Mr. Silk Buckinghamben sincs annyi merészség, hogy letagadná: négykézláb vonult az asztal alá.

Mégis, a bámulat első megrázkódtatása után mint valami magától értetődő dolgot határoztuk el a kísérlet haladéktalan folytatását. Műveleteink most a jobb láb nagyujjára irányultak.

⁹⁰ Kátrány által (latin).

⁹¹ A galvanizmus az a jelenség, amikor valamilyen folyadékba mártott két fémlemez vagy egy fém és egy szénlemez között elektromos áramkör keletkezik (Galvani olasz természettudós nevéből).

⁹² Fehér lebeny (latin).

Metszést ejtettünk a külső *os sesamoideum pollicis pedis*⁹³ felületén, s így hozzáfértünk az *abductor*-izom⁹⁴ gyökeréhez. Újra működésbe hozva az elemet, az áramot ezúttal a kétosztatú idegbe kapcsoltuk - amikor a múmia, a csalódásig elevennek tetsző mozdulattal, először jobb térdét húzta föl annyira, hogy szinte érintkezésbe hozta az *abdomen*-nel,⁹⁵ aztán pedig megfoghatatlan erővel egyenesítve ki lábszárát, olyan rúgást mért doktor Ponnonnerre, hogy hatása alatt ez az úriember, akár a katapultából kilőtt nyíl, kiröpült az ablakon át az utca közepére.

Testületileg rohantunk le fölhozni az áldozat megcsonkított maradványait, de nagy örömünkre a lépcsőházban találkoztunk vele, amint sebbel-lobbal rohant már fölfelé, csordultig egy filozófus égő tűzével, és jobban, mint valaha eltelve azzal az érzéssel, hogy minden erőnket és buzgóságunkat latba kell vetnünk kísérletünk folytatására.

Így hát tulajdon kezdeményezésére mély bevágást ejtett a kísérleti alany orra hegyén, azt a maga kezével keményen leszorította, és szoros kontaktusba hozta a vezetékkel.

A hatás erkölcsileg és fizikailag, szó szerint és átvitt értelemben egyaránt villanyozó volt. Először is, a hulla fölnyitotta szemét, és perceként át szaporán pislogott, mint Mr. Barnes a pantomimban; másodszer tüszentett; harmadszor fölült; negyedszer öklét rázta doktor Ponnonner felé; ötödszer, Gliddon és Buckingham urakhoz fordulva, megszólította őket ékes egyiptomi nyelven, ilyenképpen:

- Ki kell jelentenem, uraim, hogy eljárásuk éppannyira meglep, mint amennyire elszomorít. Doktor Ponnennertől nem várhattam külön viselkedést. Ő, szegény, elhízott szamár, különre nem képes. Sajnálom, és megbocsátok neki. De ön, Mr. Gliddon, és ön, Silk, önök annyit utaztak és laktak Egyiptomban, hogy szinte bennszülöttnek hihetné önöket az ember; önök, mondom, annyit éltek köztünk, hogy, azt hiszem, éppoly jól beszélnek egyiptomi nyelven, mint írnak anyanyelvükön, önöket okkal mindig úgy tekintettem, mint a múmiák hű barátját; önöktől igazán úribb magatartást vártam volna. Mit tartsak arról, hogy önök nyugodtan állnak itt, és nézik, milyen csúnyán bánnak velem? Mire véljem, ha önök eltűrik, hogy akármilyen jöttment megfosszon koporsóimtól és ruháimtól ebben az átkozottul hideg országban? És hogy rátérjek a fő pontra, milyen világításban lássam azt aényt, hogy önök még segítséget nyújtanak és asszisztálnak ennek a nyomorult kis gazembernek, doktor Ponnonnernek, amikor az orromnál fogva ráncigál?

Az olvasó kétségkívül bizonyosra veszi, hogy amint ezt a beszédet az előzmények után meghallottuk, vagy rohantunk mind az ajtónak, vagy hisztérikus rohamban törtünk ki, vagy tömeges ájulás fogott el. A három közül valamelyik mindenesetre várható volt. Sőt nagyon könnyen megeshetett volna, hogy mind a három viselkedésmód egyszerre előfordul. És becsületesemre, nem tudom, hogyan és mi okból történhetett, hogy egyik sem fordult elő. De talán az igazi okot a kor szellemében kell keresni, amely teljesen az ellentétek törvényéhez igazodik, s amelyről már általában elismerik, hogy mindenben a paradox és lehetetlen megoldást keresi. Vagy talán mindent összevéve, csak a múmia rendkívül természetes és magától értetődő modora vetkőztette ki a szavakat kísértetiességből. Akárhogy is, a tény kétségtelen: társaságunknak egyetlenegy tagja sem tanúsított különös remegést, egyik sem látszott úgy tekinteni a dolgot, mint olyasvalamit, ami különösebben rendkívüli.

⁹³ A láb szezámcsontja (latin).

⁹⁴ Távolító izom (latin).

⁹⁵ Has (latin).

Én a magam részéről teljesen rendjén valónak éreztem, s csak annyit tettem, hogy egy kicsit félrehúzódtam az egyiptomi keze ügyéből. Dr. Ponnonner zsebre dugta kezét, keményen ránézett a múmiára, és arca szörnyen elvörösödött. Mr. Gliddon megsimogatta pofaszakállát, és föl húzta inggallérját. Mr. Buckingham félrehajtotta fejét, és jobb hüvelykujját bedugta a szája bal szögletébe.

Az egyiptomi percekig szigorú arccal nézte, s végül gúnyos mosollyal így szólt:

- Miért nem felel, Mr. Buckingham? Hallotta, mit mondtam, vagy nem? Vegye ki a hüvelykujját a szájából.

Mr. Buckingham erre könnyedén megrezsent, kivette jobb hüvelykujját a szája bal szögletéből, és némi kárpótlásul bal hüvelykujját a fentebb említett nyílás jobb szögletébe dugta.

Miután Mr. Buckinghamtól nem tudott választ kapni, a síri alak ingerülten Mr. Gliddonhoz fordult, s parancsoló hangon megkérdezte, hogy általában mit jelentsen mindez.

Mr. Gliddon hosszasan felelt a fonetikus ábécé hangjai szerint; s ha az amerikai nyomdák egyáltalán el volnának látva hieroglif írásjegyekkel, nagy örömmre szolgálna eredetiben jegyezni ide igazán pompás beszédének teljes szövegét.

Mindjárt megragadhatom az alkalmat közbevetni, hogy az egész itt következő beszélgetés, amelyben a múmia is részt vett, kora egyiptomi nyelven folyt le, Gliddon és Buckingham uraknak mint tolmácsoknak közvetítésével - legalábbis ami engem és a társaság más járatanabb tagjait illeti. A főt nevezett urak utánozhatatlan folyékonyssággal és kellemmel beszéltek a múmia anyanyelvét; de lehetetlen volt észre nem vennem, hogy - bizonyára azért, mert a társalgásban teljesen modern s a múmia előtt természetesen ismeretlen fogalmak is fölmerültek - a két utazó időnként érzékelhető formákat kényszerült alkalmazni, hogy valamelyes megértésre leljen. Mr. Gliddon például egy alkalommal nem tudta megértetni az egyiptomival ezt a szót: „politika”, mindaddig, míg nem rajzolt a falra egy darabka szénnel egy kis rongyos könyökű, boros orrú úriembert, aki egy tuskón áll, bal lábát hátravonja, jobb karját összeszorított ököllel előrenyújtja, szemét az égre mereszti, és száját kilencvenfokos szögben kitátja. Hasonlóképpen Mr. Buckingham csak úgy volt képes érthetővé tenni ezt az abszolút modern fogalmat: „paróka”, hogy dr. Ponnonner indítványára, a szeme fehérjéig elsápadva, rászánta magát, hogy fejről levegye - a tulajdon parókáját.

Az olvasó természetesen fogja találni, hogy Mr. Gliddon beszéde főleg azon nagy előnyök és eredmények körül forgott, amelyek a múmiák kigöngyöléséből és felboncolásából a tudományra háramlanak; ünnepélyesen bocsánatot kért egyúttal ez ügyben minden kellemetlenségért, amely ebből különösebben reá, a Tevedakoru nevű múmiára nézve személy szerint származhatik; és befejezte egy diszkrét célzással - mert alig lehet többnek tekinteni - arra vonatkozólag, hogy miután ez a kis kimagyarázkodás megtörtént, legjobb lesz folytatni a megkezdett vizsgálatot. E pontnál dr. Ponnonner megint elővette szerszámaint.

Úgy látszik, hogy a szónok végső indítványára nézve Tevedakorunak bizonyos lelkiismereti aggályai voltak, amelyeknek természetét nem tudtam világosan megérteni; egyébként kijelentette, hogy bocsánatkérő magyarázatunkkal teljesen meg van elégedve, és leszállva az asztal tetejéről, sorban kezét fogott a társaság minden tagjával.

Amikor ez a szertartás véget ért, azonnal hozzáláttunk, hogy orvosoljuk a folytonossági hiányt, amelyet a bonckés médiumunkon ütött. Összevarrtuk a sebet a halántékon, bekötöttük a lábát, és egy négyzethüvelyknyi fekete flastromot alkalmaztunk az orr közepére.

Most észrevettük, hogy a Vezéren - mert ez volt, úgy látszik, Tevedakoru titulusa - könnyed borzongás fut át, nyilván a hidegtől. A doktor tüstént ruhatárához folyamodott, s nemsokára egy Jennins legjobb modorában készült fekete kabáttal, égszínkék csíkos, skót pantallóval, rózsaszín zefíringgel, lebernyeges brokátmellénnyel, zsák szabású, világos felsőkabáttal, kampós sétabottal, egy karima nélküli kalappal, lakkcsizmával, szalmaszín kecskebőr kesztyűvel, egy szemüveggel, egy pár hamis pofaszakállal, s egy selyem nyakraalóval tért vissza. Minthogy a Vezér és a doktor termete meglehetősen különbözött - az arány kettő az egyhez lévén -, némi nehézséget okozott ezeket az öltönydarabokat az egyiptomi testére alkalmazni; de mire kész lett, mondhatni, hogy föl volt öltözve. Ekkor Mr. Gliddon karját nyújtotta neki, és egy kényelmes székhez vezette a kályha mellé, míg a doktor csengetett, s szivart és bort hozatott.

A társalgás hamarosan megélénkült. Érthetően heves kíváncsiság irányult azon bizonyos mértékben tagadhatatlanul figyelemre méltó tény felé, hogy Tevedakoru mostanáig életben maradt.

- Azt gondoltam volna - jegyezte meg Mr. Buckingham -, hogy igazán beállt önre nézve az elhalálozás ideje.

- De hát - felelte a Vezér igen csodálkozva -, alig múltam hétszáz esztendő. Az apám ezer évig élt, és egyáltalán nem volt valami elgyengült aggastyán, amikor meghalt.

Itt gyors sorozata következett a kérdéseknek és számításoknak, s ezek révén kitűnt, hogy a múmia régiségére vonatkozó feltevések durva hibán alapulnak. Ugyanis éppen ötezerötven éve és néhány hónapja múlt, hogy Eleithiasz katakombáiba helyezték.

- Csakhogy az én megjegyzésem - kezdte megint Mr. Buckingham - nem az ön temetési életkorára vonatkozott. Sőt szívesen elismerem, hogy ön még fiatal ember. Szavaim arra a hihetetlenül hosszú időre céloztak, ameddig az ön tulajdon számítása szerint, *in asphaltum* elhelyezve pihent.

- *In micsoda?* - kérdezte a Vezér.

- *In asphaltum* - ragaszkodott kifejezéséhez Mr. Buckingham.

- Ah, igen; kezdem sejteni, mire gondol; kétségkívül azt is megfelelően lehetett volna alkalmazni, de az én időmben alig használtunk mást, mint higany-bikloridot.

- De amit legkivált képtelenek vagyunk megérteni - szólt Ponnonner -, az a következő: hogyan van az, hogy ön, miután ötezer évvel ezelőtt meghalt, és eltemették Egyiptomban, ma itt ül elevenen és ilyen örvendetesen jó egészségben?

- Ha, mint ön mondja, csakugyan meghaltam volna - felelt a Vezér -, több mint valószínű, hogy ma is halott lennék; mert hisz látom, hogy önök még a galvanizmus csecsemőkorát élik, és nem tudják véghezvinni vele azt, ami nálunk rendes és megszokott dolog volt. De a tény az, hogy katalepsziás állapotba estem, és barátaim úgy gondolták, hogy vagy halott vagyok, vagy jobb volna, ha az lennék; azért siettek bebalzsamoztatni. Gondolom, önök ismerik a balzsamozás alapelvét.

- Az igazat megvallva, nem teljesen.

- Ah, értem; sajnálatos tudatlanság! Nos hát, most nem bocsátkozom részletekbe; de annyit meg kell mondanom, hogy a balzsamozás Egyiptomban a szó helyes értelmében mindazon életfunkciók meghatározatlan időre való megállítását jelentette, amelyeket a folyamatnak alávetettünk. „Életfunkciókat” mondok a szó legtágabb jelentése szerint; beleértve éppúgy a morális és vitális, mint a fizikai lét funkcióit. Ismétlem, hogy a balzsamozás alapelve nálunk

abban állt, hogy megállítottuk és hosszú időre felfüggesztettük mindazon életfunkciókat, amelyeket a folyamatnak alávetettünk. Röviden: amilyen állapotban volt az egyén a bebalzsamozás időpontjában, abban az állapotban maradt. Mármost, mivel én szerencsére a Scarabaeus véréből származom, elevenen balzsamoztak be: mint jelenleg önök is láthatják.

- A Scarabaeus véréből! - kiáltott föl dr. Ponnonner.

- Úgy van. A Scarabaeus egy nagyon előkelő és nagyon régi patríciuscsaládnak *insignium*-a, azaz címere volt. A Scarabaeus véréből származni nem jelent egyebet, mint azon családhoz tartozni, amelynek a Scarabaeus az insigniuma. Képletes értelemben beszélek.

- De mi köze ennek ahhoz, hogy ön eleven?

- Nos Egyiptomban az volt a szokás, hogy a holttestet bebalzsamozás előtt megfosztották beleitől és agyvelejétől; egyedül a Scarabaeusok nemzetsége volt mentes e szokás alól. Így, ha nem lettem volna Scarabaeus, most bizonyosan nem volna belem meg agyam; s ezek bármelyike híján bajos dolog élni.

- Értem - szólt Mr. Buckingham -, és feltételezem, hogy az úgynevezett egész vagy bontatlan múmiák, amelyek fölbukkannak, valamennyien a Scarabaeusok nemzetségéből valók.

- Kétségtelenül.

- Én azt gondoltam - szólt Mr. Gliddon igen szelíden -, hogy a Scarabaeus egyike volt az egyiptomi isteneknek.

- Az egyiptomi micsodáknak? - kiáltott a múmia fölugorva.

- Isteneknek! - ismételte az utazó.

- Mr. Gliddon, igazán csodálkozom, hogy önt ily módon hallom beszélni - szólt a Vezér újból elfoglalva székét. - A föld színén egyetlen nemzet sem hitt soha egynél több istenben. A Scarabaeus, az Ibis stb. minálunk, akárcsak a hasonló teremtmények más népeknél, csak szimbólum vagy médium volt; ezek közvetítésével ajánlottuk föl imáinkat a teremtőnek, aki sokkal fenségebb volt, hogysen egyenesen hozzá fordulhattunk volna.

Itt szünet állott be. Végre dr. Ponnonner vette fel újra a beszéd fonalát.

- Aszerint tehát, amit ön mondott, előfordulhat, hogy a Nílus katakombái közt több Scarabaeus nembéli múmia is rejtőzhet még eleven állapotban?

- Ehhez kétség sem férhet - felelte a Vezér. - Mindazok a Scarabaeusok, akiket merő véletlenségből elevenen balzsamoztak be, ma is elevenek. Sőt azok közül is, akiket szándékosan balzsamoztak be így, akadhat néhány, akit otffelejtett a végrendelet végrehajtója, és máig is a sírjukban fekszenek.

- Lesz olyan szíves megmagyarázni - szóltam én -, mit ért azokon, akiket „szándékosan” balzsamoztak be így?

- Nagyon szívesen - felelt a múmia, miután szemüvegén át előbb nyugodtan végignézett, mert ez volt az első eset, hogy közvetlen kérdést merészeltem intézni hozzá. - Nagyon szívesen - ismételte. - Az emberi élet átlagos tartalma az én időmben körülbelül nyolcszáz esztendő volt. Eltekintve különös balesetektől, kevés ember halt meg a hatszázadik életéve előtt; s kevés ember élte túl a tizedik századot; de a nyolcadikat természetes korhatárnak tekintettük. A bebalzsamozás azon elvének felfedezése után, amelyet az imént önök előtt kifejtettem, filozófusaink arra a gondolatra jutottak, hogy dicséretre méltó kíváncsiságot lehetne kielégíteni s egyszersmind a tudomány érdekeit hatalmas lépéssel előrevinni, ha ezt a természetes életidőt részletekben élnék le. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a történettudomány terén

valami ilyesmire nélkülözhetetlenül szükség van. Egy történetíró például eléri az ötszázadik életévét, nagy szorgalommal összeállít egy könyvet, és aztán gondosan bebalzsamoztatja magát; utasításban hagyván végrendeletének az idő szerinti végrehajtói számára, hogy bizonyos idő, mondjuk öt- vagy hatszáz év elteltével keltsék újból életre. Mikor a kitűzött idő elmúlt, s ő folytatja életét, csalhatatlanul úgy találja, hogy nagy műve valóságos taláalomra összehordott jegyzetgyűjteménnyé változott át, azaz nem egyéb, mint egy egész csorda kétségbeesett kommentátor egymással ellentétes találgatásainak, problémáinak és személyi harcainak irodalmi arénája. Ezek a találgatások stb., amelyeket jegyzeteknek vagy konjektúráknak neveznek, oly tökéletesen háttérbe szorítják, elcsavarják és elborítják magát a szöveget, hogy a szerzőnek lámpással kell nekilátni, hogy fölfedezze alattuk a saját könyvét. Mire fölfedezi, konstatálja, hogy nem is érte meg a kutatás fáradságát. Miután elejétől végig újraírta, kötelességének tekinti, hogy rögtön hozzálasson, és korrigálja a maga tudása és tapasztalatai alapján a kor hagyományait és emlékeit arról a másik korról, amelyben ő eredetileg élt. Ily módon ennek az időről időre való újraírásnak és újabb meg újabb egykori tudósok személyes tapasztalata alapján való helyesbítésnek a folyamata azzal az eredménnyel járt, hogy történetírásunk nem züllött pusztá mesévé.

- Engedelmet kérek - szólt e pontnál dr. Ponnonner, kezét gyengéden az egyiptomi karjára fektetve -, engedelmet kérek, uram, szabad volna egy pillanatra félbeszakítanom?

- Uram, parancsoljon - felelt a Vezér merev magatartást öltve.

- Egyetlen kérdésem volna - szólt a doktor. - Ön említette, hogy a történetíró személyes tapasztalata alapján korrigálja a maga korára vonatkozó hagyományokat. Szeretném tudni, átlagban e mítoszoknak hányad részét találták hünek az igazsághoz.

- E mítoszoknak, mint ön helyesen mondja, uram, általában ugyanaz a sorsuk, mint a még át nem dolgozott történeti művekben följegyzett tényeknek: azaz soha, semmiféle körülmények között és senkinek a tudomása szerint nem akadt még egyetlen ióta sem, ami nem bizonyult volna teljesen és gyökeresen hamisnak.

- De mivel egészen világos - mondta a doktor -, hogy az ön sírba tétele óta legalább ötezer év telt el, biztosra veszem, hogy az ön korában a történetírás, ha a hagyomány nem is, eleget tudott egy általános érdekű témáról, éspedig a teremtésről, ami - mint ön is bizonytalán kiszámította már - legfeljebb tíz évszázaddal régebben történhetett.

- Uram! - kiáltott Tevedakoru vezér.

A doktor megismételte megjegyzését, de az idegennel csak sok utólagos magyarázat után lehetett megértetni. Végre habozva így szólt:

- A téma, amit ön megpendített, bevallom, számomra tökéletesen új. Sohasem hallottam, hogy valakinek az a különös ötlete támadhasson, mintha ennek a mindenségnek - vagy világnak, ha így jobban tetszik - valaha egyáltalán kezdete lett volna. Egyszer és csak egyetlenegyszer hallottam egy különböző spekulációkkal foglalkozó embertől valami távoli célzást, ami az emberi faj eredetére vonatkozott; és ez az ember még ugyanazt a szót is alkalmazta - Ádám: azaz Vörös Agyag -, amit ön használt. Csakhogy generikus értelemben alkalmazta, vonatkozással a poshadt talajból való ősnemzésre - ahogy a teremtés alacsonyabb géniuszainak ezrei is keletkeztek -, s melynek folytán az öt nagy emberi törzs egyszerre született meg a földgolyó öt különböző és körülbelül egyenlő nagyságú karéján.

E beszédre a társaság tagjai általában vállukat vonogatták, s egyikünk-másikunk jelentőség-teljes mozdulattal nyúlt a homlokához. Mr. Silk Buckingham, könnyed pillantást vetve először Tevedakoru tarkójára, azután koponyájának homlokrészére, a következőket mondta:

- Az ön korában az emberi élet hosszú időtartama, valamint az a szokás, hogy alkalmilag, mint ön megmagyarázta, részletekben éltek le, valóban abban az irányban kellett haszon, hogy kifejlődjön és főlhalmozódjon a tudás. Ennélfogva fölteszem, hogy a régi egyiptomiaknak a korunkbeliekhez és főleg a jenkikhez viszonyított feltűnő alsóbbrendűségét a tudomány minden ágában teljességgel az egyiptomi koponya fokozottabb keménységére kell visszavezetnünk.

- Ismét bevallom - felelt a Vezér türelmes szelídséggel -, hogy némileg elvesztettem a fonalat az ön megértéséhez: kérem, a tudománynak milyen ágaira méltóztatik célozni?

Erre az egész társaság együttesen, hosszan kezdte részletezni a frenológia hipotéziseit és az állati delejesség csodáit.

A Vezér, miután végighallgatott, néhány adatot tárt elénk, amelyekből világosan kitűnt, hogy Gall⁹⁶ és Spurzheim⁹⁷ elődei Egyiptomban oly régen virágoztak és letűntek, hogy majdnem teljesen elfeledték őket, és hogy Mesmer mutatóványai nagyon silány kis trükkök a thébai tudósok pozitív csodáihoz mérve, akik tetveket és más hasonló férgeket a semmiből is létre tudtak hozni.

Itt megkérdeztem a Vezért, vajon az ő kora képes volt-e kiszámítani az égitestek fogyatkozásait. Kissé megvetően mosolygott, és igennel felelt.

Ez némileg zavarba hozott, de éppen más oldalról kezdtem puhatolni asztronómiai tudását, amikor a társaság egy tagja, aki mindeddig nem nyitotta ki a száját, fülembé súgta, hogy e pontban bővebb információért forduljak Ptolemaioszhoz - akárki legyen is ez az úr -, és valami Plutarkhosz művéhez *de facie lunae*.⁹⁸

Ekkor a gyújtóüvegek és lencsék s általában az üvegyártás felől kérdeztem a múmiát; de még be sem fejeztem kérdéseimet, amikor a hallgatag vendég ismét nyugodtan megérintette könyökömet, és arra kért, hogy az isten szerelméért vessek egy pillantást a szicíliai Diodóroszba.⁹⁹ Ami a Vezért illeti, ő válasz gyanánt csak azt kérdezte, vajon nekünk, moderneknek, vannak-e olyan mikroszkópjaink, amelyek lehetővé teszik, hogy olyan finom művű kámeákat metsszünk, mint az egyiptomiak. Míg azon tűnődtem, hogyan feleljek erre a kérdésre, a kis dr. Ponnonner igen különös módon kompromittálta magát.

- Nézze meg az épületeinket! - kiáltotta utazóink nagy megrökönyödésére, akik hiába csipkedték szinte kékre és feketére a bőrét.

- Nézze meg a Bowling park szökőkútjait New Yorkban! - üvöltött valóságos entuziazmussal - vagy ha ez túl hatalmas látvány, vessen egy pillantást a washingtoni Capitolra! - s a derék kis doktor elkezdte aprólékosan részletezni az említett épület arányait. Elmagyarázta, hogy csak az előcsarnokot nem kevesebb, mint huszonnégy, öt láb átmérőjű és egymástól tízlábnyi távolságra álló oszlop díszíti.

⁹⁶ Franz Josef Gall (1758-1828) - német orvos, a frenológia feltalálója. (A frenológia ma már túlhaladott, de a maga korában nagy hatású elmélet erről, hogy az emberi tulajdonságok az agykéreg körülírt pontjain helyezkednek el, s fejlettségük leolvasható a koponya dudorairól).

⁹⁷ Johann Casper Spurzheim (1776-1832) - német orvos, frenológus.

⁹⁸ A hold arcáról (latin).

⁹⁹ A szicíliai Diodórosz (i.e. I. század) - ókori görög történetíró.

A Vezér azt felelte, sajnálja, hogy e pillanatban nem emlékezik Aznak város főépítményeinek pontos méreteire. Ezeket az idők éjjelén rakták le, de romjaik az ő temetése idején még álltak egy nagy homoksivatag közepében, Thébától nyugatra. De ha már oszlopcsarnokról van szó, eszébe jut, hogy egy ilyen oszlopcsarnok, amely a Karnak nevű külvárosnak egy kisebbfajta palotájához tartozott, száznegyvennégy, egyenként harminchét láb kerületű és egymástól huszonöt lábnyi távolságban emelt oszlopból állt. Az út ehhez az oszlopcsarnokhoz a Nílus felől egy két mérföld hosszú, húsz, hatvan és száz láb magas szfinxekből, szobrokból és obeliszkekből alkotott sétányon át vezetett. Maga a palota - amennyire vissza tud emlékezni - két mérföld hosszú volt, és a kerülete talán hét mérföld. Falait kívül-belül teljesen beborították a gazdag festésű hieroglifák. Nem meri határozottan állítani, hogy a doktor capitoljaiból akár csak ötvenet vagy hatvanat is föl lehetett volna építeni a falai közt, de egyáltalán nem biztos, hogy némi igyekezettel ne lehetett volna beszorítani két-háromszázat is. Pedig ez a karnaki palota végül is csak jelentéktelen, apró épület volt. Mindazonáltal ő - a Vezér -, ha jóhiszemű, nem tagadhatja meg a zsenialitást, nagyszerűséget és kiválóságot a Bowling park szökőkútjától, ha csakugyan olyan, amilyennek a doktor leírta. Kénytelen elismerni, hogy semmi hasonló nem létezett soha sem Egyiptomban, sem másutt.

Itt megkérdeztem a Vezért, mit szól a vasútjainkhoz.

- Semmi különöset - felelte. - Meglehetősen silányak; elég rosszul agyalták ki, a kivételük ügyetlen. Nyilván nem lehet őket összehasonlítani azokkal a hatalmas, sima, egyenes vasbordás műutakkal amelyeken az egyiptomiak egész templomokat és százötven láb magas, egyetlen kőből faragott obeliszkeket szállítottak.

Beszéltem gigantikus mechanikai erőforrásainkról.

Elismerte, hogy ezen a téren tudunk valamit, de azt kérdezte, hogyan fognánk hozzá, hogy felrakjuk a vállköveket akár csak a kis karnaki palota keresztgerendáira.

Úgy tettem, mintha nem hallanám a kérdést, és meginterpelláltam, van-e fogalma az artézi kutakról. Ő egyszerűen felvonta szemöldökét, mire Mr. Gliddon jelentősen felém hunyorított, és halkán megjegyezte, hogy artézi kutat nemrég fedeztek föl a Nagy Oázis kútúró munkálatainál alkalmazott mérnökök.

Ekkor acélunkat említettem: de az idegen föl húzta az orrát, és azt kérdezte, meg lehetett volna-e csinálni evvel az acéllal az obeliszkeken látható finom és éles faragásokat, amiket köszörült rézszerszámokkal dolgoztak ki.

Ez annyira meghökkentett, hogy tanácsosnak láttuk a vitát a metafizika terére vinni át. Behozattuk a *Napóra* című könyvet, és fölolvastunk belőle egy-két fejezetet valamiről, ami nem nagyon világos, de amit a bostoni tudósok a „Haladás Nagy Áramlatának” neveznek.

A Vezér csak annyit mondott, hogy a Nagy Áramlatok az ő korában rémesen közönséges dolgok voltak, és ami a Haladást illeti, az egy időben már valóságos istencsapásként jelentkezett - de haladni sohase haladt.

Ekkor a demokrácia nagy szépségéről és fontosságáról kezdtünk beszélni, és tőlünk telhetőleg igyekeztünk fölkelteni a Vezér méltánylását azon előnyökkel szemben, amelyek abból áramlanak miránk, hogy olyan helyen élünk, ahol van szavazati jog *ad libitum*,¹⁰⁰ és nincs király.

¹⁰⁰ Tetszés szerint (latin).

Szemmel látható érdeklődéssel hallgatott; a dolog, úgy látszik, nem csekély mértékben mulattatta. Amikor a beszédet befejeztük, elmondta, hogy valamikor régen történt valami nagyon hasonló dolog. Tizenhárom egyiptomi tartomány együttesen elhatározta, hogy föl-szabadítja magát, és nagyszerű példát ad az emberiségnek. Összegyűjtötték bölcseiket, és kifőzték a legzseniálisabb alkotmányt, amit csak ki lehet gondolni. Egy darabig feltűnően jól megvoltak vele, csak a dicsekvés szokása fejlődött ki köztük csodálatosan. De végül a dolog úgy végződött, hogy a szóban forgó tizenhárom állam egyesült még tizenöt-húsz másik állammal a leggyűlöletesebb és legtűrhetlenebb zsarnokság céljaira, amit valaha a föld színe látott.

Erre nem tudtam, mit mondjak. Ezért fölemelt hangon azon kezdtem sajnálkozni, hogy Egyiptom nem ismerte a gőz erejét.

A Vezér csodálkozva nézett rám, de nem felelt. Ám a hallgatag úr erősen oldalba bökött a könyökével, és figyelmeztetett, hogy untig eléggé kompromittáltam magamat... Hát valóban olyan járatlan vagyok, és nem tudom, hogy a modern gőzgép Caus Salamon közvetítésével az antik Héron találmányából vette eredetét?

Most az a közvetlen veszély fenyegetett, hogy a vitában mi húzzuk a rövidebbet; de szerencsére dr. Ponnonner összeszedve magát, segítségünkre sietett, és föltette a kérdést, vajon Egyiptom népe komolyan gondolhatna-e arra, hogy vetélkedésbe szálljon a modernekkel a ruházkodás mindennél fontosabb kérdésében?

A Vezér erre letekintett pantallója csíkjaira, majd megfogta egyik frakkszárnya végét, és szeméhez emelve pár percig vizsgálgatta. Végül, miután ismét leeresztette, szája lassan-lassan egyik fülétől a másikig húzódott; de nem emlékszem, hogy válaszképp valamit is mondott volna.

Erre visszanyertük bátorságunkat, s a doktor, komoly méltósággal közeledve a Vezérhez, megkérte, mondja meg őszintén, úri becsületszájára, vajon az egyiptomiak értettek-e bármikor is akár Ponnonner-féle tabletták, akár Brandreth-pirulák készítéséhez.

Aggodalmasan vártuk a feleletet - de hiába. A felelet elmaradt. Az egyiptomi elpirult, és lecsüggesztette fejét. Sohasem volt diadal tökéletesebb; sem vereség, amelyet ily kevés hidegvérrel viseltek volna. Igazán nem nézhettem a szegény múmia gyötrődését. Fogtam a kalapomat, mereven meghajoltam előtte, s elbúcsúztam.

Mikor hazaértem, konstatáltam, hogy elmúlt négy óra, és rögtön ágyba feküdtem. Most dél-előtt tíz van. Hét óta fenn vagyok, hogy lefirkantsam ezt a memorandumot családom és az emberiség hasznára. Az előbbi nem akarom többé látni. Feleségem valóságos fúria. Az igazat megvallva, alaposan meguntam ezt az életet s általában a tizenkilencedik századot. Meg vagyok győződve arról, hogy minden romlásnak indult. Azonkívül éget a kíváncsiság, ki lesz az elnök 2045-ben. Ezért, mihelyt megberetváltam és felhőrpintettem egy csésze kávé, megyek Ponnonnerhez, és bebalzsamoztatom magamat néhány évszázadra.

Monsieur Valdemar kóresete tényszerű megvilágításban

Én magam nyilván nem csodálkozhatom, hogy Monsieur Valdemar különleges kóresete vitát kavart. A csodálatos az lett volna - figyelembe véve a körülményeket -, ha nem így történik. Mert jóllehet az érdekelt felek általános óhaja volt, hogy az ügyből a nyilvánosságot kizárjuk, mindaddig legalább, amíg további vizsgálatra alkalmunk nem kínálkozik - vagy talán éppen azért történt így, mert a hírzárlat érdekében minden lehetőt elkövettünk -, a nagyközönség körében zavaros és túlzásokkal terhelt hírek kezdtek keringeni, amelyek később számos kellemetlen félreértés okozóivá váltak, és természetesen széltejben hiteltenséget ébresztettek.

Szükséges tehát, hogy az esetet végre tényszerű megvilágításba helyezzem - amennyire persze a tények előttem is világosak. Tömören összefoglalva ezeket mondhatom:

Érdeklődésem az utóbbi három évben többször fordult a delejesség tana felé, és mintegy kilenc hónappal ezelőtt hirtelen arra a felismerésre jutottam, hogy az eddig lefolytatott kísérletek egy kérdést teljességgel és érthetetlenül elhanyagoltak: *in articulo mortis*¹⁰¹ még senkit sem delejtek. Eszerint válaszra vár először is, hogy a beteg ilyen állapotban fogékony-e a delejes hatásra, másodsor pedig, ha igen, gyengíti-e vagy fokozza az állapota ezt a hatást, és harmadsor, milyen mértékben, illetőleg mennyi ideig késleltetheti a delejés a halál beálltát. Az egyéb kérdéses részletek mellett ez a három izgatta leginkább érdeklődésemet - a harmadik különösképpen, tekintettel következményeinek rendkívüli fontosságára.

Alanyt keresvén, akin a kísérleteket megejthetném, Ernest Valdemar barátomra kellett gondolnom, a *Bibliotheca Forensica*¹⁰² közismert szerkesztőjére és a *Wallenstein*,¹⁰³ valamint *Gargantua*¹⁰⁴ (Issachar Marx *nom de plume*¹⁰⁵ alatt rejtőző) lengyel fordítójára. Monsieur Valdemar 1839 óta többnyire a New York állambeli Harlemben lakik, pontosabban lakott, és elsöre rendkívüli soványsága tűnt az ember szemébe (lába olyan vézna volt, mint John Randolphé¹⁰⁶), aztán pedig a szénfekete hajától elütő fehér oldalszakállá - úgyhogy általában azt hitték, parókát visel. Természete határozottan ideges lévén, használható alanyul kínálkozott a delejes kísérletekhez. Két vagy három alkalommal úgyszólván minden nehézség nélkül sikerült elaltatnom, ámde különleges testalkatához fűzött várakozásomban csalódnom kellett. Nem került ugyanis soha, egy pillanatig sem teljesen és korlátlanul a befolyásom alá, ami pedig a *clairvoyance*-ot¹⁰⁷ illeti, semmi kimutatható eredményre nem jutottam vele. Kudarcomat zilált egészségi állapotának tulajdonítottam. Megismerkedésünk előtt néhány hónappal orvosai megállapították, hogy előrehaladott tüdővészben szenved. És csakugyan, oly higgadtan beszélt a közeledő teljes bomlásról, mint amin változtatni nem lehet, de sajnálkozni sem érdemes.

¹⁰¹ A halál pillanatában (latin).

¹⁰² Törvénytársi könyvtár (latin).

¹⁰³ Friedrich Schiller háromrészes történelmi drámája (1800).

¹⁰⁴ François Rabelais (?1494-1553) francia író, orvos, humanista regénye (1534).

¹⁰⁵ Írói álnév (francia).

¹⁰⁶ John Randolph (1773-1833) - virginiai politikus, szónok. A kortársak leírása szerint sápadt, keszeg, kísérteties ember volt.

¹⁰⁷ Éleslátás; gondolatolvasás (francia).

Amikor a fent említett eszme felötlött bennem, természetes, hogy mindjárt Monsieur Valdemarra gondoltam. Elégé filozofikus jellemnek ismertem ahhoz, hogy ellenvetésektől ne kelljen tartanom a részéről; hozzátartozója pedig nem élt Amerikában olyan, akinek a közbelépésére számíthattam. Nyíltan megbeszéltem vele az ügyet, és meglepetten tapasztaltam, milyen élénk érdeklődést mutat iránta. Meglepetten, mondom, mert igaz ugyan, hogy kísérleteimnek mindig készséges alanya volt, de mintha a munkám nem ébresztett volna benne semmi rokonszenvet. Betegsége természetéből következett, hogy a halál beálltának időpontját a hozzávetőlegesnél pontosabb becsléssel lehetett előre jelezni, és végül úgy állapotunk meg, hogy huszonnégy órával azelőtt küld értem, hogy orvosainak végzetes kórjósolata esedékessé válna. Ma már több mint hét hónapja, hogy az alábbiakban csatolt figyelmeztetést kaptam Monsieur Valdemartól.

Kedves P..m,

Akár rögtön is jöhet. D. és F. egybehangzó véleménye szerint holnap éjjelnél nem húzom tovább. Szerintem sem tévedhettek sokat.

Valdemar

Kelte után fél órával kezemben volt a levél, és tizenöt perc múlva ott álltam a haldokló mellett. Tíz napja nem láttam, és megdöbbenő volt, mennyit változott ilyen rövid idő alatt. Arcát ónszín sápadtság borította, szeme tompán fénylett, sorvadása oly nagyfokú volt, hogy bőrén átütöttek a pofacsontok. A fokozott köhögési inger nyomán vérköpés jelentkezett. Pulzusa alig volt tapintható. Mindazonáltal szellemi képességeinek és némi testi erőnek is meglepő módon birtokában maradt. Tagoltán beszélt, segítség nélkül ceruzajegyzeteket készített. Párnákkal felpolcoltan ült az ágyban D. és F. doktor felügyelete alatt.

Kezet fogtam Valdemarral, majd félrevontam a két orvost, és részletesen tájékoztam a beteg állapota felől. A bal tüdő szövete tizennyolc hónapja félig elszemcsésedett, illetőleg sajtosodott, következésképpen élettanilag teljesen elhalt. A jobb tüdőcsúcs ugyancsak elszajosodottnak mondható, egészben inkább, mint részben, míg az alsó két lebeny gennyes gócok egymásba mosódó tömege, számos üreggel és egy ponton állandósult letapadással. A jobb tüdő folyamata aránylag új keletű, a szemcsésedés rendkívül gyorsan zajlik, egy hónappal ezelőtt még semmi jelét nem tapasztalták, a letapadást pedig csupán három napja észlelték. A tüdővéstől függetlenül főütőér-tágulást is gyanítottak betegünknel, a pontos kórismét azonban a bal tüdőszövet előrehaladott sajtosodása kizárta. A két orvos egyetértett abban, hogy a kórkezelési idő végső határa a másnap (vasárnap) éjjél. Mikor mindezt megbeszéltük, szombat este hét óra volt.

Miközben végiggondoltam teendőimet, D. és F. doktor végleg elbúcsúzott betegétől. Nem szándékoztak visszatérni, kérésemre azonban másnap este tíz óra tájban benéznek.

Amint eltávoztak, nyíltan megbeszéltem Monsieur Valdemarral a küszöbönálló teljes bomlást, vagyis pontosabban az ehhez kapcsolódó kísérlet kérdését. Ezúttal is készségesen, sőt éppenséggel kíváncsian nézett elébe, és azt ajánlotta, hogy kezdjük el azonnal. Egy férfi és egy női betegápoló viselte a gondját, én azonban nem szívesen vállaltam volna ilyen természetű feladatot, ha a netalán bekövetkező szerencsétlenség esetére megbízhatóbb tanúm nincs kéznél. Épp ezért másnap este nyolc órára halasztottam a kísérletet, amikor is egy ismerős orvostanhallgatót hozhatok magammal (Mr. Theodore L.1-t), a kínos meglepetések elkerülése érdekében. Eredetileg várni akartam a két orvos érkezéséig, sietnem kellett azonban, egyrészt

Monsieur Valdemar többszöri sürgetése miatt, másrészt pedig, mert magamnak is látnom kellett, hogy nincs veszteni való idő, állapota rohamosan romlik.

Mr. L...l volt olyan szíves, és kérésemre megígérte, hogy az elkövetkező eseményekről a helyszínen feljegyzést készít, ilyenformán az ő helyenként tömörített, helyenként *verbatim*¹⁰⁸ közölt feljegyzéseiből állítom most össze a történeteket.

Mintegy öt perccel nyolc előtt megfogtam a beteg kezét, és kértem, fejezze ki készségét, amilyen érthetően csak tudja, Mr. L...l előtt, hogy delejes kísérletemnek jelen állapotában aláveti magát.

- Igen - jelentette ki gyenge, de jól hallható hangon -, a következő delejes kísérlet kifejezett kívánságomra történik. Attól tartok azonban - tette hozzá rögtön -, hogy a halasztás hosszúra nyúlt.

Én pedig, még be sem fejezhettem, elkezdtem működésemet azokkal a fogásokkal, amelyek Monsieur Valdemar delejes befolyásolásában eddig is sikeresnek bizonyultak. Már az első oldalirányos kézsimitás a homlokán nyilvánvaló hatással járt, további látható eredményt azonban semmiféle akarat-összpontosítással nem sikerült elérnem egészen tíz óra után néhány percig, amikor is D. és F. doktor megbeszélésünkhöz híven tiszteletét tette. Néhány szóval elmagyaráztam, mire készülök, s mivel ellenvetésük nem volt, mondván, hogy a beteg immár úgyszólván haláltusáját vívja, habozás nélkül folytattam munkámat - ezúttal hosszanti simításokkal, tekintetemet a haldokló jobb szemére irányítva.

Addigra már tapinthatatlan volt a pulzusa, lélegzése szakadozottá vált, és fél percekre is kihagyott.

Ebben az állapotban maradt szinte változatlanul egy negyedóráig. Az említett idő elmúltával rendkívül mély, bár természetes sóhaj emelte meg a haldokló mellkasát, s ezzel lélegzésének szaggatottsága megszűnt - azaz nem volt tovább érzékelhető. A kilégzés időközei továbbra sem rövidültek. A beteg végtagjai jéghideg tapintásúak voltak.

Öt perccel tizenegy előtt a delejes befolyásoltság kétségtelen jeleit tapasztaltam rajta. Tört fényű tekintete mintha kényszerű önvizsgálatra fordult volna befelé, amint az alvajárákon észlelhető és teljesen félremagyarázhatatlan tünet. Néhány gyors, oldalirányú simítással a félálomra jellemző szempillarebegést idéztem elő, majd néhány újabb simítással álomra zártam a szemét. Ennyivel azonban nem elégedtem meg, hanem gyors mozdulatokkal és teljes akarat-összpontosítással folytattam munkámat, amíg az alvó végtagjait látszólag nyugvó helyzetben nem rögzítettem. Lábát teljes hosszában kinyújtóztattam, karját ugyancsak, de az ágy két oldalán, némi távolságban a törzstől. Fejét enyhén alápolcoltam.

Mire mindezzel végeztem, éppen éjfél lett, és megkértem a jelen lévő urakat, vizsgálják meg Monsieur Valdemar állapotát. Néhány próba után elismerték, hogy különösen mély, delejes álomba merült. Az eset mindkét orvos érdeklődését felcsigázta. Dr. D. nyomban úgy döntött, hogy az éjjelt betege mellett tölti, dr. F pedig azzal búcsúzott, hogy a kora reggeli órákban visszatér. Mr. L...l és a betegápolók ott maradtak.

Mintegy hajnali háromig nyugodni hagytuk Monsieur Valdemart, majd megvizsgálván úgy tapasztaltam, hogy állapota semmit sem változott dr. F távozása óta, azaz ugyanabban a helyzetben feküdt, érverése nem volt tapintható, légzést csupán tükör segítségével lehetett észlelni, lehunytt szeme természetes álomra vallott, végtagjai márványosan ridegek és merevek voltak. Az együttes kép mégsem utalt a halálra.

¹⁰⁸ Szó szerint (latin).

Fölébe hajoltam, és részleges akarat-összpontosítással próbáltam elérni, hogy jobb karjával az én jobb karom mozgását kövesse, amint lassan, hívólag intettem neki. Efféle próbálkozásaim Monsieur Valdemarral eddig nem vezettek sikerre, épp ezért most sem fűztem hozzá sok reményt. Legnagyobb meglepetésemre azonban karja, ha ernyedten is, de készségesen követte mozdulataimat, bármilyen irányt jelöltem meg a számára. Úgy döntöttem, hogy néhány mondatra szorítókozó beszélgetést is megkockáztatok.

- Valdemar - szólítottam -, feleljen! Alszik? - Választ nem kaptam, de észrevettem, hogy ajka megremeg, ilyenformán tanácsosnak láttam, ha újra meg újra megismétlem a kérdést. Harmadszori kísérletemre egész testén enyhe remegés futott végig, szeme kinyílt, de annyira csak, hogy a két szemhéj között a szemgolyónak csupán keskeny, fehér csíkja látszott, majd ajkának lusta mozdulása nyomán alig hallható suttogás hagyta el a száját.

- Igen... alszom most. Ne ébresszen! Hadd haljak meg így!

Megtapintottam végtagjait, és meggyőződtem változatlan merevségükről. A jobb kar viszont ismét engedelmeskedett irányításomnak. Új kérdést tettem föl:

- Érez még a mellében fájdalmat, Valdemar?

A választ rögtön megkaptam, bár ezúttal kevésbé hallhatóan:

- Fájdalom nincs... meghalok.

Úgy véltem, nem volna helyes, ha további kérdésekkel zaklatnám, megvártam tehát dr. F.-et. Nem sokkal napkelte előtt érkezett, és csodálkozása határtalan volt, amikor azt látta, hogy betege még életben van. Miután a pulzusát megtapintotta, s tükröt tartott a szája elé, megkért, hogy szóljak hozzá újból. Teljesítettem kérését, mondván:

- Még mindig alszik, Valdemar?

Mint első esetben, néhány percig most is várni kellett a válaszra. Közben szinte látszott, hogyan szedi össze erejét a haldokló. Negyedszer feltett kérdésemre azután válaszolt, de oly halkán, hogy alig lehetett hallani:

- Igen... még alszom... meghalok.

A két orvos ekkor azt a nézetét, illetőleg óhaját nyilvánította ki, hogy Monsieur Valdemart zavartalanul kellene hagynunk békésnek tetsző pillanatnyi helyzetében, míg a halál meg nem váltja, mégpedig - és ebben megegyeztek a vélemények - nyilván percekben belül. Magam mégis úgy határoztam, hogy még egyszer szólok hozzá, azzal megismételtem előző kérdésemet.

Eközben szemmel jól követhető változás történt a delejezett haldokló arcán. Szeme kinyílt, és bogarával fölfelé fordult üregében, a bőrfelületet penészszín borította el, nem is annyira pergamenre, mint inkább poros, fehér papírra jellemző halvány árnyalat, s a mellbajosok körkörös piros foltjai, amelyek eddig szinte középpontját alkották két arcfelének, hirtelen kialudtak. Szándékosan választottam ezt a szót, mert a foltok hirtelen eltűnése leginkább az ellobbanó gyertyalángra emlékeztetett. Ugyanabban a pillanatban felhúzódott a felső ajak is, és felfedte a mind ez ideig teljesen takart fogsort, az állkapocs pedig szinte hallható roppanással esett le, úgyhogy a tárt szájrészen át tisztán láthatóvá lett a puffadt, üszkös nyelv. A társaság egyetlen tagja sem akkor állt először halottas ágynál, Monsieur Valdemar külseje azonban olyannyira visszaborzasztó volt, hogy mindnyájan elhúzódtak tőle.

Idáig jutva az elbeszélésben, úgy érzem, kimerítettem hitelemet az olvasónál, s ettől fogva csupán iszonyára és hitetlenségére számíthatok. Dolgom mindazonáltal, hogy a tényszerű beszámolót zavartalanul folytassam.

Monsieur Valdemar ezek után lappangó életerőnek a legcsekélyebb jelét sem mutatta, s halottnak minősítvén már-már az ápolókra bíztuk volna a továbbiakat, amikor a nyelvnek mintegy percnyi erős rezgő mozgására lettünk figyelmesek. Ennek elmúltával a merev szájrészből hang tört elő, amelynek árnyalatos leírására örültség volna kísérletet tennem. Két-három jelzővel mégis megpróbálkozom: elmondható például a hangról, hogy durva volt, töredezett és üres. Ezek azonban meg sem közelítik teljes irtózatát, mégpedig azért nem, mert az emberi fül efféle hangokhoz nem szokott. Két jellegzetessége azonban, mint akkor gondoltam, s tulajdonképpen most is, hozzásegítene a meghatározáshoz, és talán földöntúli mivoltát is kellőképpen érzékeltetné. Az első, hogy a hang mintha távolból érkezett volna hozzánk - hozzám legalábbis -, mondjuk valami mély, föld alatti üregből. A második az, hogy énrám úgy hatott (s itt attól tartok, a tényszerűtlennek tetsző észrevétel nem fog megértésre találni), mint valami ragacsos, kocsonyás test érintése.

Hangról beszéltem, nem pedig a mellkasból feltörő merő zörejről, minthogy iszonytató mivoltában is bámulatos tagoltságával csigázta fel érdeklődésünket. Monsieur Valdemar ezzel a hanggal igenis felelt - nyilvánvalóan néhány perccel előbb feltett kérdésemre. Nevezetesen azt kérdeztem tőle az előbb, hogy alszik-e. Most pedig ezt felelte rá:

- Igen... Nem... Eddig aludtam... de most... most... meghaltam.

A jelenlevők közül senki sem próbálta eltagadni vagy akár elnyomni azt a kimondhatatlan, vérfagyasztó rémületet, amit e néhány jól megválasztott szó oly tökéletesen közvetített. Mr. L...l (az orvostanhallgató) elájult. A betegápolók nyomban elhagyták a szobát, és semmi áron nem bírhattuk volna őket visszatérésre. A magam benyomásairól nem hinném, hogy összefüggően tudósíthatnám az olvasót. Csaknem egy órát töltöttünk abbéli néma igyekeztünkben (egy szót sem szólva közben), hogy Mr. L...l-t életre keltsük. Mikor végre sikerült eszméletre téríteni, újból Monsieur Valdemar állapotának vizsgálatához láthattunk.

Nem tapasztaltunk más változást a legutóbbi vizsgálathoz képest, csupán annyit, hogy a tükrőpróba nem mutatott ki légzést. Nem sikerült továbbá a karból sem vért vennünk. Meg kell említenem ezenkívül, hogy a nevezett végtag már nem engedelmeskedett akaratomnak. A delejes befolyás egyetlen megbízható jele a nyelvrezgés volt, amit, ha kérdést intéztem Monsieur Valdemarhoz, mindannyiszor megfigyelhettünk. Úgy látszott, mintha összeszedné az erejét a válaszhoz, de már az akarata hiányoznék. Rajtam kívül akárki szólt hozzá, tökéletesen érzéketlennek látszott - jöllehet megpróbáltam a társaságban külön-külön mindenkire ráruházni delejes befolyásomat. És azt hiszem, ezzel el is mondtam mindent, ami az ilyen állapotú befolyásoltság tényszerű megvilágításához szükséges. Időközben sikerült új betegápolókat keríteni, ilyenformán tíz órakor a két orvos és Mr. L...l társaságában elhagytam a házat.

Délután visszatértünk, és megvizsgáltuk a beteget. Állapota semmit sem változott. Ezután rövid vitára került sor, hogy egyrészt lehetséges, másrészt helyes-e a felébresztése. Hamarosan megállapodtunk azonban, hogy semmi sem szólna emellett. Nyilvánvaló volt, hogy a halált (vagy amit általában „halál” névvel jelölnek) megállította a delejezés. Világosan láttuk mindnyájan, hogy Monsieur Valdemar osztlását okoznánk, illetőleg siettetnénk azonnali felébresztésével.

Ettől a naptól kezdve a múlt hét végéig - vagyis hét hónapos időszakon át - naponta megjelentünk Valdemar házában. Látogatásaink alkalmával néha barátok is elkísértek, hol orvosok, hol mások. Monsieur Valdemart mindezenközben pontosan ugyanabban az állapotban találtuk, mint amilyenek legutóbb leírtam. Az ápolók állandóan ott voltak mellette.

Végre az elmúlt pénteken döntöttünk úgy, hogy kísérletképpen felkeltjük, azaz megkíséreljük felkelteni, és ez a (talán) szerencsétlennek mondható kísérlet kavarta fel széles körben a vitát, vagyis, mondhatnám inkább, a fogadatlan prókátorok kedélyeit.

Szokásos delejes simításaimmal kezdtem Monsieur Valdemar felébresztését, ezek azonban jó ideig nem vezettek eredményre. Éledésének első jeleként a szembogár lassú ereszkedését figyelhettük meg. Feljegyzésre méltó ezenfelül, hogy a pupillaleszállás kísérőjelensége valamely sárga vizenyő (roppantul kellemetlen, taszító illatú) bőséges kiválása volt.

Elhangzott az a javaslat, hogy meg kellene ismét próbálkozni a kar irányításával. Megpróbálkoztam, sikertelenül. Dr. F. ezután felkért, hogy kíséreljek meg talán egy kérdést. A következőt kérdeztem:

- El tudná mondani nekünk, Valdemar, mit érez, avagy mit kívánna?

A mellbajosok körkörös foltjai egy pillanatig visszatértek az arcra, a nyelv imbolyogni, azaz pontosabban vadul forogni kezdett a szájüregben (bár az állkapocs és az ajak merev maradt), majd végül a messzeségből feltört az előbbieken jellemzett iszonyú hang:

- Az isten megáldja!... gyorsan!... gyorsan!... altasson el!... de gyorsan, vagy ébresszen!... gyorsan!... mondtam már, hogy halott vagyok!

Megrendülésemben egy pillanatig tanácstalanul álltam. Először az újraaltatás irányában tettem kísérletet, ami azonban nem vezethetett sikerre akaratingadozásom miatt - ilyenformán megfordítottam a folyamatot, és erőfeszítéseimet az ébresztés érdekében fejtettem ki. Hamarosan láttam, hogy az eredmény nem fog soká késni - helyesebben eredményt sejtettem abban, aminek hamarosan el kellett következnie -, és a jelenlevők is minden bizonnyal Monsieur Valdemar ébredését várták.

Ehelyett olyasmi történt, amit józan emberi lény semmiképpen nem várhatott.

Mert amint sietve folytattam a delejes simításokat, a szenvedő nyelve mögül - s egyáltalán nem az ajkáról felszakadó „halott! halott!” kiáltások közepette egyszerre az egész teste, egy pillanat alatt, vagy annyi sem kellett: összeesett, elmállott, pontosabban szétrohadt a kezemben. Az ágyon, ott a jelenlevők szeme előtt, szinte folyósan, ott feküdt egy halomban az undorító lucsok.

Delejes látomás

Bármennyi kétely övezi is a mesmerizmus értelmezésére irányuló *okfejtéseket*, magát a meglepő *tényt* egyre szélesebb körben elfogadják. De még ezek között is találhatóak kételkedők, akik bár jobbra hivatásból hitetlenkednek, egy kártékony és dicstelen társaságot alkotnak. Nincs annál hiábavalóbb időpocsékolás, mint manapság azt *bizonygatni*, hogy az ember puszta akarásával hatni tud embertársára, és olyan abnormális állapotba képes hozni, amely kísértetiesen hasonlít a *halálra*, vagy legalábbis egy a tapasztalatainkon kívül eső állapotra. Ebben az állapotban az ember csak nagy erőfeszítések árán képes akár megmozdulni is, azután elgyengül, mialatt a belső érzékei valamilyen ismeretlen, a fizikai érzékszerveken túli csatornákon át finom észlelésekre alkalmasak maradnak; intellektuális képességei csodálatosan kifinomulnak és felerősödnek; a szeretett személy iránti érzelmei elmélyülnek; végül az impressziókra való fogékonysága felerősödik, miközben ez a különleges állapot ugyanilyen mértékben kiterjed, kiteljesedik és *kifejezésre is jut*.

Azt mondom, hogy mindezeket - amik lényegében a mesmerizmus általános jellemzői - túlbuzgóság volna demonstrálni, és az olvasót nem is akarom ilyen szükségtelen szószaporítással untatni. Az én célom most egészen más. Ebben az előítéletekkel teli világban úgy érzem, minden kommentár nélkül el kell mondanom azt a párbeszédet, amely köztem és egy alvajáró között zajlott le.

Már jó ideje delejezem a szóban forgó személyt (Mr. Vankirket), akinél a mesmerikus érzékelés fent említett fokozódása ugyancsak bekövetkezett. Hónapok óta súlyos tüdővészről szenvedett, aminek a fájdalmait a kezeléssel csökkenteni tudtam. E hónap tizenötödikén, szerdán is megjelentem az ágya mellett.

A szerencsétlen heves szívtájéki fájdalomról panaszkodott, nehezen lélegzett, s az asztma nyilvánvaló tüneteit figyeltem meg rajta. Ilyen esetekben az idegközpontjait mustárral bedörzsölve, a görcei el szoktak múlni, ezen az estén azonban ez sem használt.

Amikor beléptem a szobába, örömteli mosollyal üdvözölt, és bár láthatóan testi fájdalmai voltak, úgy tűnt, szellemileg kissé megkönnyebbült.

- Önért küldtem ma este - mondta -, de nem azért, hogy a testemmel foglalkozzék, s fizikai ráhatásokkal könnyítsen rajtam, mint azt legutóbb nagy aggodalmamra és meglepetésemre tette. Azt nem kell önnek mondanom, hogy mindeddig mennyire szkeptikus voltam a lélek halhatatlanságát illetően. Nem tagadhatom, mindig is élt bennem saját lelkem létezésének halovány érzése, akárcsak azé a léleké, amelyet mindig is megtagadtam. De ez a halvány érzés mindeddig nem vált meggyőződéssé. Erre magyarázatot nem találtam. Minden alkalommal, amikor logikus magyarázatot kerestem, a szkepticizmusom csak elmélyült. Azt tanácsolták, tanulmányozzam Cousint. Elolvastam az összes munkáját, akárcsak európai és amerikai követőit. Mr. Brownson „Charles Elwood”-ja is a kezembe került. Megkülönböztetett figyelemmel olvastam végig. Mindvégig logikusnak tartottam, ám a hitetlen főhős látványos érvelései nem *csupán* logikusak voltak. Összegzéseiből kiviláglott előttem, hogy a vitatkozó még önmagát sem képes meggyőzni. Mire a végére ér, elfelejti, honnan indult, akárcsak Trinculo kormánya. Röviden, már nem fogadtam el, hogy ha egy ember intellektuálisan hinni kezd a saját halhatatlanságában, többé már nem fog hinni azokban az elvonatkoztatásokban, amik oly divatosak az angol, francia és német moralisták körében. Az absztrakciók érdekesek, szórakoztatóak, de nincs helyük az ember lelkében. Ezen a földön a filozófia csak arra jó -

erről meggyőződtem -, hogy meghamisítsa a dolgok sajátosságait. Az akarat elfogadhatja ezt, a szellem, az intellektus sosem.

Ismétlem, ezt akkoriban csak félig éreztem, intellektuálisan sosem hittem. Mostanában elmélyült bennem az érzés, míg nem eljutottam odáig, hogy nem bírtam különbséget tenni a kettő között. A mesmerikus befolyásnak köszönhetően nyomon tudtam követni a dolgokat. Legjobban úgy tudnám elmagyarázni, mire gondolok, ha feltételezem, hogy a delejes túlfűtöttség állapotában követni tudtam azt az érvelést, amely abnormális állapotomban meggyőzött ugyan, de a delejes látomással összhangban, a *következményétől* eltekintve, nem hatott ki a normális állapotomra. Hipnotizáltan az érvelés és a konklúzió - az ok és az okozat - együtt vannak. Természetes állapotomban az ok eltűnik, az okozat, ha részben is, de megmarad.

Ezek a megfontolások azt sugallják, hogy delejes állapotomban egy sor ügyesen feltett kérdés jó eredményt hozna. Ön gyakran megfigyelhette azt az alapos önismeretet, ami egy alvajárót jellemez - azt az alapos tudást, ami magára a delejes állapotára vonatkozik; ebből levezethető az önismeret egyfajta kiskatéja.

Természetesen elégedett voltam, amiért én végezhetem el a kísérletet. Néhány delejező mozdulat elegendő volt ahhoz, hogy mesmerikus álomba ringassam. A légzése egy csapásra könnyebbé vált, s szemmel láthatóan fizikai fájdalmai is megszűntek. A következő párbeszéd folyt kettőnk között (a V. a páciensemet jelöli, a P. jómagámat):

P. - Alszik?

V. - Igen - vagyis nem; jobban szeretnék mélyebben aludni.

P. (*Néhány újabb delejező mozdulat után.*) - Most már alszik?

V. - Igen.

P. - Mit gondol, hogy fog végződni a betegsége?

V. (*Némi tétovázás után, láthatóan nehezebbre esett a beszéd.*) - Meg kell halnom.

P. - A halál gondolata elkeseríti?

V. (*Nagyon gyorsan válaszol.*) - Nem - nem!

P. - Meg van elégedve a kilátásaival?

V. - Ha ébren volnék, meg szeretnék halni, de így nem számít. A mesmerikus állapot olyan közel áll a halálhoz, hogy ez kielégít.

P. - Szeretném, ha elmagyarázná, Mr. Vankirk.

V. - Azon vagyok, de nagyobb erőfeszítésre van szükség, mint amekkorára képes vagyok. Ön nem jól kérdez.

P. - Akkor hát mit kell kérdeznem?

V. - Az elején kell kezdenie.

P. - Az elején! De hol van a kezdet?

V. - Ön tudja, hogy a kezdet az ISTEN. (*Ezt halkán, akadozva, a legmélyebb hódolat hangján mondta.*)

P. - Akkor hát, mi az Isten?

V. (*Pár percig tétovázott.*) - Nem tudom megmondani.

P. - Isten nem egy szellem?

V. - Amíg ébren voltam, tudtam, mi az a „szellem”, de most csak egy szónak tűnik a számomra, mint például igazság, szépség - úgy értem, egy minőségnek.

P. - Isten nem anyagtalan?

V. - Anyagtalanság nem létezik; az csupán egy szó. Ami nem anyag, az egyáltalán nem számít, hacsak nincs olyan minősége, mint az anyagnak.

P. - Akkor hát Isten anyagi?

V. - Nem. *(Ez a válasz nagyon meglepett.)*

P. - Akkor hát micsoda?

V. *(Hosszú szünet és némi motyogás után:)* - Értem, de nem könnyű dolog ezt megmondani. *(Ismét hosszú szünet.)* Nem szellem, mert létezik. Nem is anyag, *ahogyan ön érti*. De az anyagnak vannak *fokozatai*, amiről az embernek nincs tudomása. A nagyobb tömeg magában foglalja a finomságot, a finomság áthatja a tömeget. Az atmoszféra például tartalmazza az elektromosság lényegét, míg az elektromosság áthatja az atmoszférát. Ezek a fokozatok növelik a finomságot és a ritkaságot, mígnem eljutunk a *részecske nélküli*, oszthatatlan anyaghoz; és itt a hatás-ellenhatás törvényei módosulnak. A végső vagy részecske nélküli anyag nemcsak a lényege mindennek, de mindent át is hat; így azután minden dolog benne is *van*. Az anyag az Isten. Amit az ember a „gondolat” szóval fejez ki, az ugyanez, csak mozgásban van.

P. - A metafizikusok azt állítják, hogy minden cselekvés mozdulatokra és gondolatokra redukálható, s hogy ez utóbbi az előbbiből ered.

V. - Igen, és most már érzem, mi okozza a zavart ebben az elméletben. A mozgás a *lélek* cselekvése, nem a *gondolkodásé*. A részecske nélküli anyag vagy Isten tétlen állapotában (majdnem úgy, ahogyan elképzeljük) az, amit az ember léleknek nevez. És az önmozgás (az emberi akarat megfelelője) a részecske nélküli anyag esetében az egység és az örökérvényűség eredménye; de hogy *miképpen*, azt nem tudom, és most már azt is látom, hogy soha nem is fogom megtudni. De a részecske nélküli anyag a benne foglalt minőség törvényeitől mozgatva, maga a gondolkodás.

P. - Meg tudná precízebben fogalmazni, hogy mit ért a részecske nélküli anyag fogalma alatt?

V. - Azt az anyagot, aminek a fokozatait az ember nem képes érzékelni. Van például fémünk, egy darab fánk, egy csepp vizünk, gázunk, kalóriánk, elektromosságunk, fénygerjesztő éterünk. Mindezeket anyagnak nevezzük, és minden anyagot egyetlen általános fogalommal jelölünk; ezzel szemben kettőnél jóval több fogalom szükséges ahhoz, hogy megkülönböztessük egymástól azt, amit fémnek vagy fénygerjesztő éternek nevezünk. Amikor ez utóbbihoz elérkezünk, ellenállhatatlan késztetést érzünk arra, hogy vagy szellemmel ruházzuk fel, vagy semmibe vegyük. Az egyetlen megfontolás, ami taszít minket ettől a koncepciótól, az atomi felépítés; de még itt is segítségül kell hívnunk az atomokról alkotott elképzelésünket, mert az is része a végtelen parányiságnak, tömörségnek, érzékelhetőségnek, súlynak. Semmisítsük meg az atomok felépítéséről szóló elképzelésünket, és többé nem fogjuk az étert entitásnak, vagy legalábbis anyagnak tekinteni. Mert sokkal inkább a szellem szót tartjuk rá érvényesnek. Lépünk most egy lépéssel a fénygerjesztő éter mögé, és tételezzük fel egy olyan anyagot, amely még az éternél is ritkább, ahogyan az éter is ritkább a metánnál, s egyszeriben megérkeztünk (az iskolában tanult dogmák ellenére) egy különleges tömeghez: a részecske nélküli anyaghoz. Mert bár az atomok végtelen kicsinységét elfogadjuk, a köztük lévő tér végtelen kicsinységét abszurdnak tartjuk. Lesz

egy pont, a ritkaságnak lesz egy foka, ahol ha az atomok megfelelő számban fordulnak elő, a köztük lévő tér egyszerűen megszűnik, s a tömeg összefüggővé válik. De figyelembe véve, hogy az atomszerkezet elméletét félretettük, a tömeg természete elkerülhetetlenül a szellem fogalma felé mutat. Jóllehet az teljesen világos, hogy ugyanolyan teljes anyagról van szó, mint azelőtt. Az igazság az, hogy lehetetlen szellemként felfogni, mert azt sem lehet elképzelni, hogy mi nem. Amikor ilyesmivel hitegetjük magunkat, az értelmünket csaljuk meg a végtelenül ritka anyagról szóló elmélkedéseinkkel.

P. - Számomra leküzdhetetlen akadálnak tűnik az abszolút összefüggőségének, koaleszcenciájának ötlete; s hogy a légben úszó tárgyak enyhe ellenállásba ütközve haladhatnak, amely ellenállás most bizonyos fokig megállapíthatóan létezik, de amely annyira csekély, hogy még Newton zsenijének figyelmét is elkerülte. Tudjuk, hogy a testek ellenállása a sűrűségük mértékétől függ. Az abszolút koaleszcencia abszolút sűrűség. Ahol nincs köztes tér, ott nem lehet szó lágyságról. Egy abszolút sűrű éter ugyanolyan hatásosan le tudja fékezni egy csillag haladását, mint egy gyémánt- vagy acélkeménységű éter.

V. - Az ön ellenvetésére könnyű válaszolni, pedig szinte a megválaszolhatatlanság határán van. Ami a csillag haladását illeti, teljesen mindegy, hogy a csillag halad át az éteren, *vagy az éter a csillagon*. Nincs megmagyarázhatatlanabb csillagászati tévedés, mint az, amelyik az üstökösök sebességcsökkenését az éteren való áthaladással hozza összefüggésbe, mert bár az étert ritkának feltételezzük, az rövidebb időn belül szabhat gátat mindenfajta csillagászati forradalomnak, mint hogy ezt az elméletet elfogadják azok a csillagászok is, akik hajlamosak lebecsülni azt, amit nem képesek megérteni. A lassulást egyrészt valóban tapasztalták, s ebből feltételezték az égitest áthaladásakor fellépő *súrlódást*. Az egyik esetben a visszatartó erő átmeneti és teljesen belső, a másokban végtelen mértékben felhalmozódott.

P. - De ebben - az anyagnak Istennel való azonosításában - nincs semmi istenkáromlás? (*Ezt a kérdést kétszer is el kellett ismételnem, mire a delejezett maradéktalanul megértette.*)

V. - Meg tudja mondani, hogy az anyag *miért* kevésbé tiszteletreméltó, mint a lélek? Elfeledkezik arról, hogy az az anyag, amiről én beszélek, úrtartalmát tekintve skolasztikai szempontból maga a „lélek” vagy a „szellem”, mindazonáltal ugyanezen szempontból az „anyag” is. Isten az összes, a szellemnek tulajdonított erejével együtt nem más, mint az anyag legmagasabb rendű formája.

P. - Akkor tehát azt állítja, hogy a mozgásban lévő részecske nélküli anyag a gondolat.

V. - Általában véve ez a mozgás az egyetemes lélek egyetemes gondolata. Ez a teremtő gondolat. Minden teremtett dolog Isten gondolata.

P. - Azt mondja: „általában véve.”

V. - Igen. Isten az egyetemes lélek. Új egyéniségekhez *anyag* szükségeltetik.

P. - Most „lélekről” meg „anyagról” beszél, mint a metafizikusok.

V. - Igen, hogy elkerüljem a zavart. Amikor azt mondom „lélek”, a részecske nélküli vagy végső anyagot értem alatta; az „anyag” szóval mást fejezek ki.

P. - Azt mondta, hogy „új egyéniségekhez anyag szükségeltetik.”

V. - Igen, mert a szervezetlen lélek, az csupán az Isten. Egyéniségeket, gondolkodó lényeket teremteni csak úgy lehet, ha megtestesítjük az isteni lélek egy darabját. Így lehet egyéníteni az embert. Az ilyesfajta beavatás nélkül az ember Isten marad. Na már most, a részecske nélküli anyag inkarnált részeinek különleges mozgása az emberi gondolat; mint ahogyan a teljes mozgás maga az Isten gondolata.

P. - Azt mondja, hogy a testtől megfosztott ember az Isten?

V. (*Némi tétovázás után.*) - Ilyet nem mondhattam, ez abszurd.

P. (*Visszatérve a megjegyzésemre.*) - Igenis mondta, hogy „beavatás nélkül az ember Isten marad.”

V. - És ez igaz is. Az így megfosztott ember Isten *lehet* - egyéni jelleg nélküli. De az embert nem lehet így megfosztani, legalábbis sosem *lesz* megfosztva, mert akkor azt kell feltételeznünk, hogy Isten cselekedete önmagára irányul - és ez hiábavaló, haszontalan cselekedet. Az ember teremtmény. A teremtmények isten gondolatai. A gondolatok természete, hogy visszavonhatatlanok.

P. - Ezt nem értem. Azt mondja, az ember sosem vetkőzheti le a testét?

V. - Azt mondom, sosem lesz testetlen.

P. - Magyarázza meg.

V. - Két test van: egy kezdetleges és egy befejezett, hasonlóan, mint a hernyó és a pillangó esetében. Amit „halálnak” nevezünk, az a fájdalmas metamorfózis. A mi mostani inkarnációnk progresszív, ideiglenes. A jövőnk tökéletes, befejezett, halhatatlan. Az igazi cél a végső élet.

P. - De a hernyó metamorfózisát maradéktalanul ismerjük.

V. - Mi igen, de a hernyó nem. Az anyag, amiből a mi kezdetleges testünk felépül, a test szerveiben is megtalálható; vagy még érthetőbben, kezdetleges szerveink alkalmazkodtak az anyaghoz, amiből kezdetleges testünk felépül; de nem ahhoz, ami a végső testünket alkotja. A végső testből emiatt hiányoznak kezdetleges érzékeink, de mi belülről csak a porhüvely romlását észleljük, nem a belső formáét, pontosabban nem ezét a belső formáét, hanem amellyel a végső életet elért ember rendelkezik.

P. - Gyakran említette, hogy a mesmerikus állapot nagyon hasonlít a halálhoz. Ez hogy van?

V. - Amikor azt mondtam, hogy hasonlít a halálhoz, úgy értettem, hogy a végső élethez hasonlít, mert amikor belépek ebbe az állapotba, kezdetleges életem érzékei függőben maradnak, s a belső dolgokat közvetlenül érzékelem, szervek nélkül, egy olyan médiumon keresztül, amit majd a végső, szervek nélküli életemben fogok alkalmazni.

P. - Szervek nélküli?

V. - Igen; a szervek arra valók, hogy velük az egyén érzéki kapcsolatba kerülhessen az anyag különleges osztályaival és formáival a többi osztály és forma kirekesztése mellett. Az ember szervei ehhez a kezdetleges állapothoz alkalmazkodtak, és csak ehhez; a végső állapot, a szervek nélküli csak korlátozott mértékben érthető meg, kivéve egy pontot: Isten akaratának természetét, azaz a részecske nélküli anyag mozgását. Önnek más véleménye lehet erről a csupa agynak képzelt végső testről. Ez *nem* az; de ha megismeri a természetét, közelebb kerül annak megértéséhez, hogy *mi az*. Egy világító test átadja rezgéseit a fényerjesztő térnek. A rezgések hasonlóképpen hatnak a retinára; ez pedig ugyanilyen módon a látóidegekre. A látóideg is rezgéseket közvetít az agynak, az pedig a részecske nélküli anyagnak, amely áthatja azt. Ez utóbbinak a mozgása a gondolat, aminek az érzékelése is rezgés. A kezdetleges életforma ezen a módon kommunikál a külső világgal; és a külső világ a szervek sajátosságainak köszönhetően korlátozott. De a végső, szervek nélküli életformában a külső világ áthatja az egész testet (amely, mint mondtam, anyagát tekintve rokonságot mutat az aggyal), mégpedig nem másnak, mint egy, a fényerjesztő

éternél is ritkább anyagnak a közvetítésével; és az egész test ezzel az éterrel unisonóban vibrálni kezd, mozgásba hozva a részecske nélküli anyagot, amely áthatja. Ez a kezdetleges szervek hiánya miatt van, s emiatt tulajdonítjuk a majdnem végtelen érzékelést a végső életformának. A kezdetleges lények számára a szervek egyfajta börtönt jelentenek, amiből csak magas fejlettségi fokon szabadulhatnak ki.

P. - Kezdetleges „lényekről” beszél. Vannak az emberen kívül más, kezdetleges, gondolkodó lények?

V. - A csillagköddé, csillaggá, bolygókká és egyéb égitestekké szerveződött ritka anyagokból álló végtelen halmazok valójában nem is csillagködök, napok vagy planéták. Azoknak egyetlen célja, hogy *táplálékot* szolgáltatassanak a végtelen sok kezdetleges lény kialakulatlan érzékszervei számára. De ezeknek a végső életformáknál is fontosabb, kezdetleges lényeknek nem csupán ilyesfajta testekre van szükségük. Ezek mindegyikét különféle formájú, szerves, kezdetleges, gondolkodó lény lakja. Bennük a szervek a lakott hely jellegzetességeihez idomulnak. A halál vagy metamorfózis során ezek a teremtmények megismerik a végső életet - a halhatatlanságot -, és *egy kivétellel* minden titoknak a birtokába jutnak, pusztá akarattal minden cselekedetre és helyváltoztatásra képessé válnak. Nem a csillagokat lakják, amik számunkra kézzelfoghatóak, hanem az űrt magát, a végtelent, amelyben még a csillagok árnyéka is feloldódik, s hogy az űr a lakóhelyük lehessen - amiről mi azt hisszük, hogy arra való -, azt nem létezőként kiiktatják az angyalok érzékelésének útjából.

P. - Azt mondja „ezeknek a kezdetleges lényeknek nem csupán csillagokra van szükségük.” Miféle szükséglet ez?

V. - A szervesetlen életre, akár csak a szervesetlen anyagra általában, nem vonatkozik egy *különleges* törvény: az Isteni Akarat. A szerves élet és anyag (összetett, szubsztanciális és törvények keretei közé szorított) a gátak felállításának szándékával született meg.

P. - De hát... mi indokolja e gátak felállítását?

V. - A sérthetetlen törvények következménye a tökéletesség, a jó, a negatív boldogság. A megsérthető törvény eredménye a tökéletlenség, a rossz, a pozitív fájdalom. Az organikus élet és anyag összetettsége, valóságosága miatt fennálló gátak leküzdésével a törvények egy bizonyos, hasznos mértékig megsérthetők. Ezért a fájdalom, amely a szervesetlen életben lehetetlen, a szervesben létezik.

P. - De mi jó van az ily módon lehetséges fájdalomban?

V. - Ha a dolgokat összehasonlítjuk egymással, azok vagy jók, vagy rosszak. Egy megfelelő elemzés kimutathatja, hogy a gyönyör nem más, mint a fájdalom ellentéte. A *pozitív* gyönyör csak elmélet. Ami miatt egyszer örömet érzünk, ugyanaz miatt máskor fájdalmat érezhetünk. Ha sosem szenvednénk, sosem lehetnénk boldogok. De azt láttuk, hogy a szervesetlen életben nincs fájdalom; innen a szükségessége a szervesben. A Föld primitív életeinek fájdalma az alapja a Mennyek végső életformája üdvösségének.

P. - Van még egy kifejezés, amit nem értek - a „végtelenség valóságos, *tényleges* kiterjedése.”

V. - Ez valószínűleg amiatt van, mert nem elég általánosan értelmezi a „lényeg” szót. Nem minőségre kell gondolni, hanem egy érzetre - ez a gondolkodó lények érzékelése, a szervezetük anyagának adaptálása. Számos olyan dolog létezik a Földön, ami a vénuszlakók számára semmit nem jelent; a Vénuszon is vannak látható és tapintható dolgok, aminek a létezéséről még csak nem is tudunk. De a szervesetlen lények - az angyalok - számára a részecske nélküli anyag a lényeges; úgy is mondhatnánk: mindaz, amit mi „ürnek”

nevezünk, számukra az a valódi lényeg; a csillagok mindeközben, habár mi anyaginak tekintjük őket, elkerülik az angyalok érzékeit, mégpedig ugyanolyan mértékben, mint ahogyan a részecske nélküli anyag, amit mi anyagtalannak tartunk, elkerüli a szerves életek érzékszerveit.

Amint az alvajáró gyenge hangján kiejtette ezeket az utolsó szavakat, az arcán olyan kifejezést véltem megpillantani, amely megriasztott, és jobbnak láttam, ha azonnal felébresztem. Mielőtt még megtehettem volna, enyhe öröm terült szét a vonásain, hátrahanyatlott a párnáján, és kilehelte a lelkét. Megfigyeltem, hogy alig egy perc múlva az egész teste kőkeményre merevedett. A homloka jéghideg volt. Valójában úgy tűnt számomra, hogy a Halál Angyalának kezétől olyan. Vajon az alvajáró értekezésének utolsó mondatait már az árnyak birodalmából mondta el nekem?

Monos és Una beszélgetése

Μελλοντα ταυτα
„Majd erre is kerül sor...”
SZOPHOKLÉSZ: Antigoné

(Trencsényi Waldapfel Imre fordítása)

Una: „Újra megszületni?”

Monos: Igen, legszépségesebb és legszeretettebb Unám, „újra megszületni.” E szavak voltak, amelyeknek misztikus jelentésén oly sokáig merengtem, visszautasítván a klérus magyarázatát, mígnem maga a Halál fedte fel nékem a titkot.

Una: Halál!

Monos: Milyen különös, édes Unám, hogy így visszhangzod a szavaimat! És azt is látom, mily ingadozó a lépted, s mily boldog izgalom csillog a szemedben. Téged zavar és nyomaszt az Öröklét fenséges újdonsága. Igen, a Halál volt az, amiről szóltam. Lám, milyen különös e szó, mely egykor szokása szerint rettegést szított minden szívben, s üszköt hintett minden gyönyörre!

Una: Ah, Halál, az ünneprontó szellem! Milyen gyakran csaljuk meg magunkat Monos, róla elmélkedvén! Milyen titokzatos módon tartja féken az indulatot, amikor azt mondjuk: „eddig, s ne tovább”! Őszinte és kölcsönös szerelmünk, Monosom, amely itt izzik a keblünkben, s amire oly hiúk és büszkék vagyunk, s aminek első fellobbanása oly boldoggá tett, hogy el sem hittük: ez a boldogság ily magasságokba hághat! De ó jaj, itt nő a szívünkben a félelem attól a kegyetlen órától, amely rohanva közeleg, hogy örökre elválasszon bennünket! Így válik a szerelem idővel fájdalmassá. A gyűlölet olyankor kegyelem.

Monos: Most ne szólj ilyen bánatokról, drága Unám... az enyém vagy már, örökre az enyém!

Una: De a múltbéli bánatok emléke... nem a jelen öröme? Még sok mondanivalóm van múltbéli dolgokról. Mindenekelőtt azonban égek a vágytól, hogy megtudjam minden részletét az Árnjak Völgyén való átkelésednek.

Monos: Mikor kérdezett a tündöklő Una hiába az ő Monosától? Egy perc, és mindenre választ adok, de hol kezdjem hátborzongató elbeszélésemet?

Una: Hogy hol?

Monos: Tenéked kell megmondanod.

Una: Monos, én megértelek. A Halálban mindketten megtanuljuk a hajlandóságot a meghatározatlan meghatározására. Nem mondom hát, hogy az életed megszűnésének pillanatánál kezd, inkább azzal a szomorú, igen szomorú pillanattal, amikor a láz levert a lábadról, mozdulatlan, halotti kábulatba kerültél, s fakó szemhéjad szerető ujjaimmal fogtam le.

Monos: Előbb engedd meg Unám, hadd ejtsek egy szót az ember mostani, általános állapotáról. Emlékezz rá, hogy őseink közül némely bölcsek - a valóban bölcsek, nem a világ szemében nagyra becsültek - arra vetemedtek, hogy kétségbe vonják a „tökéletesedés” szó helyénvalóságát a civilizáció fejlődésére alkalmazva. A megsemmisülésünket megelőző öt vagy hat évszázadban mindig voltak periódusok, amikor felbukkant egy-két erőteljes intellektus, aki merészen szembehelyezkedett olyan alapelvekkel, amiket manapság teljesen alaptalanul nyilvánvalóknak tartunk - alapelveket, amik megtaníthatták volna a fajunkat arra, hogy elfogadjuk irányadónak a természet törvényeit ahelyett, hogy megkíséreljük szabályozni azokat. Nagy időközökkel felbukkant egy-egy nagy szellem, aki a gyakorlati tudomány minden eredményét a hasznavethetlenség felé való visszalépésnek tekintette. Esetenként némely intellektusok - azok az intellektusok, akiket mindenek közül leginkább fennkölteknak tartunk - azt állítják, hogy ezek az igazságok számunkra a legmaradandóbb fontossággal bírnak, s csupán annak a *hasonlóságnak* a segítségével érhetjük utol őket, mely a bizonyosság hangján szól a képzelethez, és a pusztá, alptalan megfontoláshoz - esetenként az ilyen poétikus intellektusok többet tesznek a filozófia formálásáért. A tudás fájáról, a halálos, tiltott gyümölcsről, vagy annak halovány sugalmáról szóló misztikus példabeszédekben lelik meg a felismerést, hogy a tudás nem lehet az emberé, amíg szelleme ily gyermekien együgyű. És ezek az emberek, a poéták itt élnek és éheznek az „utilitáriusok”, a tudálékosok megvetése közepette, akik maguknak követelik azt a címet, ami a lenézetteknek járna ki. Ezek az emberek - a poéták - epekedve, ám nem oktalanul merengenek a régmúlt napokon, amikor az igényeink még nem voltak egyszerűbbek, mint amennyire szenvedélyesek - a múlton, amikor a *mirtusz* szó még ismeretlen volt, amikor a boldogság még magasztosnak számított; a fenséges és áldott napokon, amikor a kék folyók gátak nélkül, szabadon rohantak a felszántatlan dombok között az ősi, illatos és háborítatlan erdők mélyére.

Ezek az általános zűrzavar alóli nemes kivételek mindazonáltal az oppozíciót kötelesek erősíteni. Ó jaj! legrosszabb napjaink legrosszabbika virradt fel. A nagy „mozgalom” - ez a folyvást idézett frázis -, a morális és fizikai értelemben vett beteges nyüzsgés folytatódott. A Művészet - a Művészetek - mindenek fölé emelkedtek, s miután elfoglalták helyüket a trónon, láncra verték az intellektusokat, akik hatalomra emelték őket. Az Ember, mivel nem tehetett mást, megismerte a Természet fenségességét, s gyermeki elragadtatással tekintett az elemek fölött megszerzett és egyre növekvő uralmára. S miközben Istennek képzelte magát, gyermeteg ostobaság hatalmasodott el rajta. Amint ez a zavarodottságából sejthető volt, megfertőződött a renddel és az absztrakcióval. Általánosságokba csomagolta önmagát. Több más furcsa ötlet mellett, ami az egyetemes egyenlőséget igyekezett megteremteni; továbbá Isten és a hasonlóság ellenére - a Földön és a Mennyben mindent oly láthatóan átítató *fokozatosság* törvényeinek figyelmeztető szava ellenére - a mindenre érvényes Demokrácia megalkotására tett ádáz kísérleteket. Mégis ez a vadság szükségszerűen a legfőbb vadságból, a Tudásból fakadt. Az Ember nem képes egyszerre tudni és engedni. Egymás után emelkednek ki a földből a hatalmas, füstölgő városok. A zöld levelek összezsugorodnak a kemencék leheletétől. A Természet szépséges arcát valamilyen gyűlöletes kór torzítja el. Azt gyanítom, édes Unám, kényszerítettségünk szunnyadó érzete ideláncol bennünket. De most már úgy tűnik, hogy saját megsemmisülésünket és *izlésünk* eltévelyedését készítjük elő, de legalábbis vakon semmibe vesszük; azért a képességét, amely félúton helyezkedik el a tiszta intellektus és a morális érzék között, s amit sosem lehet biztonsággal figyelmen kívül hagyni. Ez lehet, ami egyedül visszavezethet bennünket a Szépséghez, a Természethez, az Élethez. De jaj Platón tiszta, elmélkedő szellemének és fenséges megérzéseinek! Jaj a *μυσικη*-nak, amit oly helyénvalóan a lélek megfelelő

művelésének tartott! Jaj neki és a munkájának! - mert mindkettőre akkor volna a legnagyobb szükség, amikor már mindkettőt elfelejtették vagy megvetették.¹⁰⁹

Pascal, a filozófus, akit mindannyian kedvelünk, azt mondta, s milyen igaza volt: „que tout notre raisonnement se réduit à céder au sentiment”; és nem lehetetlen, hogy a természet érzékenysége, ha időt adunk neki, visszanyerheti az iskolában tanított matematikai megfontolásokkal szembeni fölényét. De most még nem úgy állnak a dolgok. A tudás mértéktelensége időnap előtt kimerítette a régi világ értékeit. Ebből a mai embertömeg mit sem lát meg, vagy mert gyorsan, ám boldogtalanul él, színleli, hogy nem látja. De ami engem illet, a Földön látható nyomokból megtanultam, micsoda hatalmas pusztulás a magasabb civilizáció ára. Összehasonlítva az egyszerű, de maradandó Kínát, az építész Asszíriát, a csillagász Egyiptomot, a fortélyos Nubiát, minden Művészetek szertelen ősanyját, előre sejtem a Sorsunkat. E régiók történelmében¹¹⁰ megpillantottam a Jövő fénysugarát. Utóbbi három individuális mesterkéltége csupán helyi gondot jelentett a Földön, s a bajra helyi ellenszert alkalmaztak; de a világ többi, fertőzött részére még a halálban sem látok gyógyírt, mivel az ember mint faj nem szűnhet meg létezni, mert láttam, hogy „újra kell születnie.”

És látod, te kedves és szépséges, nap mint nap álmokba rejtjük szerelmünket. Amíg mi a félhomályban az eljövendő napokról csevegtünk, a Föld sebhelyes arca purifikáción¹¹¹ ment át, ami önmagában is eltörölheti a Föld színéről ezt a gyűlöletes ocsmányságot, új ruhába öltöztetheti a zöld hegyek lankáit s a Paradicsom mosolygó folyóit, s végül megfelelő lakóhelyet teremthet az embernek, a Halálban megtisztult embernek, akinek túlfűtött intellektusát a tudás nem mérgezi többé; a megváltott, megújult, üdvözült és immár halhatatlan, de még mindig *anyagi* embernek.

Una: Igen, kedves Monos, emlékszem a beszélgetésekre, de ennek a tüzes átalakulásnak az ideje még nincs olyan közel, mint azt hittük, és a romlás, amire utaltál, biztosítéka e hitünknek. Az emberek éltek, és sajátságosan haltak meg. Te magad is megbetegedtél, így kerültél a temetőbe, ahová kitarító Unád gyorsan követett. És bár a század, amely azóta elmúlt, s amelynek a vége azóta bennünket újfent összehozott, szunnyadó emlékeinket nem gyötörte türelmetlenséggel, de lám Monosom, mégiscsak egy század volt ez.

Monos: Mondd inkább: egy pillanat a végtelenben. Nem kérdéses, amikor meghaltam, a Föld már gyenge volt. Szívemet nyugtalanság gyötörte, amely az általános zavarból és romlásból eredeztethető, ez okozta láztól való szenvedésem. Néhány napos fájdalom s számos, önkívületben bővelkedő álom után, amelyet te a fájdalom megnyilvánulásának tartottál - amiből én hiába igyekeztem kijózanítani -, néhány nap múltán, mint mondtad is, mozdulatlan halotti kábulatba kerültem; ez volt, amit a köröttem állók *Halál*-nak mondtak.

¹⁰⁹ „Nehéz felfedezni jobbat (ti. oktatási metódust) annál, amit oly számos esztendő óta gyakorlunk; lévén ez magában foglalja a test gyakorlását és a lélek *muzsikáját* is.” [Repub. 2. könyv]. „Ezen okból a zenei oktatás a legfontosabb, mert ettől issza át a lelket a Ritmus és a Harmónia, ettől válik maradandóvá, telítődik meg szépséggel, s teszi az embert csodás *lelkűvé*. Megtanulja csodálni a *szépséget*; örömmel telve fogadja azt be a lelke, táplálkozik általa, és saját állapota *összeolvad véle*.” [uo. 3. könyv]. A zene (μουσική) mindazonáltal Athénben átfogóbb jelentőségű volt, mint minálunk. Abban nem csupán az Idő és a Tónus harmóniája egyesült, hanem a poétikus stílus és az érzelem is. A *zene* tanulmányozása az athéniek számára az ízlés általános művészetét jelentette - amely képes felismerni a szépségest - szemben a megfontolással, amely csak az igazra ügyel.

¹¹⁰ E helyütt a görög ιστορειν „szemlélet” értelemben.

¹¹¹ A purifikáció szó itt a görög πυρ „tűz” szóra való utalásként fordul elő.

A szavak hiábavaló dolgok. Állapotom nem gátolt meg abban, hogy érezek. Nem tűnt túlságosan eltérőnek attól a végtelen nyugalmasságtól, ami nyári délutánon a napon fekve könnyű álom formájában szokott meglepni, s amelyből a tudatos állapotba pusztán a jóleső, külső háborgatástól mentes alvásnak köszönhetően lassan térek vissza.

Már nem lélegeztem. A pulzusom is elcsendesedett. A szívem megszűnt verni. Akaratom megmaradt, csupán erejét veszítette el. Érzékeim szokatlanul elevenek voltak, habár esetenként bizarr módon átvették egymás funkcióit. Az ízlés és a szaglás szétválaszthatatlanul összekeveredett, és abnormális, intenzív módon egyetlen érzékké vált. A rózsavíz, amivel legvégül oly gyöngéden megnedvesítetted az ajkam, a virágok érzetét keltette bennem - fantasztikus virágokét, amik sokkal csodásabbak, mint a régi Föld virágai, s amik az itt, körülöttünk található virágok előhírnökei voltak. Szemhéjam vértelenül átlátszón engedett számomra némi látást. Mivel akaratom erőtlen volt, szemgolyóim nem forogtak üregükben, de a látóterem féltékéjében lévő tárgyakat többé-kevésbé meg tudtam különböztetni; a külső retinára és a szemem sarkába jutó fénysugarak sokkalta elevenebb képet adtak, mint azok, amelyek az elülső felszínre estek. A korábbi példához hasonlóan ennek összehatása mégis *hangokként* jelent meg - édes és diszharmonikus hangokként, aszerint, hogy a körülöttem elhelyezkedő világos vagy sötét, ívelt vagy szögletes tárgyak adták-e. A hallásom ugyanakkor erőteljesen és normálisan működött, nem kevesebb precizitással, mint érzékenységgel valódi hangokat közvetített. Tapintásom még különösebb változáson ment át. Az érzetek késve érkeztek, de sokáig megmaradtak, s igen nagy fizikai gyönyört keltettek. Így amint édes ujjaddal szemhéjamat illested, azt először látványként észleltem, s csak jóval azután, hogy elvetted, egész testemet mérhetetlen, buja gyönyör töltötte el. Mondom, buja gyönyör. Az összes érzékelésemet bujának nevezhetem. Az érzékszerveim által a passzív agyamat megtöltő testi érzetek kevésbé voltak kidolgozottak. Fájdalmat alig éreztem, gyönyört annál többet; ám morális fájdalmat vagy örömet egyáltalán nem. Így heves zokogásod komor kádenciáival együtt jutott a fülembé, ahol a szomorú tónus valamennyi változatát észleltem; de csupán halk zene volt mindez, semmi több; mindazt a bánatot nem közvetítette, amely életre keltette. Ezzel szemben az arcomra hulló súlyos és megállíthatatlan könnycseppek megtört szívről árulkodtak, s egymagukban képesek voltak testem minden ízét gyötrellemmel megtölteni. Ez az igazság a *Halálról*, amiről a körülöttem állók oly tisztelettel, halkán, suttogva szóltak, te pedig, édes Unám, hangos és heves zokogás közepette.

Felöltöztettek, hogy majd a koporsóba tegyenek. Három-négy sötét alakot láttam magam körül sűrögni-forogni. Amint elhaladtak a látásomat segítő fénysugár előtt, csak *formákat* láttam; de amint mellettem végezték a dolgukat, csak sikoltást, nyögést és a félelem, a horror és a szomorúság egyéb gyászos kifejezéseit észleltem. Egyedül te, a fehér ruháddal sugározta felém minden oldalról csak muzsikát.

A nap elmúlt; és amint a fénye elenyészett, bizonytalan szorongás vett erőt rajtam: nyugtalanná váltam, mint az alvó, akinek borús hangok zavarják meg az álmát - távoli harangszó, amelynek hosszú szünetekkel érkező ünnepélyes zúgása elvegyül a melankolikus álmokkal. Elérkezett az éjszaka, és árnyai súlyos szorongást hoztak magukkal. Szinte tapintható súllyal nehezedett a tagjaimra. Morajló hangot hallottam, de nem a hullámverés távoli zúgását, annál sokkal folyamatosabb morajt, amely az első félhomállyal kezdődött, s a sötétség mélyültével egyre erősebbé vált. Hirtelen fények támadtak a szobában, s ettől a morajlás megszakadt, pontosabban átváltozott ugyanezen hang kevésbé rémisztő és távoli árnyalatává. A tagjaimra nehezedő súly nagymértékben enyhült, s a lámpások fényéből (mert több volt belőlük) töretlenül érkezett a fülembé egy melódia. És amikor drága Unám, az ágyamhoz léptél, ahol én kiterítve feküdtem, s gyöngéden leültél mellém, illatos

leheletedtől és a homlokomra nehezedő édes ajkadtól keblem reszketni kezdett, s a remegés elvegyült a körülmények által előcsalt fizikai érzetekkel - és ez már szinte érzelem volt: mintegy méltánylás és válasz őszinte szerelmedre és bánatodra; csakhogy ez az érzés nem az élettelen szívből fakadt, sokkal inkább árnyék volt, mint valóság, és gyorsan enyészett el; előbb végtelen nyugalomra váltott, majd tiszta érzéki öröme, ami korábban volt.

És ekkor, a szokványos érzékek romjaiból és káoszából kiemelkedett a hatodik, teljesen tökéletes érzék. Tapasztalván vad örömet éreztem - még mindig fizikai örömet, minthogy az értelemnek nem volt benne helye. A mozgás végleg megszűnt a testemben. Izmaim már nem reszkettek, idegeim nem bizseregtek, ereim nem lüktettek. Az agyam viszont életre kelt, az az agy, amelyben eddig a leghalványabb gondolat sem fogant meg. Hadd jellemezzem úgy, mint mentálisan ingadozó lüktetést. Ez az embernek az *idő*-ről alkotott absztrakt elképzelésének morális megtestesülése volt. E mozgás abszolút kiegyenlítődése által - vagy hozzá hasonlóan - rendeződtek az égitestek mozgásának ciklusai. Ezek segítségével mértem a kandallón álló óra és a személyzet óráinak szabálytalanságait. Ketyegésük tisztán érkezett a fülembé. A valós időmértéktől számított legkisebb eltérés - ezen eltérések igen gyakoriak voltak - úgy hatott rám, mint az absztrakt igazság megsértése, ami a Földön szokás szerint a morális érzékekre hat. Habár a helyiségben nem akadt két olyan időmérő, amely együtt járt volna, nem okozott különösebb nehézséget külön-külön megfigyelni, és eltéréseiket számon tartani. És ez az eleven, tökéletes és önmagában létező *időérezék* az eseményektől függetlenül létezett (ahogyan az ember sosem gondolná), s a hatodik érzék, amely a többi hamvából keletkezett, az időtlen lélek első, nyilvánvaló és bizonytalan lépése volt az időbeni örökkévalóság felé.

Éjfélt volt, és te még mindig mellettem ültél. A többiek már mind elhagyták a halál kamráját. Engem belefektettek a koporsóba. A lámpák fénye pislákol; ezt a monoton hangok rezdüléseiből tudtam. De ezek a hanghullámok lassan elenyésztek, s végül megszűntek. Orromból az illatuk elillant. Látásomat többé nem befolyásolták alakzatok. A Sötétség súlya elszállt a mellemről. Elektromossághoz hasonló remegés rázta meg a testemet, ezt követően minden kapcsolatom megszakadt vele. Mindaz, amit az ember az érzék szóval illet, felolvadt a létező tulajdonságok összességében és megingathatatlan időérezékelésében. A halandó testre végül az Enyészet rátette a kezét.

Mégsem tűnt el minden érzékem, mert az öntudat és a megérzés most egyfajta letargikus intuícióvá egyesült. Elfogadtam a testemet ért végzetes változást, és amint az alvó is érzékeli a fölébe hajló testi jelenlétét, édes Unám, én is éreztem, hogy még mellettem ülsz. Így még a második nap délutánján is észleltem a mozgásokat, amelyek felőled érkeztek, s amiknek csak a koporsóm állta útját, amiben a halottaskocsiba emeltek, amiben kivittek a temetőbe, amiben leeresztettek a sírba, amire súlyos földet hánytak, s amiben magamra maradtam a rothadás sötétjében, hogy együtt aludjak a férgekkel.

És itt, ebben a börtön-házban, amely nem sok titkot rejt, lassan peregnek a napok, hetek, hónapok; a szellem minden múló másodpercet számon tart, s különösebb erőfeszítés nélkül jegyzi az elmúlást.

Egy esztendő telt el. A lét tudata óráról órára haloványabb; csak a puszta *hely* maradt, ami nagymértékben bitorolja az előbbi helyét. A létező tulajdonságok összessége elmerül ebben a *hely*-ben. A szűk tér, ami körülveszi azt, ami egykor a test volt, most magává a testté változik. Végül, amint az gyakorta megesik az alvóval (az alvás és az alvó világa együtt a *Halál*) - végül, amint az néha megesik a Földön a mélyen alvóval is, amikor egy felvillanó fény hirtelen felébreszti, de félig-meddig még álomban marad, ugyanúgy én is itt, az *Árnyék* ölelésében észleltem a fényt, amelynek egyedül volt ereje ahhoz, hogy felébresszen:

a tartós *Szerelem* fényét. Emberek motoszkálnak sötét lakhelyem felett. Leszórják rólam a nedves földet, bomló csontjaim fölé eresztik Una koporsóját.

És most megint minden olyan üres. Az a halovány fény is kihunyt. Az a gyenge remegés is elcsitult. Végbement a *megtisztulás*. A por porrá lett. A férgek már nem rágnak tovább. A lét érzése végleg elmúlt, helyét minden egyéb fontos és örökös dolog helyett a zsarnok *Tér* és *Idő* veszi át. Mert mindannak, ami *nem volt*: aminek nem volt formája, amire nem volt gondolat, aminek nem volt érzete, ami lélektelen volt, de egyetlen porcikáját sem alkotta anyag - mindennek a nemlétnek az ellenére, a halhatatlanság ellenére a sír az otthonom, s az emésztő órák a társaim.

Eiros és Charmion párbeszéde

Πνρ σοι τροσσοι
Megégettetek, nem leszek kíméletes.
EURIPIDÉSZ: Andromakhé
(*Kerényi Grácia fordítása*)

EIROS

Miért nevezel Eirosnak?

CHARMION

Nos, ettől fogva mindig így szólítlak. Néked is el kell feledned az *én* földi nevemet, s úgy szólnod hozzám, mint Charmionhoz.

EIROS

Ez valóban nem álom!

CHARMION

Álmaink már nincsenek velünk, csak ez a rejtély. Boldoggá tesz, hogy életszerűnek s értelmesnek látlak. Az árnyak fátyla már fellebbent szemedről. Ne csüggedj, ne félj semmitől. A kábulat reád mért napjainak vége; holnap én magam vezetlek be új léted gyönyörrel s csodákkal teli világába.

EIROS

Igaz, már semmilyen bódulatot nem érzek. A gyengeség és a borzalmas sötétség elillant, már nem hallom azt az őrült, robajló, rettentő hangot, a „sok vizek zúgását”¹¹². Érzékeim mégis zavarodottak, Charmion, de már buzgón érzékelik *az újat*.

CHARMION

Pár nap, és az is elmúlik - de teljességgel megértelek, és együtt érzek veled. Tíz földi éve már annak, hogy átéltem mindazt, amit most te is átélsz, emléke mégis elevenen él bennem. Habár nem kell minden fájdalmat eltűrnöd, amitől Aidennben kell majd szenvedned.

EIROS

Aidennben?

CHARMION

Aidennben.

EIROS

Ó Istenem! - szánj meg Charmion! - túl sok fenséges teher nyomja vállamat - az ismeretlen ismerőssé válik - az elképzelt Jövő elmerül a fenséges és biztonságos Jelenben.

¹¹² Károli Gáspár fordítása.

CHARMION

Ne viaskodj most ilyen gondolatokkal. Holnap majd erről is ejtünk szót. Lelked most csapong, de az emlékek majd enyhítik izgalmatod. Ne nézz körül, sem előre ne tekints - csak hátra. Égek a vágytól, hogy megismerjem a rendkívüli esemény részleteit, mely közénk vetett. Beszélj nekem róla. Csevegjünk ismerős dolgokról ismerős, ősi nyelvünkön, ami oly félelmetes módon semmivé lett.

EIROS

Még ijesztőbb, borzasztóbb! - ez valóban nem álom.

CHARMION

Álmok már nincsenek. Túl sokat siránkozom, Eiros?

EIROS

Siránkozol, Charmion? Ó, mélységesen. Ebben az utolsó órában sűrű homály és emésztő fájdalom borult rád.

CHARMION

Ez az utolsó óra - beszéljünk róla. Emlékezz rá, hogy a katasztrófa puszta tényein kívül semmit nem tudok. Amikor kiléptem az emberek sorából, a Síron át az Éjbe jutottam - mégpedig, ha jól emlékezem, éppen az idő tájt, amikor a balsors, ami rád lesett, még nem volt sejtető. De akkortájt valójában keveset tudtam a spekulatív bölcseletről.

EIROS

Az individuális zűrzavar, ahogy mondtad, teljesen váratlanul keletkezett, de hozzá hasonló csapásokról már régóta beszélnek a csillagászok. Szükségtelen mondanom, barátom, hogy még az idő tájt is, hogy te elhagytál bennünket, az emberek véleménye megegyezett azokkal a passzusokkal kapcsolatban, amelyek a szent írásokban a végső, tűz által való pusztulásról írnak; miszerint csak a Földről magáról szólnak. De a csillagászok véleménye téves, amikor a pusztulás egyetlen okaként az üstökösök tüzét jelöli meg. Ezen égitestek mérsékelt sűrűségét igen pontosan meg lehet határozni. Megfigyelték őket, amint elhaladtak a Jupiter holdjai között, és semmiféle változást nem okoztak ezen másodrendű bolygóknak sem a sűrűségében, sem a pályájában. E vándorokat régóta mérhetetlenül ritka gázfelhőknek tartjuk, amelyek még közvetlen érintkezéssel sem tudnának kárt okozni szilárd bolygónak. De az érintkezéstől sem kell rettegni, mert az üstökösök anyaga meglehetősen pontossággal ismert. *Közöttük* ott található az a bizonyos tűz is, ami a pusztulás elfogadhatatlan ötletét sugallta. Csakhogy a csodákról való képzelgések az utóbbi időben különös módon elterjedtek az emberek között, és bár csak néhány tudatlan ült fel a csillagászok egy-egy új üstököséről szóló bejelentése után terjedő jóslásoknak, mégis az ilyen bejelentések tekinthetők a zavar és bizalmatlanság forrásainak.

A különös röppálya elemeit azonnal kiszámították, és minden megfigyelő egyetértett abban, hogy az napközben igen közel fog esni a Föld pályájához. Akadt két vagy három csillagász, aki eltökélten állította, hogy a találkozás elkerülhetetlen. Nem tudom kellőképpen leírni, milyen hatást gyakorolt ez az információ az emberekre. Mindennapos teendőikkel elfoglalt agyuk néhány rövid nap alatt nemigen képes felfogni egy ilyen értesülést. Mégis, ennek a fenyegető hírnek a lényegét a legközönyösebb ember is meglehetősen hamar megértette. Végül mindenki belátta, hogy a csillagászati ismeretek nem hazudnak, és az emberek várták az üstököst. Felbukkanása eleinte nem volt túl gyors; külleme sem mutatott különösebb rendellenességet. Tompa vörös színű volt, és látható

csóvája apró. Hét vagy nyolc napig nem észleltünk változást az átmérőjében, csak a színe mutatott némi eltérést. Időközben az emberek elfeledkeztek mindennapos bajaikról, és minden figyelem a filozófusok által az üstökös természetéről kezdeményezett vita felé fordult. Még a legtudatlanabbak is mutattak némi érdeklődést a téma iránt. A tanultabbak pedig most nem félelmük leküzdésével, vagy kedvenc elméletük védelmével foglalkoztak. Ahelyett keresték, epekedve kutatták a helyes szemléletet. A tökéletes tudásra törekedtek. Az *igazság* a maga egyszerűségével túllépett a magasztosságon, s a bölcsek fejet hajtottak előtte, úgy fejezték ki tiszteletüket.

A félve várt találkozásnak a Földet vagy a lakóit fenyegető hatásairól a bölcsek véleménye óráról órára változott, de nekik nem adatott meg, hogy alakítsák a tömegek véleményét és gondolkodását. Kimutatták, hogy az üstökösmag sűrűsége messze alacsonyabb, mint az általunk ismert legritkább gázé; és hogy egy a Jupiter holdjai közé tett látogatás, amit erősen szorgalmaztak, lecsillapítaná a legádázabb félelmet is. A teológusok félelem szította eltökéltséggel kántálták a bibliai próféciaikat, s oly közvetlenül és buzgón fenyegették azokkal az embereket, hogy arra még nem volt példa. Mindenkit meggyőztek arról, hogy a Föld végső pusztulását a szellem által gerjesztett tűz fogja okozni, s hogy az üstökösöknek nincs tüzes természetük (mint azt már minden ember tudja), az olyan igazság, amely mindenkit nagymértékben megnyugtat, aki elhitte a megjósolt végső zűrzavart. Érdemes megemlíteni, hogy a legnépszerűbb jóslatok és a legközönségesebb tévedések, amik a pestisre és a háborúkra vonatkoztak, s amik egy üstökös felbukkanásakor megszokottak voltak, most egyáltalán nem bukkantak fel. Mintha valami ismeretlen erő kényszeríténé, a magyarázat lesöpörte trónjáról a babonáságot. A határtalan érdeklődés életerővel telítette még a leggyengébb lelket is.

Mélyreható viták folytak arról, milyen kisebb károkat okozhat a találkozás. A tanultabbak enyhe geológiai zavarokról, a klíma, s ennek következtében a vegetáció esetleges megváltozásáról és esetleges magnetikus és elektromos hatásokról beszéltek. Sokan állították, hogy semmilyen észlelhető vagy látható effektus nem fog bekövetkezni. Miközben a viták folytak, azoknak tárgya egyre közeledett, átmérője megnövekedett, és a fénye is egyre ragyogóbbá vált. Az emberiség ezzel arányosan egyre inkább sápadozott. Minden emberi tevékenységet felfüggesztettek.

Időközben az üstökös mérete elérte azt a nagyságot, amit korábban még sosem tapasztalt az ember. Gyorsan elvetettek minden reményt, hogy a csillagászok esetleg tévedhetnek, s hirtelenjében minden rosszat véltek tapasztalni. A képzelet okozta rémület szétfoszlott. Fajtánk legkitartóbbjainak szíve is vadul vert. Mindazonáltal néhány nap elegendő volt ahhoz, hogy az ilyesfajta érzelmek is feloldódjanak a még elviselhetlenebbekben. A különös röppályát már nem tudtuk összeegyeztetni a *tapasztalatainkkal*. *Történelmi* vonatkozásai semmivé foszlottak. Teljesen *új* érzelmek törtek ránk. Nem mint csillagászati eseményt szemléltük, hanem mint a szívünkre telepedő gonosz lidércet. Mindez felfoghatatlan gyorsasággal ment végbe, a hatalmas tűzköpeny már horizonttól horizontig ért.

Még egy nap, és az emberek fellélegezhetnek. Már nem volt kétséges, hogy az üstökös hatása alatt állunk, de mégis élünk. Azt éreztük, hogy testünk sokkal rugalmasabb, agyunk sokkal fürgébb. A lelkünket nyomasztó feszültség enyhülése nyilvánvaló volt. Az üstökös mögött valamennyi égitest kitűnően látható volt. Időközben a Föld növényvilága látható változáson ment át, s ez a körülmény okot adott arra, hogy elhiggyük bölcseink előrejelzéseit. Mindaddig soha nem látott burjánzásnak indult mindenfajta vegetáció.

Még egy nap, és a fenyegetés megszűnt. Az nyilvánvaló volt, hogy az üstökös első ízben érintett meg minket. Minden ember heves változáson ment át; *a fájdalom* érzete volt a panasz és a rémület első jele. A fájdalmat először a mellben érzett kérlelhetetlen szorítás és a bőr elviselhetetlen kiszáradása okozta. Nem lehetett tagadni, hogy a légkör radikális változáson ment át. Ekkor a beszélgetések legfőbb tárgyává a légkör lehetséges megváltozása vált. Mindezek eredményeként a legvadabb rémület áramütésként sújtotta az emberiség szívét.

Azt régóta tudjuk, hogy a minket körülvevő légréteg oxigénből és nitrogénből áll, mégpedig hetvennyolc rész nitrogénből és huszonegy rész oxigénből. Az oxigén, e keverék legfőbb alkotóeleme s a hő legszükségesebb közege egyben az élet fenntartásához legszükségesebb elem is, valamint a természet legerőteljesebb és energikusabb ágense. A nitrogén ezzel szemben nem táplálja sem az életet, sem a tüzet. Az oxigén természetellenes felszaporodása mindazonáltal az agy oly mérvű emelkedettségét okozza, mint azt tapasztaltuk is. Ennek az elméletnek a kiterjesztése pedig csodálatot szült. Mit eredményezne a *nitrogén teljes kivonása*? Mindenre kiterjedő, mindent elpusztító, megállíthatatlan tüzet, a Szentírásban megjósolt kárhozat beteljesülését.

Miért kellene ecsetelnem, Charmion, az emberek közt elszabadult örületet? Az üstökös anyagának ritka volta, ami annak idején reménnyel töltött el bennünket, most a legkeserűbb kétségbeesés forrásává vált. Megfoghatatlan, gáznemű jellege magának a Végzetnek a megtestesülése volt. Közben megint eltelt egy nap, mely elvitte a Remény utolsó árnyékát is. Fulladoztunk a levegő gyors változásától. Vörös vérünk zubogva rohant szűk medrében. Minden embert vad delírium kerített hatalmába; mindenki széttárt karral, hangosan sikoltozott a fenyegető égbolt felé. De a pusztító üstökös már ránk telepedett; még itt, Aidennben is megremegek, miközben róla beszélek. De rövid leszek - rövid, mint a ránk kiszabott idő. Egy percig mindent izzó ragyogás tett láthatatlanná. Azután - hajtsunk fejet Charmion a nagy Isten végtelen kegyelme előtt! -, azután mindent elsöprő hang hallatszott, mintha maga a *Teremtő* kiáltott volna; s a mindent betöltő éter, amiben léteztünk, egyetlen erőteljes lángban lobbant fel, aminek a fényességét és mindent elemésztő hevét még a mennyek angyalai sem tudják szavakkal leírni. Így ért véget minden.

A szavak ereje

Oinos: Bocsáss meg Agathos, a halhatatlanság újdonsága megszédíti elmémet.

Agathos: Nincs miért elnézést kérned, Oinosom. A megérzés még itt is ismeretlen dolog. Az pedig bölcsen megadatott, hogy az angyaloktól kérdezz!

Oinos: De ebben a létben azt álmodom, hogy egyszerre bírok tudomással mindenről, s ezáltal boldogít a mindentudás.

Agathos: Ah, nem a tudásban van a boldogság, hanem a tudás megszerzésében! Az örök tanulás maga az örök boldogság; de a mindentudáson a sátán átka ül.

Oinos: De a Mindenható nem tud mindent?

Agathos: *Csak*hogy (mert ő a Legboldogabb) van *egy* dolog, ami az ő számára is ismeretlen.

Oinos: De ha minden órában többet tudunk, *végül* vajon nem tudunk-e majd mindent?

Agathos: Pillants a mérhetetlen távolságokba! Tekinteted függeszd a számtalan csillag látványára, amik elhaladnak mellettünk a végtelenben tartó utunk során! Még a képzeletünk pillantása sem képes meglátni az univerzum arany falának minden építőkövét, amit nem is lehet a számok egységébe foglalni.

Oinos: Azt értem, hogy az anyag végtelensége nem álom.

Agathos: Aidennben nincsenek álmok, de errefelé azt suttogják, hogy az anyag ezen végtelenségének *egyetlen* célja, hogy lehetővé tegye azon végtelen ugrásokat, amikkel a lélek olthatja *tudásszomját*, mely olyannyira olthatatlan, hogy képes önmagát is elemészteni. Szabadon, félelem nélkül kérdezz tőlem bármit, Oinos. Jer! Hagyjuk magunk mögött a Pleiádok hivalkodó harmóniáját, száguldjunk el az Orion mögött elterülő csillagmezők felett, ahol a csillagok ezerszínű violái, árvácskái pompáznak.

Oinos: És most Agathos, igazíts útba! Szólj a Föld ismerős hangján! Eleddig nem értettelek, csak most, hogy halandó létem során megismertem a Teremtés lényegét. Úgy értetted-e, hogy a Teremtő nem Isten?

Agathos: Úgy értettem, hogy az Istenség nem teremt.

Oinos: Magyarázatot!

Agathos: Csak kezdetben teremtett. Azok a látszólagos teremtmények, amik most szerte az univerzumban léteznek, s rendszerességgel szaporítják fajukat, csak mintegy közbenső vagy indirekt teremtményeknek tekintendők, nem az Isteni teremtőerő közvetlen következményei.

Oinos: Az emberek között ez a gondolat eretneknek minősül, Agathosom.

Agathos: Az angyalok között pedig ez az egyszerű igazság, Oinosom.

Oinos: Ezt már nem értem - hogy a Természet bizonyos manőverei vagy a természeti törvények bizonyos körülmények között teremtésnek *tűnhetnek*. Nem sokkal a Föld végső bukása előtt, jól emlékszem, a mikroszkopikus parányok meghatározására irányuló számos olyan, eredményes kísérletet végeztek, amelynél a filozófusok némelyike megbukott.

Agathos: Az eset, amire utalsz, a másodlagos teremtésre vonatkozik, s a teremtésnek csak azon fajára, amely már a lét első pillanatában is létezett.

Oinos: A csillagvilágok, amik a nemlét mélyéből óráról órára terjeszkednek a végtelenbe, vajon nem a Király keze munkáját dicsérik-e?

Agathos: Hadd próbáljalak Oinosom, lépésről lépésre rávezetni téged arra, amit mondani szeretnék neked. Nagyon is jól tudod, hogy amint a gondolat sem száll el, úgy a cselekedetnek sincs végtelen folyománya. Amikor megmozdítottuk az ujjunkat, mikor még a földön laktunk, azzal megbolygattuk a levegőt, ami körülölelte azt. Az a rezgés a végtelenségig hatott, megrezegtette a Föld levegőjének minden egyes részecskéjét. Ezt a tényt bolygónk matematikusai jól ismerik. Folyadékokban végzett különleges kísérletekkel igyekeztek megállapítani, mennyi idő alatt terjed egy impulzus oly méretűvé, hogy körbefogja a bolygót, s az azt körülvevő levegő valamennyi atomjára hasson. A visszafelé ható rezgéssel nem volt problémájuk, abból pontosan meg tudták határozni az eredeti impulzust. Na már most a matematikusok, akik tudják, hogy az impulzusok hatása végtelen, akik tudják, hogy ezen hatások részletei algebrai elemzéssel nyomon követhetők, akik látták e folyamat visszahatásait, ugyanakkor azt is látták, hogy ez a fajta elemzés magában rejtje a végtelen fejlődést, s hogy ennek a növekedésnek és alkalmazhatóságának csak az az elme szabhat határt, amely kifejlesztette és felhasználta. Csakhogy matematikusaink ennél a pontnál nem mentek tovább.

Oinos: Ó Agathos, miért nem folytatták?

Agathos: Mert ennél jelentősebb dolgok megfontolásra készítették őket. Amit tudtak, abból következtethettek arra, hogy egy végtelen értelemmel megáldott lénynek - aki számára az algebrai analízis *tökéletessége* hiánytalanul feltárul - nem jelent problémát a levegő valamennyi impulzusát nyomon követni - sem az éterét - annak a végtelen időbe nyúló legmesszebb menő következményeivel együtt. Az valóban kimutatható, hogy minden ilyen *levegő-impulzus* végül is valamennyi, az *univerzumban* létező egyedre hatással van, a végtelen értelemmel rendelkező egyedre is, akinek a létezését elképzeljük magunkban. Nyomon követhető ennek az impulzusnak a távoli rengése, nyomon követhető az anyag valamennyi részecskéjére gyakorolt hatása, az ősi életformákat módosító hatása, vagy más szóval *újat teremtő képessége* mindaddig, amíg *végül* hatástalanul le nem fordul Isteni trónjáról. És nemcsak hogy egy ilyen lény ilyesmire képes volna, de ha van rá módja, bármikor - például a számtalan üstökös alapos vizsgálata során - az analízisek alapos tanulmányozása útján különösebb probléma nélkül meg tudná határozni az eredeti impulzus mibenlétét. A visszafordítás képessége maga az abszolút tökéletesség, a teljesség - s ez a képesség *minden* korra, *minden* hatásra és *minden* esetre vonatkozik -, ami egyébként a Legfelsőbb lény kiváltsága, de a változatok minden fokán híjával van az abszolút tökélynek.

Oinos: De te csak a levegő impulzusairól szölsz.

Agathos: A levegőről szólva én csak a Földről beszélek, de az impulzusok következményei az éterre is vonatkoztathatók, amely - mivel az az egész világmindenséget áthatja - a *teremtés* legfőbb közege.

Oinos: Tehát minden mozgás, mindegy, milyen természetű, mesterséges?

Agathos: Annak kell lennie: de az igaz filozófia már régóta azt tanítja, hogy a mozgás eredete a gondolat, és minden gondolat eredete az...

Oinos: Isten.

Agathos: Úgy szóltam néked Oinos a Föld légkörének impulzusairól, mintha a csodás, de elpusztult Föld gyermekéhez szólnék.

Oinos: Úgy bizony.

Agathos: És miközben így szóltam, nem járta át lelkedet a *szavak fizikai erejének* gondolata? Vajon a szavaknak nincs impulzusa a levegőre?

Oinos: De miért sírsz, Agathos, és miért, ó miért lankad a szárnyad, amikor e csodás csillag fölött lebegünk, amely a legzöldebb és mégis a legborzalmasabb mindenek között, amelyekkel repülésünk során találkoztunk? Csodás virágai tündér-álomba valók, de vad vulkánjai egy féktelen szív dühkitörései.

Agathos: Azok bizony! - *Azok!* Három évszázada már, hogy e szavakat összekulcsolt kézzel, könnyes szemmel, kedvesem lábához borulva néhány szenvedélyes mondatban kifejeztem. Csodás virágai a beteljesületlen álmok legkedvesebb látomásai, dühöngő vulkánjai a legféktelenebb és legkegyetlenebb szív dühkitörései.

.oOo.